

НБП НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА

НБП НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА
Часопис Криминалистичко-полицијске академије из Београда

ИЗДАВАЧ

Криминалистичко-полицијска академија, Београд, Цара Душана 196, Земун

ЗА ИЗДАВАЧА

Проф. др Љиљана Машковић, в.д. декана

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

Проф. др Драгољуб Кавран, Правни факултет, Београд, председник
Проф. др Клаус Роксин (Claus Roxin), Правни факултет, Минхен
Проф. др Александар Јаковлевич Сухарев, Институт за учвршћивање законитости и
правног поретка Генералног тужилаштва Русије, Москва
Проф. др Милан Пагон, Факултет организационих наука, Крањ
Доц. др Слађана Тасева, Полицијска академија, Скопље
Проф. др Ђорђе Ђорђевић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др Ђорђе Игњатовић, Правни факултет, Београд
Проф. др Милан Милошевић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др Остоја Крстић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др Бобан Милојковић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Доц. др Саша Мијалковић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд

УРЕДНИК

Проф. др Радован Радовановић

ГРАФИЧКИ И ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Горан Хајзлер

ПРЕВОД РЕЗИМЕА НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Јелена Панца

АДРЕСА

НБП Наука • безбедност • полиција
Криминалистичко-полицијска академија
11 080 Београд, Цара Душана 196, Земун
РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ТИРАЖ

300 примерака

ШТАМПА

INPRESS, Београд

Часопис излази три пута годишње.
Први број је објављен 1996. године,
Год. 1, број 1 (1996)

UDK 351.74

ISSN 0354-8872

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА, БЕОГРАД – РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES, BELGRADE – THE REPUBLIC OF
SERBIA

НБП

НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА
SCIENCE • SECURITY • POLICE

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
Београд, 2008.

САДРЖАЈ

САДРЖАЈ	V
ЧЛАНЦИ	
Остоја Крстић	
СПЕЦИФИЧНОСТИ КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОБАВЕШТАЈНЕ СЛУЖБЕ.....	3
SPECIFICITIES OF CRIMINAL INTELLIGENCE SERVICE	19
Драган Васиљевић	
ПРАВНА ДРЖАВА И САВРЕМЕНА УПРАВА.....	21
LEGAL STATE AND CONTEMPORARY ADMINISTRATION	38
Дејан Орлић	
РАЗВОЈ БЕЗБЕДНОСТИ И ОДБРАНЕ ЕВРОПСКИХ ЗАЈЕДНИЦА ТОКОМ ХЛАДНОГ РАТА	39
DEVELOPMENT OF SECURITY AND DEFENCE OF THE EUROPEAN COMMUNITIES DURING THE COLD WAR	58
Oliver Bakreski	
COORDINATION AND SECURITY MANAGEMENT	59
КООРДИНАЦИЈА И БЕЗБЕДНОСНИ МЕНАџМЕНТ	72
Сретен Југовић	
ОБЕЛЕЖЈА УПРАВНИХ ОВЛАШЋЕЊА ПОЛИЦИЈЕ – ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА	73
SPECIFIC FEATURES OF ADMINISTRATIVE POWERS OF THE POLICE – POLICE POWERS	81
Марио Рељановић	
САВРЕМЕНИ ТЕРОРИЗАМ И МЕЂУНАРОДНО ПРАВО.....	83
CONTEMPORARY TERRORISM AND INTERNATIONAL LAW	106

Ана Радосављевић-Михајловић, Бранко Матовић

ПРИРОДНИ ЗЕОЛИТИ И МОГУЋНОСТ ЊИХОВЕ ПРИМЕНЕ У ЗАШТИТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	107
NATURAL ZEOLITES AND POSSIBILITIES OF THEIR USE IN ENVIRONMENTAL PROTECTION	119

ИСТРАЖИВАЊА

Андреја Савић

СТУДИЈА СЛУЧАЈА: НЕЗАВИСНО КОСОВО ИЛИ „ЕВРОПСКА КОЛУМБИЈА“	123
CASE STUDY: INDEPENDENT KOSOVO OR “EUROPEAN COLUMBIA”	136

**Радивоје Јанковић, Ненад Коропановски, Горан Вучковић, Раша
Димитријевић, Драган Атанасов, Драган Миљун, Бобан Маринковић,
Јелена Ивановић, Мирољуб Благојевић, Миливој Допсај**

ТРЕНД ПРОМЕНЕ ОСНОВНИХ АНТРОПОМЕТРИЈСКИХ КАРАК- ТЕРИСТИКА СТУДЕНАТА КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ У ТОКУ СТУДИЈА	137
THE TENDENCY OF CHANGE IN BASIC ANTHROPOMETRIC CHARACTERISTICS OF STUDENTS OF THE ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES DURING THE COURSE OF STUDIES	152

Милан Белић

АНАЛИЗА АТЕНТАТА НА НАЈВИШЕ ДРЖАВНЕ ПРЕДСТАВНИКЕ	153
ANALYSIS OF ASSASSINATIONS OF LEADING STATE REPRE- SENTATIVES	169

Зоран Кесић

ИСПИТИВАЊЕ СТАВОВА СТУДЕНАТА КРИМИНАЛИСТИЧКО- ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ О ПРИВАТНОМ ПОЛИЦИЈСКОМ ДЕ- ЛОВАЊУ	171
SURVEY OF ATTITUDES OF STUDENTS OF THE ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES TOWARDS PRIVATE POLICING	185

ПРИКАЗ

Славица Динић

БОРБЕ ИГЊАТОВИЋ, ПРАВО ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНИХ САНК- ЦИЈА, БЕОГРАД, 2008.	189
--	-----

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	193
--------------------------	-----

Ч Л А Н Ц И

Остоја Крстић¹

СПЕЦИФИЧНОСТИ КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОБАВЕШТАЈНЕ СЛУЖБЕ

Сажетак: Последњих година много се говори и пише о криминалистичко-обавештајној делатности и анализи. Објављени су многи радови у којима се истичу предности појединих обавештајних система. Криминалистичко-обавештајна делатност се представља као новоуспостављена организациона структура послова у криминалистичкој полицији са новим тенденцијама компјутеризације и аналитичко-синтетичког праћења ове области. У сенци компјутерске технологије, која је, без поговора, од велике помоћи у примени ове стратегије, остао је човек – извршилац криминалне радње. Човек се рађа у друштву које није статично, па јединка живи у њему као припадник многобројних различитих група. Постојање група, без сумње, има своје импликације у понашању појединца као члана. Пре свега, група омогућује, али и чини неопходним, посебне облике понашања који иначе не би постојали. Морал једне групе не пројектује се искључиво кроз квалитет њених припадника, већ кроз ефикасност групе при конфронтацији са проблемима и начином њиховог решавања. Без обзира на „групно понашање“, проблем увек решава појединац. Због деловања повратног утицаја, индивидуално решавање проблема у групи увелико се разликује од оног где појединац сам решава проблем. Када је реч о криминалној средини, не можемо мимоићи неке елементе који су својствени динамици микро-група, а који имају утицаја на усвајање мотива такве средине. Зато је неминовно, при индивидуалном раду са извршиоцима кривичних

¹ Редовни професор, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

дела и планирању стварања обавештајне мреже, проићи у мотиве због којих је појединац постао члан криминалне групе, те колико се његови циљеви уклапају са општим циљем групе, из простог разлога што ће нам знакови који указују на ове разлике открити изворе несугласица и конфликта унутар групе. Од састава припадника групе зависи њена хомогеност, односно хетерогеност, што нам, такође, може указати на последице динамике која се одвија унутар групе.

Адекватним криминалистичко-оперативним мерама и радњама криминалистичка оператива и овлашћена службена лица полиције у целини морали би имати више сазнања, како о појединцима који испољавају знаковне форме „лошег владања“, тако и о њиховој групној припадности, али и контролу над њима кроз специјалистичке евиденције у циљу оперативног увида, пре него што поједине групе, а то посебно важи за велике градове, измакну контроли и пређу у тзв. „свет подземља“.

Кључне речи: обавештајна мрежа, обавештајна делатност, обавештајна служба, анализа, сарадник, информант, податак, информација, начин извршења, специјализација, евиденција, сузбијање, спречавање.

УВОД

У овом раду нећемо обрађивати принципе обавештајног рада, тим пре што елементарни принципи обавештајне тактике, методике и технике више не представљају никакву тајну. Написани су и објављени читави томови уџбеника и монографија о обавештајној служби у којима су до детаља потанко разрађени многобројни и разноврсни случајеви из обавештајне праксе. Путем популарне литературе јавност је упозната са принципима и методама обавештајне службе. Објављено је више наслова о историји шпијунаже и учињени су покушаји да се историјски догађаји посматрају са обавештајног аспекта. Објашњење Цезаровог убиства са обавештајног аспекта је да је то била разрада. Цезарево изненађење, изражено чувеном реченицом „Зар и ти сине Бруте?!“ показало је колико је обавештајна разрада била добро припремљена. Брут је био вешто ангажован од противничке стране тако да је Цезар био потпуно изненађен његовом улогом. Или, случај Јуде који је издао Христа за 30 златника. Са обавештајног аспекта реч је о агенту врбованом на мотиву користољубља.

Средњовековна католичка инквизиција је еклатантан пример тоталне шпијунаже. Свако је сваког надгледао, контролисао и пријављивао. И тако све до атомске шпијунаже. У свом развоју обавештајна служба је постепено добијала јавни карактер. Примера за демистификацију има на претек. Својевремено су „Вечерње новости“ објављивале стрип „Ben Bolt“ који је од стране читалаца доживљаван као најобичнији дечији стрип. И површном анализом пажљивији читаоци ће уочити солидну обавештајну разраду са низом филигранских детаља из обавештајне тактике и технике. Тако, примера ради, Бен Болту долази амерички јавни тужилац и ангажује га да буде убачен у групу особа које конзумирају наркотике. Детаљно је обрађена и обавештајна разрада са прислушном службом и применом оперативнотехничких средстава и низом других техничких детаља. Данас, после „септембарског догађаја“, америчка јавност са озбиљним револтом тражи промену у обавештајној служби САД-а. Овај својеврсни знак има јасно значење: посреди је установа јавне категорије типа социјалне заштите, судства, службе хитне помоћи и сл. Амерички грађанин није задовољан радом америчке обавештајне службе и тражи смену њених руководилаца. Није тешко уочити огромну разлику од времена када је обавештајна служба била обавијена велом тајне и тако мистификована уживала благодети друштвене заједнице.

Као приправник београдске криминалистичке полиције био сам укључен у расветљавање убиства десетогодишњег дечака у атару, тада мало познатог, села Лисовић у околини Београда. Извршилац овог гнусног злочина био је мештанин, стар 40 година, који је реализовао свој мотив осветољубља. У фази истраге у затворску ћелију му је био убачен полицијски сарадник који је за кратко време задобио поверење осумњиченог. Овај полуписмени сељак саопштава сараднику полиције: „У овом затвору се преко жице може слушати разговор!“ Доказ више докле је продрло познавање обавештајне тактике и методике. Истовремено се намеће питање – шта у криминалистичко-обавештајној служби представља тајну, ако се уопште може говорити о том појму. Ако криминалистичко-обавештајна служба по својим методама и тактици није тајна, шта је онда тајна?

Без обзира на природу објекта разраде, основну, најдрагоценију и врхунску тајну представља човек – сарадник. Ово подразумева да је обавештајна служба интеракцијски процес, веза која нам омогућава употпуњавање информационог дефицита, без обзира о којој се служби ради. У сенци модерне електронике и ултра прислушних уређаја, остао је човек као релевантни фактор полицијске хеуристичке делатности. Оно што представља „супер тајну“ то је оперативна веза – сарадник. Нема битних разлика између постојећих обавештајних служби, без обзира да ли је посреди вој-

на, научна, економска или криминалистичка служба ове врсте. Све се оне служе сличним методама и тактиком. Присутне разлике су последица специфичности објекта који су предмет разраде. Због специфичности објекта који разрађујемо постоји и разлика која се рефлектује у примени адекватне тактике и методике за конкретни објекат који је предмет обраде ове врсте. У прилог овој тези иде и већ познати случај „Fukss“ из области научне шпијунаже. Слободан сам подсетити да је реч о дефицитарним стручњацима, високо котираним светским интелектуалцима из својих области, а обавештајни циљ је да се прибаве најновија научна достигнућа из домена атомске технике. Стога је неопходно проучити ту разлику и по циљу и по особама које се обрађују. Код групе провалника или особа удружених ради организоване недозвољене трговине циљеви су сасвим другачији. У оваквим криминалистичко-оперативним ситуацијама карактер и личност особе коју обрађујемо су сасвим другачији. Стога је разумљиво да ће се и примена обавештајне тактике у случајевима научне шпијунаже разликовати од случајева групе провалника управо због специфичних околности које се односе на објекат разраде.

СПЕЦИФИЧНОСТИ КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОБАВЕШТАЈНЕ СЛУЖБЕ

Шири појам „криминалистичка обавештајна служба“ обухвата мере и радње усмерене на сузбијање криминалитета, како на плану спречавања извршења, тако и на плану откривања њихових извршилаца. Криминалистичка обавештајна служба има своје одређено место и улогу. Међутим, њу већ у почетку карактерише једна врло значајна околност, а то је да је криминалистичка обавештајна служба у склопу криминалистичке службе, као окружењу система, само *један од подсистема криминалистичко-оперативних мера и средстава* на подручју спречавања и сузбијања криминалитета. Потпуно изолована, сама за себе, криминалистичка обавештајна служба није у стању да решава, а још мање да реши, проблеме сузбијања криминалитета. Искључиво у склопу осталих средстава и мера криминалистичка обавештајна служба може дати очекиване резултате. Овако конципирана, криминалистичка обавештајна служба има свој основни задатак да спречава и отклања све услове који непосредно погодују развоју криминалитета. Ово истовремено подразумева њене елементарне циљеве:

1. да отклони све оне повољне услове који погодују развоју криминалитета;
2. да спречава припремање, допуштање и извршење кривичних дела;
3. да доприноси откривању извршилаца кривичних дела и саучесника у најширем смислу и

4. да прибавља неопходну документацију о кривичном делу и извршиоцу ради привођења кривичној одговорности.

Није тешко закључити да је у питању веома комплексна активност која изискује солидан напор и познавање криминалистичке службе у целини. Трагове криминалистичко-обавештајне делатности на нашим просторима, назиремо још давне 1947. године у ондашњој београдској полицијској управи. Реч је о примарно политичкој обавештајној служби која се самоналажењем прилагодила тадашњим специфичним приликама и околностима у циљу сузбијања послератног криминала, без неке значајније туђе помоћи. Дугогодишњим практичним радом стицано је неопходно искуство које је преточено и у овај рад.

Прва специфичност криминалистичке обавештајне службе је свакако она која се односи на *начин извршења кривичних дела (МО)*, а чије се индивидуалне карактеристике похрањују у специјалистичким евиденцијама (МОС). Специјализованим службама (одељења и одсеци), које се према линијској методи рада баве сузбијањем криминалитета и при том користе криминалистичку обавештајну службу, није довољно познавање основних поставки обавештајне службе. Они се не могу бавити обавештајном службом ако у потпуности не познају криминалистику као науку. Уз то, није довољно само теоретско познавање криминалистике, него је необично важно и поседовање практичног искуства на пословима сузбијања криминалитета. Дobar полицајац и криминалиста постаје онај који успе да теоријска знања практично примењује. Због тога је неопходно поседовање солидног практичног искуства. Већ смо нагласили да је криминалистичко-обавештајна служба један од система криминалистичко-оперативних средстава и мера за сузбијање и спречавање криминалитета, јер само вешто комбиновање свих подсистема у окружењу система као целине даје очекиване резултате. У заблуди су они који мисле да изолована криминалистичко-обавештајна служба, сама по себи, може пружати резултате, па уз све то и ефикасне. Узалудно је поседовати релевантну информацију, добијену од сарадника, о поседовању предмета прибављених извршењем криминалне радње или предмета који су послужили њеном извршењу, без поседовања основних појмова о тактици претресања и планом предвиђених мера и радњи за реализацију ове радње.

За разлику од осталих обавештајних евиденција, важну специфичност представља *криминалистичка евиденција (КЕ)*. Обавештајне евиденције се, углавном, задржавају на регистравању објеката криминалистичко-оперативне обраде и сарадничке мреже. Криминалистичка евиденција је значајна у целини, почев од општег азбучног регистра, до специјализованих евиденција (МОС). Евиденција по начину извршења има веома значајну

улогу у целокупној обавештајној делатности, а посебно евиденција познатих извршилаца, као и неоткривених извршилаца по начину извршења. Ова два елемента у МОС-евиденцијама, са евиденцијом несталих особа, евиденцијом надимака и другим евиденцијама из овог система, представљају необично значајан фактор у криминалистичко-обавештајном раду. Криминалистичко-оперативну обраду увелико олакшава сазнање да се подаци о начину извршења могу пронаћи у МОС евиденцији и на тај начин добити одговор на златно питање криминалистике: ко (је извршилац)? Ова чињеница представља солидну оријентацију за даљи обавештајни рад у односу на регистроване особе у овој бази података. МОС евиденција је сређена по принципу картотека (датотека) и по принципу досијеа (фолдери). Уобичајени систем рада је да свака кривична пријава пролази кроз евиденцију. Ниједна пријава против познатог извршиоца не може бити достављена у рад оперативном раднику, под условом да се ради о специјализованом начину извршења кривичног дела, а да службеници евиденције по начелу хитности не укажу о каквој серији кривичних дела се ради (тешке крађе на провалан начин по излозима), број укупно пријављених тешких крађа на овај начин, број до сада расветљених случајева, број нерасветљених случајева итд. Уз све то, евиденција пружа податке и о броју неоткривених извршилаца по истом начину извршења (МО). Или, примера ради, непознат је извршилац тешких крађа на провалан начин по становима чија је специјалност „рад“ на двокрилним вратима. Евиденција пружа податке оперативном раднику са одсека за сузбијање тешких крађа по становима о броју „двокрилаца“² који се тог момента налазе на слободи.

Посебну специфичност криминалистичке обавештајне службе има *криминалистичка и обавештајна техника*. У не малом броју позитивно верификованих случајева у пракси обавештајни рад у комбинацији са оперативном техником показао се као врло успешан. Ово се посебно односи на криминалистичко-оперативне ситуације у којима је сарадник истовремено и извршилац кривичних дела, онај који ради и за полицију и за себе. У сећању ми је један случај где је сарадник указао на извршиоца тешке крађе на провалан начин у стану из кога је однет црвени кофер. Извршилац овог кривичног дела је био такође регистровани сарадник. При испитивању на ове околности он је изјавио да је учинио услугу свом пријатељу. Узети су отисци прстију са црвеног кофера пронађеног у његовом стану који су били врло подесни за идентификацију. Компарацијом отисака са отисцима идентификованим у још осам пријављених случајева тешких

² У шатровачком говору (арго провалника) овај термин подразумева извршиоца чија је специјалност обијање двокрилих врата на становима и кућама, супротно од „једнокрилаца“, у: *Криминалистика-техника 2*, Полицијска академија, 1999, Београд.

крађа на провалан начин по становима, утврђена је истоветност са нашим сарадником. Обавештајна техника је уклопљена у криминалистичку технику. Овај пример, као и многи други, иде у прилог тези о комбиновању криминалистичке и обавештајне технике.

У Београду се у просеку годишње изврши око 100.000 кривичних дела, од којих 80% из користољубља. Овај податак денотира особине извршилаца оних кривичних дела чији је проценат највећи. *Начин животова професионалног извршиоца* је у директној вези са цртама његове личности. Склоност нераду подразумева лагодан живот и уживање у чулним страстима. Изразита склоност ове категорије извршилаца је скитња, промене места боравка, посебно оне сезонског карактера. Познато је да крадљивци по хотелима, возовима и специјализоване варалице у лето напуштају градове и одлазе на море. Извршиоци џепних крађа су верни пратиоци сајамских, спортских и културних манифестација. Препродавци опојних дрога су, по правилу, на музичким манифестацијама, где припадништво по фановима диктира адекватну „мрављу продају“. Све ово указује да извршиоци кривичних дела имају рафиниран осећај за избор објекта своје делатности. Они од почетка своје криминалне каријере иду ка специјализацији. *Избор специјализације* одговара како њиховим интелектуалним, тако и физичким склоностима. Постепено формирање *уже специјализације* евидентно је већ и код малолетних преступника. Закономерности по овој основи мењају се у изузетним случајевима. Познато је да извршилац џепне крађе тешко или никад не постаје провалник. Ова оријентација се касније продубљује тако што се кроз дужи период рада извршилац још уже специјализује, тако да обичан провалник добија ужу специјалност: провалник по становима, провалник по трговинским радњама итд. Код извршилаца џепних крађа има низ специјалности, код варалица исто тако. На овај начин, специјализација у развоју једног извршиоца криминалних радњи је необично драгоцен податак за криминалистичку полицију, јер овако стечена специјалност се, сем у изузетним ситуацијама, не мења. Напротив, извршиоци криминалних радњи је упорно следе.

С друге стране, кад говоримо о личности извршиоца криминалне радње, треба истаћи још једну интересантну чињеницу, а то је *међусобна сиручковна повезаност*. Усамљени су случајеви контактирања и интимности између припадника супротних специјалности. Примера ради, извршилац кривичних дела недозвољене трговине је увек у друштву особа које су, интелектуално и по врсти занимања, на нешто вишој ранговној лествици преступника. Извршилац кривичног дела џепне крађе је врло пријатан и захвалан сарадник. Чим се нађе у тешкој ситуацији, склон је да каже, тачно и поуздано, ко је од његових колега извршио ову врсту крађе, на којој

линији градског саобраћаја и низ других драгоцених информација о кривичном делу, жртви и начину поступања са предметима прибављеним извршењем (одбацивање новчаника, ташне и докумената). Стога је препоручљиво користити њихове слабости. С друге стране, извршиоци тешких крађа на провалан начин припадају изричито сујетној категорији особа. Склони су агравацији и своје подвиге увеличавају, чак и драматизују, док, истовремено, туђе подвиге омаловажавају и потцењују, без обзира што се крећу заједно, лумпују, пију, коцкају се, једном речју, деле добро и зло. Ова повезаност по специјалности пружа неограничене могућности за криминалистички обавештајни рад. Њихови искази, колико год били претерани у интерпретацији, својеврсне су индикације које треба детаљно разградити.

Поред наведене повезаности, њих везују *йосебни морални закони*.³ Од извршилаца кривичних дела тешких крађа на провалан начин (провалника) и извршилаца кривичних дела недозвољене трговине (шверцера) теже се добијају искази који припадају индицијалном подсистему одавања („проваљивања саучесника“). Они се међусобно штите, што асоцира на „омерту“ (закон ћутања). Ако оперативни радник не помене неког од саучесника, они то сами неће учинити. Ова чињеница иде у прилог постављању тезе о реализацији и издвајању сарадника из криминалистичко-оперативне обраде и планирању примене адекватних полиграфских тестовних техника за ту сврху.⁴ Ово тим пре, што ова категорија извршилаца кривичних дела штити своју микросредину, саучеснике, препродавце и јатаке. Оваква реакција је потпуно разумљива. Добро је позната верност оних које нису одали, а која се најчешће манифестује кроз материјалну помоћ како породицама осуђених, тако и самим осуђеницима. Захвалност се одражава и бројем примљених пакета у току издржавања казне, плаћањем трошкова одбране, месечним примањима у готовини, посетама проститутки у време викенда итд. Све то има свој логички смисао, мада то нису искључиви разлози.

Под условом да обављамо професионално своју полицијску хеуристичку делатност и да обавештајно делујемо без срадника који је дубоко продро или је, пак, у позицији за дубље продирање у криминалну средину, *ајенијурни рад са особама йаковој морала и њима адекватној начина живојта* представља озбиљан проблем и доминантну специфичност за разлику од, примера ради, обавештајне делатности у ситуацијама научне шпијунаже. У уској вези са појмом научне шпијунаже су високорангирани инте-

³ Крстић, О.: *Откривање лажи кроз тестове и йонашање – симййомайска слика*, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, 2007, стр. 30-43.

⁴ Крстић, О.: *Превенција криминалијетта*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2007, стр. 148-154.

лектуалци који имају свој став и своју идеологију. Или, код политичке шпијунаже обавештајни рад се заснива на извесној идеологији па оперативци с правом „типују“ на људске слабости. С тим у вези је и питање компромитујућег материјала за врбовање таквих људи. За извршиоце кривичних дела компромитујући материјал је само појам „слобода“. Затвор је за њих мач који непрекидно виси над њиховим главама, што треба схватити као прилично ограничен радијус деловања за обавештајни рад.

У двомилионском Београду овај проблем је јако изражен. Ако том броју додамо просечан дневни прилив и одлив привремених боравака, јасно је да овакав велеград постаје повољан услов за повећану фреквенцију професионалних извршилаца кривичних дела. У оваквим условима веома је добро криминалистичко-оперативно решење *појачан надзор специјализованих извршилаца кривичних дела и локална контрола*. Релевантне и правовремене информације о кретању извршилаца кривичних дела, посебно професионалаца – специјалиста, су необично драгоцене и повољне околност за криминалистичку полицију. Предмете стечене извршењем криминалних радњи извршиоци кривичних дела треба да продају, али коме? Они су принуђени да имају поуздане сараднике – препродавце. Реч је о опасној баријери коју треба премостити. Оно што за убицу представља „леш-проблем“, за крадљивце је „роба-проблем“. Уз све то, овако стечени новац треба потрошити. Абнормално трошење новца, посебно незапослене особе, лако пада у очи сваком, а за оперативца криминалистичке полиције то је својеврсна индиција самоодавања.

Идентична ситуација је и са извршиоцима кривичних дела привредног криминалитета. Извршилац кривичног дела проневере узима готов новац. Присвојити новац из благaje над којом имате контролу није проблем. Проблем је прикрити такву радњу, симулирати његов нестанак кроз различите форме или такву форму прикривања која ће отежати откривачку делатност полиције, што свакако спада у домен делинквентске тактике. Манипулисање већим сумама новца за ову категорију извршилаца представља озбиљан проблем, а за органе гоњења поуздану информацију и индицију која указује на атипичност ситуације која се, по правилу, манифестује у подизању личног стандарда. Управо због тешкоћа које настају при реализацији противправне имовинске користи добијене извршењем кривичног дела, указујемо на ту специфичност као повољан услов за ефикаснији обавештајни рад.

Специфичности обавештајног рада после извршене кривичне дела упућују на примену мера и радњи послеведеног првог захвата и поднете кривичне пријаве. Ова врста обавештајне делатности је везана за период након сазнања о извршеним тежим кривичним делима (убиства, силовања,

разбојништва, тешке крађе итд.). Оно што је карактеристично за криминалистичко-обавештајну службу је управо чињеница да, по правилу, обавештајни рад почиње након сазнања о извршеном кривичном делу.

У овој фази криминалистичко-обавештајни рад је у нераскидивој вези са *коришћењем евиденција*, посебно оних специјалних, типа МОС (Модус операнди систем). Разумљиво је да обавештајни рад настаје тек онда када се изврше адекватне провере у односу на добијене податке о специјализованим извршиоцима конкретного начина извршења кривичног дела које је предмет криминалистичко-оперативне обраде. Рецимо, да је реч о кривичном делу тешке крађе на провалан начин, извршеног ломљењем улошка цилиндра браве специјално израђеном алатком за ту сврху – „ломилицом“, а подаци из евиденције указују да је регистровано 20 извршилаца који примењују овај начин, од којих је пет на издржавању казне, пет на одслужењу војног рока и десет на слободи. У оваквој криминалистичко-оперативној ситуацији обавештајни рад треба да се најпре усмери на проверу и стварање одговарајуће мреже ради утврђивања и провере алибија преосталих десет регистрованих извршилаца који су у време извршења тог кривичног дела били на слободи. Затим се приступа провери оне петорице који се налазе на издржавању казне и друге петорице који су на одслужењу војног рока ради утврђивања коришћења слободног времена (викенд време, наградно одсуство и друге врсте одсуства) за време њиховог боравка у овим установама. Тек када се, применом методе елиминације у фази фундаирања чињеница, криминалистичко-оперативна обрада усмери на ужи круг потенцијалних извршилаца овог кривичног дела, приступа се стварању *обавештајне мреже* за проверу њиховог алибија и понашања пре и после извршеног кривичног дела.

Исто тако, МОС евиденција даје податке о броју нерасветљених кривичних дела, месту и времену њиховог извршења, предметима и стварима које су прибављене извршењем и низ других релевантних информација које указују на просторну дистрибуцију нападнутих објеката и радијус кретања извршиоца кривичног дела, што је од непроцењивог значаја за примену ГИС (Географски информациони систем) технологије.

Постављање овако конципиране обавештајне мреже има своју конкретну специфичност, за разлику од осталих класичних облика постављања обавештајне мреже. Када је реч о примени класичних метода најчешће се користе:

1. информаторска мрежа по месту становања;
2. информаторска мрежа по месту запослења;
3. информаторска мрежа по месту окупљања (криминални пункт) и
4. информаторска мрежа по међусобним везама (динамика микрогрупе).

Циљ је стварање информативне мреже која је у стању да правовремено пружи релевантне информације о доласцима извршилаца, њиховим међусобним везама, висини и начину трошења новца, с ким се троши, ко плаћа итд. Из овако прикупљених информација, применом аналитичког метода изводе се адекватни и јако корисни закључци.

По кретању у групи и кохезионим везама у њој неопходно је стварати и адекватну мрежу међу проституткама, угоститељима, таксистима и свим другим занимањима где се извршиоци кривичних дела крећу, сусрећу, окупљају и ступају у интеракцијске односе. Циљ је јасан, да се што боље и дубље сагледа личност извршиоца кривичног дела. Извршилац кривичног дела је јако комуникативан. Већина њих припада екстравертном типу личности. Често мењају средину, брзо се крећу, граде мноштво међусобних веза, прикупљају обавештења о будућој жртви (објекту напада) и уживају у таквој динамици. Обавештајна мрежа која не може да прати ову динамику у супротности је са планским, систематским и организованим поступањем криминалистичке службе у целини. Криминалитет је својеврстан изазов за друштво и тај изазов се мора прихватити. Професионалним извршиоцима кривичних дела треба супроставити едуковане професионалце који су у стању да прате њихову динамику. Ово подразумева постојање једне шире *обавештајне мреже по линијској методи рада*.

Са друге стране, при сузбијању и спречавању привредног криминалитета, полазну основу треба да чини *објектни метод* рада. Примена овог метода подразумева покривање обавештајном мрежом објеката који су у центру пажње истраге и прогона. Имајући у виду број регистрованих фирми у Републици Србији и, аналогно томе, број оних који се свакодневно „пале“ и „гасе“ (региструју и затварају), физички је немогуће покрити ову област постојећим објектним методом рада, а још мање сваку фирму држати под контролом без стварања адекватне обавештајне мреже. Излаз из ове ситуације треба тражити у покривености обавештајном мрежом сваке гране привреде. Пажљиво треба анализирати сваку привредну грану, предвиђати, и према свакој конкретној ситуацији обухватити оне објекте који показују најслабије резултате, било да је реч о производњи, промету или извршавању привредних задатака земље у целини. Неизвршавање планом предвиђених привредних задатака је поуздан знак да нешто унутар те компаније није у реду. Постојеће стање у привреди денотира чињеницу да органи гоњења покривају само оне информативне садржаје који потичу из неких споредних мотивационих сфера, по правилу оних које се сукобљавају са објектом који би требало да постане центар пажње прогона. Организација одељења за сузбијање привредног криминалитета треба да буде прилагођена приликама и околностима привредног система земље, да пра-

ти токове специјализације и субспецијализације и да, аналогно томе, у ходу формира одсеке за адекватне гране привреде. Типичан пример за то је компјутерски криминал и адекватно одељење (одсек) за сузбијање злоупотреба информативне технологије. Ово истовремено не подразумева индолентност надзора по другим сегментима привреде и оснивање адекватних одсека у области, примера ради, пољопривреде, која је неоправдано запостављена када је реч о производњи, преради, дистрибуцији готових производа, а посебно спрегу ове гране са еколошким криминалом. Или, да се искључиво ослањамо на објектни метод рада, запостављајући истовремено обавештајни рад по линијској, агентурној методи рада. Типичан пример за то је одељење за сузбијање општег криминалитета у коме већ постоје овлашћена службена лица полиције, оперативци који на вези држе одређене врсте специјализованих извршилаца кривичних дела, аналогно постојећој систематизацији у Управи криминалистичке полиције. Неопходно је стварати везе свуда, код свих људи који су по својој професији, радном месту или осталим облицима веза блиски извршиоцима кривичних дела. Треба стварати такву обавештајну мрежу путем које се може пратити кретање извршилаца криминалних радњи у привреди и пратити њихово кретање, њихове везе и начин трошења незаконито стечених материјалних добара, што је за органе гоњења и најзначајније.

Следећа специфичност се односи на *мотив сарадње*. Већ смо истакли да критеријум по компромитујућој основи није исти за извршиоце кривичних дела и просечног добронамерног грађанина. Тапкароши су неоправдано запостављени од стране оперативног састава криминалистичке полиције, а уствари су свет за себе и као такви би требало да буду интересантнији, примарно због огромног броја својих веза. Ниједан извршилац кривичног дела од „угледа“ не чека редове на благајнама, укључујући оне на фудбалским стадионима, јер су пуни новца и знају све тапкароше који им ревносно стоје на услузи.

Компромићујући материјал представља све оно што би могло нанети штету, посебно угрожавању личне слободе извршиоца кривичног дела. Ово истовремено не подразумева одбачај материјала који у конкретним приликама и околностима, с обзиром на личност извршиоца кривичног дела, има адекватну тежину.

Када се ради о компромитујућем материјалу који представља кривично дело, треба бити много опрезнији приликом ангажовања таквих особа. Старо је обавештајно правило: *Материјал на основу којег се ангажује сарадник мора бити неупоредиво мањи од користи коју ћемо његовим ангажовањем!* Ово подразумева да треба тражити неупоредиво већу корист него што би је имали ако такву особу подведемо изрицању неке

судске санкције. Типичан пример за то су извршиоци кривичног дела ситне крађе. Сарадња са њима била би значајнија под условом да преко њих дођемо у посед информација о извршеној серији тешких крађа.

Даљи мотиви који су специфични за ову категорију извршилаца кривичних дела јесу *лични обрачуни*, посебно *освета због нелојалне конкуренције*. Лични обрачуни међу њима су последица похлепе за новцем. Увек им је мало. Мноштво примера из праксе иде у прилог овој тези. Извршиоци тешких крађа на провалан начин крију од својих саучесника колико су украли, приказујући мање узетих ствари и предмета од стварне количине. Један другог лажу у настојању да што више предмета прибављених извршењем кривичног дела приграбе за себе. У стању су да се свете један другоме и да дају исказе о другим кривичним делима, али не и о онима у којима су лично учествовали.

Специјализовани извршиоци кривичних дела склони су да прихватају сарадњу са циљем да се преко полиције реше нелојалне конкуренције. Ова склоност је посебно изражена код извршилаца кривичног дела недозвољене трговине који пријављују конкурента који се на тржишту појављује са истом робом. Идентична ситуација је и код извршилаца кривичног дела цепне крађе који бурно реагују на повреду свог „радног простора“ као што су одређене аутобуске и трамвајске линије. Чим се појави неко са стране („падобранац“), одмах долазе да га пријаве, а раније нису хтели да прихватају сарадњу.

Постоји једна категорија преступника која је на граници између прекршаја и кривичних дела. Ова *катеџорија извршилаца из Ѣредворја криминала* се увек може подвести под неку врсту санкције, јер су хронично у сукобу са законом, од прекршаја свих врста, преко ситних крађа до туча по кафанама и наношења телесних повреда. По доласку у полицијску станицу по правилу имају у резерви нешто за „продају“. Нема сумње да је ова категорија интересантна са аспекта обавештајног рада, али у *начину сарадње* по тој основи постоје одређене специфичности. Ако се ради о квалитетном, опробаном сараднику кога покушате да га запослите и начините од њега непорочну особу, изгубили сте сарадника. За особе из ове категорије запослење и уредан живот представља велику опасност. С друге стране, ако су убачени у преступничку средину и уз то треба да раде пуно радно време, поставља се логично питање како онда могу да након радног времена целу ноћ седе и пијанче, а сутрадан буду спремни за посао. Због ове и сличних околности намеће се потреба да се најквалитетнији сарадници из ове категорије плаћају месечно и да се ослободе других послова и задатака. Остаје отворено питање да ли је овакав поступак у складу са њиховим корективно-васпитним процесом. Уважавајући принцип индивидуалности

случаја, а у зависности од испољених професионалних способности у обавештајној мрежи, препоручуљиво је одужити се сараднику и запослити га (принцип реципроцитета). Под условом да он „подивља“ треба му ускратити запослење и вратити га у преступничку средину. Путем успостављених веза у здравственој установи треба му испословати боловање од 30 дана и извршити новчану надокнаду. Након обављеног задатка и реализоване криминалистичко-оперативне обраде треба га вратити назад на радно место где му је било отворено боловање.

Следећа карактеристика у обавештајном раду на сузбијању криминалитета јесте и *дужина трајања успостављене везе (временски период сарадње)*. Још једном скрећемо пажњу на релативност феномена „сарадња“. Овде нема константе. Сарадник данас ради са полицијом, истог дана за себе, сутра за трећег. По среди је врло нестабилна криминалистичко-оперативна ситуација. Када се схвати личност ангажованог сарадника, онда се спознају и тешкоће у одржавању овако успостављене везе и цео процес ресоцијализације у циљу корективног утицаја на његову личност. Онда не треба да чуди што често долази до прекида овако успостављених веза укључујући и одлазак на издржавање временске казне. У већини случајева по изласку на слободу они настављају своју криминалну делатност. У даљој криминалној каријери опет долазе у конфликт са законом и опет се све понавља. Због тога су чести *прекиди везе*, што је уобичајено у обавештајној служби, па треба имати у виду могућност обнављања таквих веза. Ако се ради о стварном издајству, онда са таквим особама не треба стварати поновне обавештајне контакте, сем у изузетно важаним случајевима, кад се ради о веома тешким кривичним делима, где би конкретна помоћ „прекинуте везе“ морала бити јако велика.

Када се сагледа комплексност целе ситуације, криминалистичка оператива би требало, више него на другим местима, да буде опрезна (начело скепсе) у погледу:

1. одабирања сарадника и
2. оцене информативних садржаја које они дају.

Обавештајна комбинаторика коју они стварају како би се извукли из тешке ситуације не би смела да буде изненађење за професионалног криминалисту посебно едукованог за ову област. Приспеле информативне садржаје по овом основу треба детаљно анализирати и строго проверавати придржавајући се правила да свака верзија има контраверзију. У не малом броју случајева једини излаз је у стварању *паралелне мреже и ангажовању паралелној сарадника*.

Даља специфичност обавештајног рада по општем криминалитету је *брзина (шемјо) разраде*, а он је, иначе, код ових случајева веома кратак.

Типичан пример за то је ситуација када се потенцијални сарадник налази у прилици да нешто „прода“ због одласка на издржавање затворске казне. Овде је период реализације веома кратак и ту не би требало примењивати тактику ишчекивања.

Сасвим је друга специфична ситуација која се односи на привредни криминал. Склони смо да више ценимо ефективност и успех ако обавештајном разрадом *оћклонимо услове који ћодоују извршењу* ове врсте кривичних дела, него да чекамо да неко проневери милион еура, па тек онда нешто урадимо. Ова теза иде у прилог *ћревенћивном асћекћу деловања* криминалистичко-обавештајне службе.

Посебну специфичност представљају ситуације где је истрага најпоузданији начин контроле обавештајног рада у разради. Наиме, када се почне рад са групом која је откривена обавештајном делатношћу, тачно се да видети колико је и кога је сарадник лагао. Ово искуство се стиче на поуци коју даје *конћрола рада обавештајне мреже ћућем исћраће*. Истрага је релевантан извор нових чињеница и информација нових сарадника. При саслушавању више осумњичених (окривљених) увек се неко може одабрати за даље контакте и евентуалну сарадњу.

Овде не треба искључити и обавештајни рад у затворским установама и то по два основа:

1. убацивањем сарадника у собу особе која је извршила тешко кривично дело, а нисмо још прикупили све доказе (документацију) и
2. убацивање сарадника у групне собе са задатком да о свему обавештавају.

Обе врсте информативних садржаја треба проверавати у МОС евиденцијама како би одвојили релевантне од ирелевантних чињеница.⁵

ЗАКЉУЧАК

Изнети ставови о криминалистичко-обавештајној служби, колико год били препознатљиви припадницима полицијске професије, посебно криминалистичкој оперативи, помажу да се боље схвати специфичност криминалистичке обавештајне делатности и примена оперативне тактике на плану сузбијања и спречавања криминалитета.

⁵ Крстић, О.: *Einige aspekte der kriminalisticsh-operativen Arbeit in der Haft und in Straf-und. Besserungsanstalt*, (Неки аспекти криминалистичко-оперативног рада у затворима и поправним домовима), у: *Pokroky v kriminalistike*, Bratislava, 2005, стр. 207-217.

Неопходно је разликовати податак од информације. Податак је формализовани приказ чињеница и сазнања погодан за интерпретацију и обраду. Овако схваћен податак у криминалистичко-обавештајном процесу се мора проценити и обрадити кроз следеће фазе:

1. *верификација*: врста податка, веза с кривичним делом које је предмет обраде и начин располагања податком;
2. *вредновање*: поузданост извора и веродостојност садржаја податка;
3. *класификација*: поверљивост податка (врста и степен конспиративности) и
4. *одлагање (индексирање)*: сазнање где се податак налази и у ком облику како би постао информација.

Информација је значење које се придаје подацима уз коришћење адекватних правила за њихово тумачење. Произилази да прикупљање података постаје друга фаза, процена података (веродостојност и поузданост извора) трећа фаза, а организовање података постаје четврта фаза криминалистичко-обавештајног процеса.

Сврха ових послова је, пре свега, потпуна оперативна покривеност подручја сектора и благовермено индуковање криминалних активности носилаца криминалних деловања, како би се обезбедила ажурност обавештајних података и обавештења, као и активирање неоправдано запостављене извештајно-обавештајне делатности на подручју целе државне територије.

Овако схваћена, криминалистичко-обавештајна активност ће увек бити финализирана акцијом и процесом додељивања задатака, као и повратном информацијом криминалистичко-обавештајној служби у вези са утврђивањем информација кроз проведене акције.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кривокапић, В., Крстић, О.: *Криминалистика-тактика* 2, Полицијска академија, Београд, 1999.
2. Крстић, О.: *Пројекција криминалистике*, Полицијска академија, Београд, 2003.
3. Крстић, О.: *Опкривање лажи кроз тестове и понашање – симптоматска слика*, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, 2007.
4. Крстић, О.: *Превенција криминалистике*, Факултет за безбедност и заштиту, Бања Лука, 2007.

SPECIFICITIES OF CRIMINAL INTELLIGENCE SERVICE

Professor Ostoja Krstic, PhD

Full professor at the Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: In recent years much has been said and written about criminal intelligence activities and analysis. Numerous papers were published pointing out the advantages of certain intelligence systems. Criminal intelligence activities are presented as a newly organized structure of activities in criminal police with new tendencies of computerization and analytical and synthetic study of this field. A man – perpetrator of a criminal offence, has remained in the shadow of computer technology, which is unquestionably of great help in applying this strategy. A man is born to a society which is not static, so an individual lives in it as a member of numerous different groups. The presence of groups undeniably has its implications in the behaviour of an individual as a member. Above all, the group enables, but also makes necessary specific forms of behaviour which otherwise would not exist. The morality of a group is not reflected solely in the quality of its members, but in the efficiency of a group in confronting the problems and the method of their resolution. Regardless of the „group behaviour“, the problem is always solved by an individual. Due to the effect of feedback, individual problem solving is quite different within a group from problem solving of a single individual.

As regards the criminal environment, certain elements characteristic of the micro-group dynamics, bearing influence on adopting the motives of such environment, may not be ignored. Thus it is essential, when working individually with perpetrators of criminal offences and while planning the creation of an intelligence network, to grasp the motives an individual had in becoming a member of a criminal group, and to which extent his aims coincide with the objective of the group, for a simple reason – marking these differences will point to the sources of disagreements and conflicts within a group. The homogeneity or heterogeneity of the group depends on the structure of the group members, which is also an indicator of the results of the dynamics within the group.

By appropriate criminalistic operational measures and actions, criminalistic operations and authorized officers of the police as a whole should have more knowledge both of the individuals showing the signal forms of „bad behaviour“, and of their belonging to the group, and should exercise control of them through specialized records, aimed at operational insight, before certain groups, which pertains especially to large cities, escape control and become part of the so-called „underground world“.

Драган Васиљевић¹

ПРАВНА ДРЖАВА И САВРЕМЕНА УПРАВА

Сажетак: У овом раду указано је на различита схватања појма правне државе. Има мишљења која појам правне државе јако поједностављују. Већи број мишљења полази од појма правне државе у формалном, а постоје и мишљења која појам правне државе одређују у материјалном смислу.

Сучељена са новим изазовима, мисао о правној држави се изнова проблематизује и релативизује. Међутим, то не значи да правна држава треба да буде напуштена, пошто је одиграла велику улогу у преобликовању колективне свести, популарисању и правном утврђивању највиших друштвених вредности, као што су слобода, правда, сигурност и друге.

Правна држава није страна ни нашем искуству, с обзиром да је српски народ увек био државотворан народ. На то упућују бројни споменици из најстарије историје српског народа на просторима на којима је живео.

Такође, у раду се износе класична, као и новија схватања појма правне државе, с тим што се ова разматрања дају у контексту проблема управе и њене савремене организације. Пажња је посвећена питању примене права и бројним објективним и субјективним факторима који негативно утичу на примену права и доводе до несавршености у функционисању правне државе. Део рада посвећен је домаћим искуствима везаним за кризу правног система у функционисању правне државе у тим условима.

¹ Доцент, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

Размотрен је и проблем функционисања прване државе у наднационалним правним заједницама каква је Европска унија. У том смислу, пажња је посвећена настанку европског управног права, односно управног простора. Савремена управа постоји, пре свега, на националном нивоу, али постоје и зачеци наднационалне управе који функционишу по праву Европске уније.

Савремена управа у правној држави мора бити изложена суду корисника, почев од парламентарне контроле, до многих других облика оцењивања њеног рада, сагласно израженим потребама грађана.

Кључне речи: држава, право, правна држава, начело законитости, владавина права, легалитет, легитимитет, управа.

Увод

Израз правна држава израженије је ушао у нашу правну, политичку и медијску јавност пре једну деценије и још траје његова употреба. До овог периода, а то значи од успостављања социјалистичке државе, појам и израз правна држава није био код нас често у употреби. Према тадашњем схватању наше политичко-правне теорије, правна држава обезбеђује права грађана преко једне хијерархијски организоване државне службе и бирократије, као и преко независног судства. Тада је за наше теоретичаре израз правна држава био конзервативан термин за означавање конзервативног права. Вероватно је тако и морало бити јер је диктатура пролетаријата имала своје специфичне категорије као што су социјалистичка законитост, социјалистички морал, па је, самим тим, правна држава била са друге стране демократске линије, резервисана за државу која је буржоаска, експлоататорска, ненародна и слично.

Правна држава се, као појава и као израз, најпре јавља у немачкој политичко-правној теорији крајем 19. и почетком 20. века. Немачка правна наука је углавном полазила од формалног схватања појма правне државе, при чему је посебно имала у виду потребу да државни органи треба да поштују донете законе и да се делатност државних органа мора подврћи судској контроли, а све у циљу заштите права и слобода грађана.

У периоду апсолутистичке феудалне монархије, судски а нарочито управни органи вршили су своју функцију углавном по слободном нахођењу, држећи се своје процене и интерпретације државних интереса. То је био период који карактерише правна несигурност грађана. У складу са поставкама демократских буржоаских револуција, предаја законодавне вла-

сти парламенту који је изабран општим правом гласа, значила је, између осталог, и почетак стварања правне државе. Појава правне државе настаје у процесу ограничавања апсолутистичке власти монарха, као носиоца целокупне управне власти, а тај процес је започет периодом демократских буржоаских револуција. Имајући у виду да је овај процес у Немачкој каснио, јер је монархистичка власт надживела буржоаске револуције у другим европским земљама (Енглеска, Француска), управо у немачкој правној литератури долази до појаве појма и израза правна држава крајем 19. и почетком 20. века, мада се идеја о правној држави зачала и раније.

Историјат правне државе

У еволуцији идеје о правној држави обично се разликују две фазе које на неки начин представљају и универзалне тенденције развоја ове идеје. То је фаза либералног „борбеног“ концепта и фаза „одбрамбеног“, конзервирајућег концепта правне државе.

Прва фаза у развоју правне државе настаје на преласку из 18. у 19. век, као филозофски и правно-политички захтев за успостављање „цивилног друштва“, на супрот владајућем систему апсолутне монархије. То је подразумевало обезбеђивање свих конститутивних елемената појма „цивилног друштва“, као што је слобода појединаца у свим областима, слободна утакмица и конкуренција, укидање старих привилегија племства².

Резултат успостављања либералне, „грађанске“ правне државе, према Huberu, јесте постављање темељног државно-правног принципа заштите вредности новог друштва: живот човека, слобода, својина.³ До овога се дошло социјалном револуцијом, и то: у Француској политичком револуцијом 1789. године, и у Немачкој после 1806. године, политичком реформом.

Средином 19. века нова филозофија индустријске ере и скретање од рационалистичких и идеалистичких оријентација ка позитивизму и натурализму, поткрепљено и првим социјалним сукобима на класној основи, имају за последицу да се на сцени јављају нова схватања о држави. Либерални концепт државе, од Hobbesa, Spinoze, Lockeа, Kanta, Rousseauа до Hegela, према коме је она негација „природног стања“ друштва, одређеног људским слободама и правима, доживљава фазу преиспитивања кроз новоафирмисане колективистичке идеје о супериорности нације и државе и негацији „природног стања“ друштва.

² Ernest Rudolf Huber, *Rechtstaat und Socialstaat in der modernen industriegesellschaft*, Oldenburg, стр. 7.

³ Владо Камбовски, *Приступ проблему успостављања правне државе*, Београд, 1991, стр. 15.

Даљи развој државно-правне идеје праћен је новим моментима који се састоје у државном интервенционизму у привреди и другим друштвеним областима, као и у ауторитарности државне власти. Као синтеза ових кретања настаје појам „социјалне државе“ који се везује за Steina (1842. године). Повећаној социјалној и класној конфликтности супротставља се пацифистичко и солидаристичко схватање државе и права, уз истовремено јачање арбитерности и принципа сврсисходности. Социјална држава покушава да афирмише циљ општег добра и да превлада социјалне и класне супротности кроз социјалну интеграцију која је у функцији гесла „заштитити друштво путем државе“.

Слабљење начела законитости, негација хуманих и демократских вредности, посебно кроз екстремизам тоталитарних идеологија и фашистичких теорија државе и права 20. века, изазивају повратак ка правној држави као спасоносној идеји за савремено друштво и његове хуманистичке и демократске циљеве. Страху од тоталитарних искустава хитлеризма, стаљинизма и других идеологија придодат је и страх од тенденција државе да окупира све друштвене токове и да контролише и пригуши покушаје слободне индивидуалне креације. То је, у временском смислу, и преломна тачка где почиње друга „одбрамбена“ фаза у развоју идеје о правној држави.⁴

Спој ових контрадикторних кретања је учење о социјалној правној држави које спаја правац заштите друштва од државе (либерални аспект појма правне државе) и заштите друштва путем државе (нужни принцип сврсисходности државе и права). Повезивање ових праваца представља цивилизацијски начин превладавања класног конфликта у друштву, који се решава реформама и на цивилизован начин, трансформишући класни конфликт у социјални дијалог и доводећи супротстављене друштвене снаге и слојеве у држави не у позицију сталне међусобне борбе до истребљења, већ у позицију социјалног партнерства.⁵

Правној држави могу се упутити и приговори формалне и садржинске природе који не доводе у питање само оправданост, већ и формално-логичку заснованост правне државе. Један од приговора је формалне природе и произилази из човекове несавршености, а односи се на несклад између прокломоване опште обавезности правом и правне обавезности суверена. Одговор на овај проблем дао је својевремено Г. Јелинек теоријом о самообавезивању суверена. Према њему, суверен, стварајући право и самог себе обавезује, па је зато и сам подређен праву⁶ Међутим, ово Јелинеково

⁴ В. Камбовски, Правна држава, криминална политика и људске слободе и права, Информације 1989/34, стр. 5.

⁵ Huber, *op.cit.*, стр. 16.

⁶ Г. Јелинек, Управно право, књ. I, Београд, 1940, стр. 79.

објашњење није довољно убедљиво, јер самообавезивање суверена правом није никако истинско правно обавезивање. У противном, суверен то више не би ни био. Други важан приговор правној држави односи се на њену садржину. Правна држава, заправо, нема своју сталну садржину. Различити покушаји да се одреди њена стална садржина завршавали су се безуспешно, јер правно-историјско искуство познаје и либералну и фашистичку правну државу и бирократску правну државу и демократску правну државу какве су савремене развијене земље.

Ови приговори формалне и садржинске природе приказују правну државу као притивуречан појам и творевину. Правна држава, чак и када је демократска, и данас представља „пре једно жељено стање“ него „једну стварност која траје или можда крајњу сврху друштвеног развића“.⁷

Имајући у виду да се правна држава налази пред новим, савременим изазовима којима не може ваљано да се супротстави, то нас наводи на закључак да правна држава у својој принципијелној чистоти припада, можда, пре свету вредности него стварном свету. Поменутом изазову позитивизације права може да се дода бар још један који се састоји у претераном нормативизму који, посматрано на дужи рок, демократску државу претвара у неефикасну и бирократску. Производња прописа у таквој држави можда и није случајна и може да се доведе у везу са програмским и идеолошким изазовима који у заоштреним друштвеним неприликама могу да доведу до „владе страха“ која са собом доноси „тиранију“.

Сучељена са новим изазовима, мисао о правној држави се изнова проблематизује и релативизује. Међутим, то не значи да правна држава треба да буде напуштена, пошто је одиграла велику улогу у преобликовању колективне свести, популарисању и правном утврђивању највиших друштвених вредности као што су: слобода, сигурност и правда.

На правну државу велики утицај врши и слагање њеног облика са садржином. Слагање облика и садржине представља важан услов без којег је тешко замислити постојање било какве правне државе.

Неслагања између облика и садржине, која су присутна на самом почетку, карактеристична су за стварање најчешће лабавих државних савеза. Осим неких изузетака, ти савези по правилу нису дуго трајали. Можда је боље од таквих пројеката одустати и пре било каквог покушаја њиховог реализовања. Треба имати у виду да су много опаснија накнадна неслагања између облика и садржине јер се њима разара право и нестаје држава под снажним дезинтеграционим деловањем унутрашњих и спољашњих фактора различите природе. Редак је случај да се дезинтеграција државе

⁷ Б. С. Марковић, Начела демократије, Београд, 1937, стр.10.

или њен потпуни нестанак окончају без рата, као што је пример раздвајања Чешке и Словачке.

Примери злоупотребе облика постоје и када се ради о интеграционим процесима, када се стварају и признају државе по сваку цену, па чак и по цену уништења дотле постојеће државе, кршењем основних норми међународног права. Такве творевине можда и не могу дуго да трају, али је извесно да дуго траје трауматично искуство забележено у колективном сећању народа.

На крају, ваља истаћи да је неслагање између облика и садржине присутно и у „нормалним“ државама, јер ни у једној држави право не може до краја да се примењује. Али је важно да то неслагање не пређе ону границу толеранције која раздваја ваљану од лоше, ефикасну од неефикасне државе, што је ствар и добре, мудре, рационалне државне политике и добре правне технике. У сваком случају, обзиром да ниједна злоупотреба не може вечно да траје, на крају се сваки облик државе прилагоди њеној суштини и садржини.

Правна држава и наша искуства

Правна држава није страна ни нашем искуству, обзиром да је српски народ увек био државотворан народ и да је та чињеница неспорна. На то упућују бројни споменици из најстарије историје српског народа на просторима где је живео. Тај државотворни дух записан је још у типцима светог Саве, Растка Немањића. Светосавски дух сачуван је и у каснијим српским правним документима међу којима посебно место припада Душановом законик. Значај овог Законика, између осталог, огледа се и у томе, што је у њему, много пре других сличних средњовековних кодификација, већ уобличена идеја правне државе. То посебно показују чланови 171 и 172 Законика, у којима стоји: „Ако успише писмо царства ми, или из срџбе или из љубави, или из милости за неког, а то писмо ружи Законик, није по правди и закону, како Законик пише, судије том писму да не верују, него да суде и извршавају по правди“ (члан 171) и „Све судије да суде по закону, право како пише у Законику, а да не суде по страху од царства ми“ (члан 172).⁸

У модерно време идеја законитости је код Срба добила позитивно-правну разраду. Тако је већ 1804. године донет Закон проте Матеје Ненадовића, а нешто касније и Карађорђевог законик. Упоредо са доношењем ових закона изграђиван је и судски систем који је требао да спроводи оно

⁸ Душанов законик, приредио Никола Радојчић, Београд, 1960, стр. 134-135.

што је у њима записано. Каснији устави и закони у 19. веку прихватају и развијају европске обрасце уставности и законитости.⁹ То је случај и са уставима из 1901. и 1903. године, све до стварања Краљевине СХС 1918. године, до када је уставни пут српске државе у сталном успону, почевши од Сретењског устава из 1835. године. Тако је у кратком раздобљу Србија прешла огоман пут – од војног вођства оличеног у личности војводе, до модерне европске парламентарне монархије, каква је Србија била све до 1918. године. Међутим, од 1918. године дух српског државотворства, сачуван и под турском окупацијом, замењен је концептом југословенства. Тај је концепт заступан и после Другог светског рата, иако из сасвим другачијих разлога и у сасвим другачијој југословенској држави. На овом месту интересантно је поменути и нека становишта наше предратне теорије о правној држави.

У круговима истакнутих југословенских правника постојала је јасна представа о томе шта је правна држава. Проучавањем њених разних аспеката баве се водећи правни писци, а међу њима посебно Слободан Јовановић и Ђорђе Тасић.¹⁰ У студији Миливоја Марковића, која се појавила уочи Другог светског рата, поставља се питање које нема само теоријско значење, већ се односи и на југословенске прилике. У расправи Правна држава овај аутор пише: „Кад се постави питање да ли се једна одређена држава има сматрати као правна држава, није довољно имати само законске прописе који у њој важе. Потребно је знати и како се ти прописи примењују, а нарочито како је организована и како се врши контрола над актима управне власт. Јер та контрола је најважнија гаранција грађанских права, најјаче јемство правне државе“.¹¹ Овај аутор даље указује да је начело правне државе на два различита начина угрожено у недемократским режимима, у тоталитарним и ауторитарним државама: „Пре рата европске су државе могле да се подведу, бар теоријски, под тип правне државе, разуме се са већим или мањим одступањима. После рата одступања су све значајнија, а каткад иду и до негације правне државе. То је нарочито случај у државама у којима једна политичка странка постаје посебан државни фактор. Политичка идеологија владајуће (и истовремено једине) странке веома је разрађена и из ње се црпе и критеријум за разликовање права и неправда“.¹²

За 19. век може се рећи да је био век постепеног али сталног развоја српске државе, док је 20. век – век стагнације те државности. Зато је данас

⁹ М. Јовичић, Устави Кнежевине и Краљевине Србије 1835-1903, Београд, 1988.

¹⁰ Слободан Јовановић, Држава, Београд, 1936, књ. I – II; Ђорђе Тасић, Права и дужности грађана, Нови Сад, 1925.

¹¹ Миливоје Марковић, Правна држава, Београд, 1939, стр. 54-55.

¹² Исто, стр. 54.

најважније да створимо једну „нормалну“ државу из које ће настати правна држава као демократски образац владања, јер усвајање најбољих цивилизацијских тековина никада није било страно српском народу. Српском државотворном и правном искуству није страно ни искуство правне државе, нити су му непозната искуства других са правном државом. И поред тога, не можемо тврдити да је током 19. века, а поготово у 20. веку српски народ имао ваљану правну државу. Да би овај циљ био остварен потребно је да буде створена права, дакле „нормална“ држава. Стварање „нормалне“ државе представља неопходан услов за стварање ваљане правне државе.¹³ У овом тешком времену, чији смо сведоци, и у којем српски народ нема своју „нормалну“ државу, каква му припада по природном и историјском праву, није чудно што је захтев за правном државом и модерном законитишћу толико јасно присутан и истакнут. Можда и због тога што се добра законитост у добро уређеним државама не осећа, а код нас потреба за правном државом и таквом законитишћу још траје.¹⁴

Правна држава и примена права

Као што се види, појму правне државе могуће је прићи са различитих аспеката. Међутим, треба нагласити да различити термини („правна држава“, „владавина права“, „уставна држава“), и поред разлика које у себи крију, ипак произилазе из исте суштине и истог питања: која то својства треба да има једна правно уређена заједница у виду државе да би се њени чланови понашали по оним правилима која одговарају њиховој заједничкој вољи и то на начин да се та правила исто примењују на исте случајеве.

Полазећи од овога, а имајући у виду друштвени узрок права, мишљења смо да би појам правне државе требало да изрази сагласност већине припадника за одређени квалитет и квантитет правних норми по којима ће се они убудуће понашати у држави. Другим речима, у правној држави потребно је да право представља израз заједничког хтења, а не да буде наметнуто агресијом мањине. Када се постигне тај склад, онда се јавља друга неопходна потреба – да се такво право примењује на све припаднике без икакве разлике.

Пошто оба ова захтева није могуће до краја остварити у буквалном смислу, јавља се потреба да се одреди подручје друштвене толеранције у оквиру којег ће бити могућа одступања, а да то не угрози суштину ових захтева.

¹³ М. Спалајковић, Мисија Србије, Политичко завештање српском народу, Париз, 1964, стр. 21.

¹⁴ Д. Митровић, О правној држави и другим правним темама, Београд, 1998, стр. 67.

Поступак стварања и примене права захтева и неопходну дозу правне сигурности која се темељи на сигурности системске и социјалне интеграције друштвених институција. Правна држава мора да обезбеди и ову друштвену потребу како би то била држава која је у свом правном систему у довољној мери обезбедила владавину начела легитимитета и легалитета која се крећу у оквирима друштвене толеранције.

Када је реч о легитимитету, за очекивати је да поредак у правној држави произилази из демократије и из система људских слобода и права. Оног момента када политика постане самовољна и отуђена и када се наметне праву и правном поретку снагом своје моћи и диктата, тада се улази у просторе политичке целисходности где доминира или политичка оданост или револуционарна свест. Ту отпочиње агонија права, а настаје антиправна држава. У правној држави државна власт и самовоља заустављени су уставом и законом и то тако да су њима неприкосновено заштићена и основна људска права и слободе.

У ствари, правна држава подразумева да у њој влада право, а не сила, и да се сви, па и господар, понашају у складу са правом, и то у смислу дужности. Када су, дакле, сви пред законом једнаки, па се закон једнако примњује на једнаке случајеве, онда је то друго својство појма правне државе – својство легалитета.

Начело легалитета, тачније, његова повреда, најбоље се уочава у појави непримене закона или необјективне примене. Живот једног закона карактерише се обавезношћу његове примене, без обзира и на евентуалну „опорост“ његових решења. Још је Ulpianus говорио да се закон мора поштовати, ма како био строг – *dura lex, sed lex*.

Примену права налаже принцип уставности и законитости једне правне државе, њен легалан и легитимни правни поредак. Наравно, то никако не значи да закон треба да буде вечит и непромењив, али док се не стекну услови за његову промену, и док се та промена легално не искаже кроз одговарајући поступак, постојећи закон се има примењивати у поном смислу те речи. Правна држава не би смела да зна за појаву закона који ужива правну снагу, а који се не примењује, без обзира на већи или мањи степен непримене. Јер, позитивно право које се не примењује и није право, већ антиправо. Уосталом, закони и постоје да би се примењивали, а не да буду мртво слово на папиру (*leges non verbis, sed rebus, sunt impositae*).

Могући су различити узроци непримене и необјективне примене права. Најчешће, то су недостаци у квалитету и квантитету права, а посебно се недостаци огледају у појави да правне норме нису примерене друштвеним односима. У том смислу, једна норма која је више лепа жеља него реалност, не може бити примењена, јер нема друштвених претпоставки за

њену примену. Понекад, узроци леже и у недовољној заинтересованости субјеката за извршење и то због очувања одређених интереса, или из протестне индолентности, јер је изостала ефикасна контрола аката извршења.

Узроци могу бити интерне природе, као што су: недовољна стручност онога ко примењује право, неажурност, али и самовоља, која може ићи и до степена намере. Међутим, могу бити и екстерне природе. То су утицаји споља из најразличитијих сфера који не воде рачуна о самосталности и потребном достојанству органа који примењује право, већ једино виде тренутни циљ или интерес, који, без обзира да ли је појединачни или колективни, не ужива заштиту *de lege lata*.

Недостаци у квалитету и квантитету права који доводе до непримене или необјективне примене права, неминовно угрожавају начело уставности и законитости, што, наравно, даље води у правну несигурност свих субјеката којима је право адресовано.

Сваки правни систем у себи субсумира два процеса: процес стварања и процес реализације права. Угроженост начела уставности и законитости може се пратити на оба ова процеса.

Повреда ових начела у процесу стварања права пре свега би требало да доведе до реаговања судске и пословне праксе, а нарочито праксе уставних судова, који би морали да својим одлукама отклањају мане општих аката. При томе не треба губити из вида чињеницу да је неуставан и незаконит акт био одређено време примењиван у пракси. Наравно, све ово утиче на оцену квалитета права, правну свест и поверење у правни систем.

Угроженост начела уставности и законитости у процесу реализације права манифестује се на различите начине. Почев од нестручности субјеката који примењују право и њихове арбитерности, па до дубљих како субјективних, тако и објективних узрока, који произилазе из структуре правног система и непостојања системске интеграције правних и друштвених институција.

Ако се под идеалном правном државом подразумева држава која је обезбедила владавину начела легитимитета и легалитета до највишег нивоа, у смислу, да је сваки закон израз воље свих и да је сваки закон увек у сваком случају примењен на правичан и једнак начин, онда је тешко пронаћи пример такве државе како у прошлости, тако у садашњости, па и у будућности. Зато је у одређивању појма правне државе потребно одредити подручје друштвене толеранције на коме влада начело легитимитета и легалитета. Када се повреде границе тог подручја онда је и правна држава изгубила то својство. Стога је неопходно утврдити критеријуме за препознавање таквог стања.

Обзиром да нема идеалног правног система, то значи да се сваки правни систем карактерише одређеном дозом несигурности, неадекватним нор-

мама, па и неједнаком применом права. Међутим, то су, како смо већ констатовали, подручја толеранције, која, сама по себи, не представљају атрибут кризе. Али, када се правна несигурност јавља као последица недостатака у квалитету и квантитету права, услед које је дошло до непримене или необјективне примене права, и то тако да је уставност и законитост угрожена до те мере, да је правна несигурност, по општем мишљењу, постала друштвена реалност – онда се природа и интензитет такве несигурности јавља као квалификатив одређеног стања ствари. Ова појава може бити утврђена једино помоћу објективних научних метода, односно, поступком научног сазнавања релевантних чињеница. Разуме се да у свему овоме важну улогу имају и констатације и оцене стања изречене у најширој и стручној јавности. При томе, може се рећи да општепознате чињенице није потребно доказивати. А када је реч о сазнању да ли је правна несигурност у једном систему ноторна или није, потребно је да о томе научни методи пруже ноторан одговор.

Савремена управа у земљама Европске уније

Тренд који је карактеристичан за садашњу етапу транзиције кроз коју пролази наша држава јесте хармонизација домаћег права са правом Европске уније. То подразумева усклађивање домаћих прописа и праксе са европским и међународним стандардима. Хармонизација представља савремени процес глобализације права уопште, а самим тим и права управе у европским и светским размерама.

Раније, право управе, као део важећег законодавства, било је углавном ограничено на националне правне прописе. Данас, потреба за истраживањем и идентификовањем сличности и разлика у решавању проблема права управе унутар европског правног система није само жеља за знањем, већ, пре свега, како тврди проф. Јирген Шварц, производ практичне потребе. Европска заједница (а од 1992. године Европска унија), коју је Европски суд правде дефинисао као заједницу засновану на праву („as a community based on law“), могла би се, по схватању овог аутора, прецизније назвати „заједницом утемељеном на управном праву“ („a community based on administrative law“). Европска унија је и заједница управног права, које је њеним оснивањем, најзад, изашло из оквира своје националне изолације, чиме је превазишло своје дотадашње видике и отворило себи веће перспективе развоја.¹⁵ У вези са овим, оцена је да је управно право Европске уни-

¹⁵ Упореди, Jurgen Schwarze: „European Administrative Law“, Office for Official Publications of the European Communities, Sweet and Maxwell, London, 1992, стр. 3-4.

је, као област и дисциплина, у фази „утврђивања свог идентитета“, другим речима, нова и релативно неиздиференцирана административна дисциплина чије је садржинско уобличавање и систематизација у току.¹⁶

Овакве оцене дају нам за право да констатујемо да у садашњем тренутку још нису сазрели услови да се инсистира на јасном и прецизном разграничењу између појединих правних подручја у оквиру правног система Европске уније и да, зато, све оно што важи за право Европске уније у целини важи, на општи начин, и за њен поредак управног права.

Европско или комунитарно право настало је са неколико правних аката уставног карактера и они су примарни (оригинерни) извори тог права. У првом реду, ту спадају Уговор о оснивању Европске заједнице за угаљ и челик (Париз, 18. април 1951), Уговор о оснивању Европске заједнице за атомску енергију и Уговор о оснивању Европске економске заједнице (тзв. римски уговори који су закључени 25. марта. 1957). Затим следе Јединствени европски акт, закључен у Хагу (фебруар, 1986) и Уговор о Европској унији (Мастрихт, 7. фебруар 1992). Овај последњи акт је допуњен у Амстердаму, 1997. године и Ници 2000. године. У међувремену, свечано потписивање међународног уговора о уставу за Европу од стране представника држава чланица уследило је 29. октобра 2004. године у Риму. Према важећем праву Европске уније, Уговор мора бити ратификован од стране свих држава чланица, сходно њиховим уставним правилима о ратификацији (у њима постоје парламентарни, референдумски и мешовити методи ратификације), а као вероватни дан ступања на снагу Устава био је означен 1. новембар 2006. године. Уговор о Уставу Европске уније није прихваћен на одржаним референдумима у Француској (29. мај 2005) и Холандији (1. јун 2005). Нову наду пружа Лисабонски уговор из 2008. године чије је прихватање у току. У досадашњим дискусијама изнета су различита гледишта – од става да је Устав Европске уније дефинитивно уклоњен, до гледишта да, уз извесне корекције, на крају може бити прихваћен. Време ће показати које гледиште ће однети превагу.¹⁷ Постоји још неколико мање значајних аката који се сврставају у примарне изворе, али на овом месту нема потребе да се на њима посебно задржавамо.

Другу групу извора права Европске уније чине такозвани деривативни или изведени извори, међу којима су најважнији акти који се означавају као „Regulation“ и „Directive“, а преводе се на српски језик на различите начине, тако да терминологија варира од аутора до аутора. Тако се „Regulation“ преводи са „Регулатива“, „Правило“, „Правилник“, или „Уредба“,

¹⁶ Упореди, „Право Европске уније“, Зборник радова, Службени гласник, Београд, 1996, стр. 200 и 204.

¹⁷ Б. П. Кошутић, Увод у европско право, Београд, 2006, стр. 39.

док се термин „Directive“ преводи као „Упутство“, „Наредба“, „Налог“, односно „Основни закон“. Ова, на први поглед, чисто лексичко-семантичка питања уствари сведоче о недовољном познавању суштине правног система Европске уније, као себи својствене мешавине континенталног и прецедентног права, чије специфичности долазе до изражаја у пракси Европског суда правде, иначе главног извора управног права Европске уније. Пред овим Судом може се покренути поступак ради утврђивања законитости аката институција Европске уније, затим поступак у којем се одлучује да ли државе чланице испуњавају своје обавезе у складу са правом Европске уније, и поступак за прибављање претходног мишљења суда у којем се обезбеђује јединствено тумачење комунитарног права и успоставља сарадња са националним судовима.

Како је Европска унија правна заједница, а не класична држава, она не располаже неким директним средством за спровођење својих овлашћења, те стога мора да се у великој мери ослања на државе чланице. Та чињеница указује на то зашто је централна судска власт битна за сваки процес интеграције, уколико представља јаку гаранцију да ће се и наднационалне институције и државе чланице придржавати усвојених правила. Зато Суд правде, иако није институција која стоји у хијерархијском односу изнад судова држава чланица, има важну функцију. Он обезбеђује поштовање таквих правила у тумачењу и примени примарних извора права Европске уније.

Европском суду правде, захваљујући богатој пракси, као овлашћеном гаранту правилног тумачења и примене комунитарног права, припада велика заслуга што је утврдио фундаменталне принципе на којима је заснована Европска унија. Ти принципи су равноправност, слобода, солидарност и јединство. При чему је слобода суштинска вредност у европској интеграцији и обухвата четири велике слободе које се тичу кретања радне снаге, капитала, добара, и услуга.

Истраживања проф. Јиргена Шварца иду у прилог констатацији да је Европски суд правде дефинисао већи број принципа управноправне природе, позивајући се на општа правна начела заједничка државама чланицама које оне морају уважавати унутар свог правног поретка када примењују право Европске уније. Међу такве принципе, примера ради, спадају: везаност управе законом; принцип пропорционалности; правна извесност; заштита легитимних очекивања; недискриминација; вануговорна одговорност итд. Сви ови принципи који се односе на рад управе могу се објединити у четири групе и то:

- 1) поузданост и предвидљивост;
- 2) отвореност и транспарентност;

- 3) одговорност;
- 4) ефикасност и ефективност.

Наведена општа начела својствена су и домаћем праву, мада њихова значења још нису у довољној мери стандардизована. Њихова истинска афирмација значила би корак напред у реализацији концепта владавине права, посебно правној сигурности, али и јавности рада управе, нарочито обезбеђивањем слободног приступа информацијама којима она располаже или их контролише.

Будуће перспективе, које се односе на даље употпуњавање и унапређивање европског управног права, по свему судећи, изузев делимичних кодификација у појединим секторима, и даље ће се ослањати на поступни и опрезни развој прецедентног права (case law), односно права случајева, чији је главни творац до сада био, а и на даље ће бити Европски суд правде.

Тенденције у развоју управе и њена реформа у периоду транзиције

Управа, као сложена друштвена појава, је срж и језгро државне власти. Тако је управа пратила дуг историјски процес развоја државе, њеног облика и карактера, и у складу са тим процесом прилагођавала своју организацију и делатност. Током читавог развоја управе могу се уочити одређене тенденције које је прате од периода настанка до данашњих дана. То су:

- 1) тенденција пораста;
- 2) тенденција диференцијације;
- 3) тенденција смањења улоге принуде;
- 4) тенденција професионализације.¹⁸

Тенденција пораста значи да се управа стално увећава. Стварају се нови органи и други субјекти који врше послове управе, а самим тим запошљава и све већи број кадрова. Ову тенденцију су условили објективни разлози као што су: пораст задатака и послова који се пред управу постављају, процес урбанизације, поделе у унутрашњој организационој структури управе и слично.

Тенденција диференцијације подразумева да се управа, која је у почетном периоду развоја била јединствена целина, временом диференцирала по појединим областима за које су створени и органски носиоци. Почетна диференцијација је извршена стварањем неколико кључних управних ресурса без којих је држава тешко могла да функционише, и то: одбрана,

¹⁸ Е. Пусић, Наука о управи, I, Загреб, 1989, стр. 40.

спољни послови, финансије, правосуђе, унутрашњи послови. Ови ресори и данас постоје, али време је створило потребу за новим ресорима у области привреде, здравства, науке, просвете, културе, економије, саобраћаја, и др. Овај процес још увек траје јер ће време показати да је нужно образовати нове државне субјекте за вршење послова и задатака у областима којима се још увек не придаје велики значај.

Тенденција смањења улоге принуде значи да управа у својим управно-правним односима са грађанима све мање примењује принуду. На тенденцију смањења улоге принуде утичу различити фактори: пораст свести људи који чешће него раније добровољно извршавају своје обавезе; пораст техничко-технолошког нивоа у раду управе који смањује потребу неопходног контакта са грађанима и друго.

Генерално посматрано, принуду не могу да користе сви органи управе. Легална могућност њене употребе установљена је, са малим изузецима, једино у корист полиције која такође у свом раду настоји да смањи улогу принуде у границама нужног и неопходног.

Тенденција професионализације значи да лица која раде у управи своје задатке и послове обављају као професију. Током историјског развоја управе то није увек било тако. Међу основним начелима на којима се заснива деловање и поступање државних службеника у управи су законитост, непристрасност и политичка неутралност. Само врх управне пирамиде може бити повезан са политиком и само на њега би требало да утичу политичке промене партија и коалиција на власти, а не и на професионални службенички апарат.

Реформа управе на модерним основама, у складу са европским и међународним стандардима, представља приоритетан задатак држава које је захватио талас транзиције. Државна управа има кључну улогу у преласку на тржишну економију и у стварању услова за несметано функционисање тржишног модела привређивања. Уз то, реформа управе треба да доведе до њене истинске деполитизације и професионализације кроз образовање и јачање лојалности послу, уз менаџерску контролу резултата.

Стратегија реформе управе разликује се од земље до земље и можда би било исправније говорити о више таквих посебних стратегија које се, са становишта истакнутог експерта за јавну управу, проф. др Драгољуба Каврана, могу класификовати у неколико група¹⁹.

Прву групу чине правно-легалистичке стратегије. Њих карактерише правни основ садржан у актима донетим у парламенту и од стране владе, којима се контролише државни механизам одозго и одлучује о врсти, оби-

¹⁹ Д. Кавран, Јавна управа, Београд, 2003.

му и садржини управне реформе. Заправо, нема реформе без ваљаног правног основа.

Друга група стратегија је експериментално-пројективна. Њима се развија модел управне реформе у виду експеримента у оквиру појединих региона (огледних примера) пре него што се постигне сагласност да се таква реформа спроведе у целој земљи, на националном нивоу. Предложени модел реформе се претходно примењује на узорку, а затим, зависно од постигнутих резултата, и на целину.

Трећа група стратегија спада у организационо-процесне стратегије. Оне стављају акценат на дефинисање нових задатака и послова везаних за реорганизацију и реобразовање. Такође, оне истражују методе и технику у процесу управљања, руковођења и одлучивања у јавном сектору, и анализирају и организују извршења политичких одлука. Ове стратегије баве се процесима сталног образовања и подизања способности за бављењем менаџерским пословима.

Четврта група стратегија се назива и „Нови системи јавног управљања“. Ове стратегије се заснивају на методама и техникама преузетим из приватног сектора. Оне почивају на врстама „cost – benefit“ анализе, давању широких овлашћења менаџерима, увођењу процесног управљања које се темељи на резултатима. Целокупна управа се подвргава сталном преиспитивању и оцени ефикасности и економичности, а редовно и систематски се оцењују резултати укупног рада. Ова група стратегија је доминантна у многим земљама транзиције.

Из приказа ових група стратегија реформе управе намеће се закључак да оне, пре свега, имају за циљ рационализацију управе, односно управне структуре као скупа управних органа, организација и јавних служби. Односно, битно смањење трошкова њиховог функционисања уз елиминисање сувишних институција. Суштина проблема своди се на уклањање из државне администрације свега сувишног, уз истовремено унапређење онога што је неопходно.

Закључак

Савремена управа у правној држави мора бити изложена суду корисника, почев од судске и парламентарне контроле до многих других облика оцењивања њеног рада, сагласно израженим потребама грађана. Управа мора да послуша глас својих корисника, да брине о квалитету својих услуга и да настоји да сведе на минимум примену неизбежних формалности у свом раду и општењу са странкама. Реч је о једној транспарентној и отвореној управи чији је кадар подвргнут процесу сталног образовања ради стицања одговарајућих менаџерских способности.

Правна држава постоји када у свом правном систему обезбеди владавину начела легитимитета и легалитета у толикој мери да се одступање од њих креће у границама друштвене толеранције. Тако да правна држава и криза правног система не могу истовремено постојати у лицу једне државно правне творевине. При томе, треба истаћи да обе ове друштвене појаве нису „статичне и окамењене“ и да су трансформације из једног својства у друго не само могуће, већ су у савременом свету оне и реалне и актуелне.

Правна држава као образац начела уставности и законитости нигде и никада није остварена како је замишљена, али то не значи да трагање за бољом и најбољом правном државом губи смисао. Теоријске и практичне слабости, заједно са старим и новим изазовима, правну државу чине крхком творевином. Управо променљивост, као препознатљиво обележје правне државе, не значи да идеја правне државе треба да буде одбачена пошто је одиграла велику улогу у правном утврђивању и популарисању вредности које су блиске идеји правде и другим идејама у чијем је седишту човек. Само на тај начин може да се објасни борба српског народа за стварање сопствене нормалне државе. Тај напор представља гаранцију да још увек нису напуштене главне цивилизацијске тековине из којих је и за-
рад којих је правна држава и настала.

ЛИТЕРАТУРА:

1. E. R. Huber, *Rechtstaat und Socialstaat in der modernen industriegesellschaft*, Oldenburg
2. В. Камбовски, Приступ проблему успостављања правне државе, Београд, 1991.
3. В. Камбовски, Правна држава, криминална политика и људске слободе и права, Информације 1989/34.
4. Г. Јелинек, Управно право, књ. I, Београд, 1940.
5. Б. С. Марковић, Начела демократије, Београд, 1937.
6. Душанов законик, приредио Никола Радојчић, Београд, 1960.
7. М. Јовичић, Устави Кнежевине и Краљевине Србије 1835-1903, Београд, 1988.
8. С. Јовановић, Држава, Београд, 1936, књ. I – II; Ђорђе Тасић, Права и дужности грађана, Нови Сад, 1925.
9. М. Марковић, Правна држава, Београд, 1939.
10. М. Спалајковић, Мисија Србије, Политичко завештање српском народу, Париз, 1964.
11. Д. Митровић, О правној држави и другим правним темама, Београд, 1998.
12. J. Schwarze: „European Administrative Law“, Office for Official Publications of the European Communities, Sweet and Maxwell, London, 1992
13. „Право Европске уније“, Зборник радова, Службени гласник, Београд, 1996.
14. Б. П. Кошутећ, Увод у европско право, Београд, 2006.
15. Е. Пусић, Наука о управи, I, Загреб, 1989.
16. Д. Кавран, Јавна управа, Београд, 2003.

LEGAL STATE AND CONTEMPORARY ADMINISTRATION

Docent Dragan Vasiljević, PhD

Assistant professor at the Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: The paper points to different views of the notion “legal state”. There are some concepts that greatly simplify this term. A greater number of concepts determine the legal state in formal sense, but there are some opinions which determine this notion from the material aspect.

Confronted with new challenges, concept of the legal state is problematized and relativized again. However, it doesn't mean that the legal state should be abandoned, since it has played a great role in reshaping of collective consciousness, popularisation and legal determination of the highest social values, such as freedom, justice, security and others.

The legal state is not unknown to our experience, given that Serbian nation has always been a constitutional nation, and numerous historical monuments from Serbian past testify that.

The paper also presents both classical and modern concepts of the notion of the legal state, in the context of problems related to administration and its contemporary organization. Attention was given to the issue of implementation of law, as well as numerous objective and subjective factors that influence negatively the implementation of law, and create imperfections in the functioning of the rule of law. A section of the paper was dedicated to domestic experiences relating to the crisis of legal system and functioning of the rule of law in such conditions.

The paper also considers the issue of functioning of a legal state in supranational legal communities such as European Union. Therefore, special attention was given to the birth of European administrative law, that is, administrative space. Contemporary administration exists, above all, at national level, but there are also some beginnings of supranational administration that are functioning in the accordance with the law of European Union.

Contemporary administration has to be exposed to the scrutiny of consumers, beginning with parliamentary control to many other forms of assessment.

Дејан Орлић¹

РАЗВОЈ БЕЗБЕДНОСТИ И ОДБРАНЕ ЕВРОПСКИХ ЗАЈЕДНИЦА ТОКОМ ХЛАДНОГ РАТА²

Сажетак: Разумевање данашње безбедносне политике Европске уније није потпуно без увида у развој и изградњу безбедносне и одбрамбене димензије западноевропских држава током Хладног рата. Стога аутор покушава да у оквиру презентираних рада представи како се одвијао процес развоја и изградње безбедности и одбране европских заједница током хладноратовског периода. Намера му је, првенствено, да анализира безбедносно-одбрамбена удруживања заинтересованих држава Западне Европе, њихове успехе и/или неуспехе у томе (Бриселски уговор, Уговор о Западноевропској унији, Европска одбрамбена заједница), те утицаје страних, ваневропских, чинилаца на формирање заједничке европске безбедности и одбране.

Кључне речи: безбедност, одбрана, Бриселски уговор, Европска одбрамбена заједница, Западноевропска унија.

ЕВРОПА НЕПОСРЕДНО НАКОН ЗАВРШЕТКА ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Европа је по завршетку Другог светског рата била јединствена у свеопштој разорености. Или, како ју је Винстон Черчил описао 1947. године: „Хрпа крша, мртвачница, легло куге и мржње.“ (Лакер, 1999:144)

¹ Истраживач-сарадник, Институт друштвених наука, Београд.

² Чланак представља резултат рада на пројекту *Развој српског друштва у савременим светским интелектуалним процесима: перспективе, алтернативе и импликације* (ев. бр. 149020) који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Потреба и жеља за миром и напретком у разрушеној Европи била је неопходна како би се излечиле све негативне последице произведене разарањима између 1939. и 1945. године. Европске државе биле су суочене са бројним жртвама, далеко већим од њиховог броја након Првог светског рата. (Лакер, 1999:25) Материјална разарања су била такође велика. Те 1945. године глад је била једна од највећих опасности са којом су се суочиле европске државе и која се још више погоршала након суше исте године. Помоћ коју су упутиле Уједињене нације кроз програм UNRRA,³ финансирану од стране САД, у храни, сировинама и опреми олакшавала је ситуацију само у оним државама које су биле против Немачке и сила Осовине у Другом светском рату. У ситуацији озбиљног колапса привреде, економије, животног стандарда Европа је решење ових проблема могла да потражи само кроз заједничку сарадњу и координацију у обнови и порасту привредне производње и изградњи политичких институција.

Но, то није био једини проблем са којим је била суочена Европа. Конкретан и веома важан проблем за безбедности Западне Европе представљала је Немачка – тј. питање њене окупације, демилитаризације, денацификације и могућег поновног уједињења, у догледно време. Страх од поновног уједињења Немачке и тога да ће јој бити враћена пуна сувереност и наоружање схваћено је од стране западноевропских држава, Француске понајвише, као највећа претња по мир и безбедност целокупне Европе. Следећи проблем са којим се суочавала Европа јесте настали вакуум моћи који је настао на њеном тлу. До II светског рата у Европи је постојала традиционална равнотежа снага и Европа је имала водећу позицију у свету диктирајући кретања у економији, култури и политици. Завршетком рата Европа је била разорена и на ивици политичког, друштвеног и економског слома. Губила је свој доминантан положај препуштајући моћ у Европи неким другим силама. Те силе су биле две ваневропске државе, победнице у II светском рату, Савез Совјетских Социјалистичких Република и Сједињене Америчке Државе. Оне су на европском континенту успоставиле нову равнотежу снага, сачињену према сопственим мерилима и интересима.

Спуштањем гвоздене завесе између Истока и Запада започео је Хладни рат између САД и СССР, а идеје о европској обнови и уједињењу су оживеле на тлу Западне Европе. Са једне стране, у годинама које су уследиле политику обнове и уједињења Европе предводиле су Француска и Западна Немачка. Француска је, кроз обнову Европе, настојала да обнови и очува статус велике европске силе који је имала пре Другог светског рата. Немачка је настојала да кроз идеју Европе прво поврати изгубљени суве-

³ UNRRA – United Nation Relief and Rehabilitation Administration.

ренитет на подручју три окупационе зоне (САД, Велика Британија и Француска), а касније да оствари уједињење са Источном Немачком, која је настала од совјетске окупационе зоне. Њиховом плану обнове и уједињења Европе придружиле су се у послератним годинама земље Бенелукса и Италија. Са друге стране, своје планове о изградњи европске безбедности и одбране имала је и Америка, уз свесрдну помоћ Велике Британије. С намером да води одлучујућу реч у креирању и вођењу западноевропске безбедносне и одбрамбене политике, Америка је хтела да изгради и учврсти положај Западне Европе као респектабилног савезника у могућем сукобу са СССР.

БРИСЕЛСКИ УГОВОР

У Западној Европи се, првих неколико година по завршетку Другог светског рата, веровало да озбиљну безбедносну претњу представља могућа обнова и уједињење Немачке и њен могући реваншизам. Те да ће Француска и Велика Британија бити државе носиоци новог европског уједињења.

Први доказ таквом ставу представља *Одбрамбени уговор* у Данкерку који су закључиле Велика Британија и Француска, 4. марта 1947. године. Овим уговором био је озваничен класичан одбрамбени савез две државе. Њиме су се потписнице обавезале на међусобну војну помоћ уколико буде дошло до нове немачке агресије.⁴ (Grizold, 1998:146)

Годину дана касније уследио је вишестрани уговор између пет држава Западне Европе, које су се окупиле у настојању да побољшају међусобну сарадњу и безбедност. У Бриселу, 17. марта 1948. године, Белгија, Велика Британија, Луксембург, Француска и Холандија склапају *Уговор о економској, социјалној и културној сарадњи и колективној самоодбрани*, познатији као Бриселски уговор.⁵

Бриселски уговор представља претечу удруживања западноевропских држава, које ће уследити тек почетком педесетих година XX века. Као што пун назив казује, Бриселским уговором је утврђена сарадња држава потписница у економској, социјалној и културној области, те на пољу безбедности. Преамбула Бриселског уговора открива доста о формулисању и утврђивању безбедносне политике која се остварује овим Уговором.

Она прво саопштава којим су претњама изложене државе потписнице, потом какве вредности и интересе оне желе да заштите и, на крају, којим

⁴ Одбрамбеним уговором је формирано саветодавно тело политичке природе, као и војни одбор за планирање одбране и обезбеђивање сарадње међу војним штабовима.

⁵ *The Treaty and Key Texts*, Интернет, <http://www.weu.int>, доступан 25. маја 2004. године.

стратешким циљевима теже.⁶ Највећу опасност, сходно Преамбули, представља Немачка, тачније могућност обнове немачке агресивне политике. Уговор је, поред постојања ове опасности, утврдио и постојање других претњи миру у Западној Европи, које би могле да угрозе економску стабилност држава чланица. Вредности и интереси на којима се базира савезништво темеље се на традиционалном заједничком наслеђу западноевропских држава – на развоју демократије, људских права и слобода, као и на развоју владавине права. Циљеви којима се тежи су остваривање међународног мира и безбедности и одупирање било каквој могућој агресији усмереној ка једној од држава потписница. Уједно, у њој је истакнуто да је даљи напредак Западне Европе немогућ уколико се не обезбедни њен економски опоравак. Одбрана од постојећих и могућих изазова, ризика и претњи, као и остваривање сопствених циљева није могуће без ангажовања свих расположивих снага и средстава, те партнера и савезника. Државе потписнице Бриселског уговора одлучиле су да, у случају оружаног напада на једну од њих, а у складу са чланом 51 Повеље Уједињених нација, нападнутој држави пружи сву расположиву војну и другу помоћ, јасно при томе нагласивши право свих држава на одлучну самоодбрану (члан 4 Бриселског уговора). Истакнуто је, такође, да ће, приликом решавања проблема, државе потписнице Бриселског уговора бити спремне да користе и мирољубива средства која им стоје на располагању.

Бриселским уговором формиран је Консултативни савет састављен од министара спољних послова, као и Војни савет сачињен од команданата копнених, поморских и ваздухопловних снага држава чланица (Војна енциклопедија, том 2, 1959:75). Уговор је закључен на период од 50 година, а остављена је могућност да му приступе и друге државе.

Склапањем Бриселског уговора урађен је први званични корак већег броја западноевропских држава ка практичној примени идеје о европском уједињењу. Тренутна ситуација у Европи је била таква да је први корак био начињен управо у области безбедности и одбране.

Државе Западне Европе, иако окупљене у заједничкој одбрани, увиделе су да СССР потпуно доминира у војним капацитетима, да има контролу над стратешким тачкама Европе и да уједињене нису у стању да се одупру могућем совјетском нападу. Питање је било како парирати утицају СССР-а у целој Европи, као и да ли се треба супротставити ширењу совјетског утицаја на Запад. Увидело се да је америчка помоћ била неопходна – нарочито у безбедносно-одбрамбеној димензији. Већ 1948. године долази до

⁶ Преамбула Бриселског уговора, тачка 1 и 2 – заједичке вредности и интереси; тачка 5 – циљеви; тачка 6 – опасности, у: *The Treaty and Key Texts – Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self/Defence*, <http://www.weu.int>, доступан 15. маја 2004. године. Ibid.

преговора са САД и Канадом како би се створио јединствени северноатлантски савез заснован на безбедносним гаранцијама и међусобним обавезама држава Западне Европе и Северне Америке. Позивајући на преговоре Данску, Италију, Исланд, Норвешку и Португал, 4. априла 1949. године, у Вашингтону, потписан је *Северноатлантски уговор*, који је ступио на снагу 24. августа исте године. Овим Уговором озваничена је обавеза САД и Канаде да ће учествовати у одбрани Европе. Члан 5 Уговора каже да ће „оружани напад против једне или више држава у Европи или Северној Америци бити сматран за напад против свих њих ... и да ће свака од њих, ако се тај напад догоди ... помоћи страну или стране уговорнице које су нападнуте предузимајући одмах, индивидуално и у заједници са другим странама, акцију коју буду сматрале за потребну, укључујући употребу оружане силе у циљу успостављања и одржавања безбедности северноатлантске области“ (Милинковић, 1996:208).

Потписивањем Вашингтонског уговора његов европски пандан, Бриселски уговор, није укинут, али је изгубио на значају јер су све његове државе потписнице приступиле Северноатлантском уговору. Водећа сила у савезу неоспорно је постала САД. У склопу побољшања безбедности и одбране Западне Европе од СССР-а постојали су планови о стварању Западне Немачке и њеном поновном наоружавању. За стварање оружаных снага Западне Немачке првенствено се залагала Америка која је настојала да, кроз немачко укључење у НАТО, искористи њене одбрамбене капацитете у заједничкој одбрани Европе. Та америчка идеја није наишла на симпатије код владе у Паризу. Ипак, под јаким америчким притиском и уз подршку Велике Британије, маја 1949. године створена је Савезна Република Немачка од три западне окупационе зоне (САД, В. Британија и Француска), са ограниченом сувереношћу и потчињена строгој окупације три силе (Гедис, 2003:179).

Француско-немачки односи и почетак европског уједињења

Испоставило се да је први прави напредак у европском уједињењу управо уследио након стварања СР Немачке.

До тада су односи између Француске и Велике Британије захладнели и почетна осовина у формирању неких будућих „Сједињених Држава Европе“ се осула остављајући Француску са земљама Бенелукса да се упусти у неизвесно остварење европског уједињења.

Велика Британија је од краја II светског рата показивала дистанцу према наднационалном развоју Европе и предност је давала међудржавној сарадњи. Британци су сматрали да и даље имају значајну улогу у одређивању политике Европе, да имају своје специфичне односе са државама Ко-

монвелта, које захтевају њихову посебну спољнополитичку, економску и војну сарадњу, и треће, да имају специфичне односе са САД, настале и учвршћене на темељима заједничког отпора Хитлеровој Немачкој. Са таквим ставом и позицијом коју су заузеле, остварење ближе политичке или економске сарадње са континенталном Европом није им било од интереса.

Земље Бенелукса су јануара 1948. године успоставиле царинску унију, али то није имало ефекта за веће уједињење континента.

Француска је, слично Великој Британији, имала улепшану слику о сопственој моћи након завршетка II светског рата. Она је хтела да на европском континенту води одлучујућу политику испуњавајући сопствене циљеве, нарочито у погледу Немачке, који су већ били дефинисани пред краја рата. Ти циљеви су били: 1) крај немачког јединства, и 2) одвајање Сарске, Рајнске и Рурске области и врло лабава конфедерација прве две области са Француском и међународни режим за Рурску област (Суту, 2001:27).

Стварањем СР Немачке Француска је настојала да и даље врши контролу над њом укључујући је у шире наднационалне економске, политичке и војне интеграције. Тако се од једног вековног отвореног непријатељства прешло на сумњичаво пријатељство. У сваком случају учињен је корак напред у зближавању двеју држава и постављени су темељи европском јединству. Француски министар спољних послова, Роберт Шуман, предложио је 9. маја 1950. године да Француска и СР Немачка формирају Европску заједницу за угљ и челик, отворену за остале европске државе, ради стварања наднационалне контроле заједничких тржишта угља и челика неопходних за даљи развој држава чланица, као и ради спречавања нових ратова (Вајденфелд, Веселс, 2003:403). Потписујући, 18. априла 1951. године, у Паризу, *Уговор о оснивању Европске заједнице за угљ и челик* (European Coal and Steel Community – ECSC) постављени су темељи заједничком економском развоју Европе. Поред Француске и Немачке, уговор су потписале Белгија, Холандија, Луксембург и Италија прихватајући принципе наднационалности ECSC. Формирање ECSC представљао је прихватљив начин да се сачува минимум контроле над Немачком, али и да се Немачка укључи у процес европских интеграција. Наравно, Француска је овим предлогом настојала да обезбеди своје првенство у односу на остале државе у предложеној заједници, а нарочито у односу на Немачку.

ЕВРОПСКА ОДБРАМБЕНА ЗАЈЕДНИЦА

Избијањем рата у Кореји и порастом забринутости због намера СССР-а у Европи, САД су уочиле да за одбрану њихове позиције у Европи постојеће снаге нису довољне. Решење за тај проблем је могло да се пронађе

у поновном наоружању Немачке тако што би се формирало 12 немачких дивизија под директном командом НАТО (Суту, 2001:28).

Ова идеја и намера поновног наоружања Немачке је била неприхvatљива за Европу, а нарочито за Француску, која је иступила са својим предлогом – планом Рене Плевена,⁷ 26. октобра 1950. године. Плевенов план је предвиђао стварање јединствене европске армије са заједничким институцијама и буџетом. У њој би свака држава чланица новостворене Европске одбрамбене заједнице, осим Немачке, имала свој контингент. Немачка војска налазила би се унутар одбрамбене заједнице и над њом не би постојала немачка национална команда. Планом је било предвиђено да Француска командује целином.

Прихватање Плевеновог плана, те стварање ECSC 1951. године довело је и до потписивања *Уговора о Европској одбрамбеној заједници* (European Defence Community – EDC) у Паризу, 27. марта 1952. године. Уговор је потписао свих шест чланица ECSC. Уговор је предвиђао стварање заједничких одбрамбених снага држава чланица (члан 1Б), које ће се састојати од копнених, поморских и ваздухопловних видова војске.⁸ Према Уговору, формирани су следећи органи Заједнице: Комесаријат, Скупштина EDC, Савет министара и Суд заједнице са роком од 50 година (Војна енциклопедија, том 3, 1959:53).

Европска одбрамбена заједница је за циљ имала стварање заједничке европске оружане силе која би штитила интересе западноевропских држава. Она је представљала корак напред у безбедносном организовању ових држава. За разлику од коалиције савезничких војски које су чиниле НАТО, она је тежила јединственој војсци. Националне снаге које би сачињавале европску војску нису се могле употребљавати изван оквира EDC, све док нису направљени допунски протоколи EDC, који су омогућавали употребу тих снага за остваривање конкретних потреба држава EDC.⁹

По потписивању Уговора било је јасно да је EDC у нескладу са самосталним националним одлучивањем у области спољне и одбрамбене политике и наметнуло се питање политичке контроле над таквом заједничком војском која би својим формирањем изашла из надлежности националних држава. Тако је процес заједничке одбране покренуо и процес политичке интеграције „Шесторице“.¹⁰ Услов за покретање такве иницијативе нала-

⁷ Рене Плевен је у то време био председник француске владе.

⁸ Интернет, http://www.pro.gov.uk/inthenews/defence_community/edc2b.htm, доступан 20. маја 2004. године.

⁹ Колонијалне силе могу повући трупе из ЕОЗ ако то захтевају интреси њихових посета, у: Томац Петар (1954): Европска одбрамбена заједница, *Међународни проблеми*, бр. 2, стр. 65.

¹⁰ Један од бројних назива за државе чланице Европске заједнице за угаљ и челик (Француска, Немачка, Белгија, Холандија, Луксембург и Италија).

зио се у члану 38 Уговора о EDC, који је упућивао на формирање политичке суперструктуре која би дала одбрамбеној заједници легитимитет и правац развоја (Wallace, 2000:463) и који би својим развојем преузео функције ECSC и EDC у оквиру јединствене организације. Тиме је процес формирања Европске политичке заједнице (European Political Community - EPC) био уско повезан са даљим развојем EDC.

До априла 1954. године све државе потписнице EDC су ратификовале овај Уговор, осим Француске и Италије, при чему је Италија своју одлуку прећутно везала за одлуку Француске (Војна енциклопедија, том 3, 1959:53). На Конференцији у Бриселу, 19. и 20. августа 1954, учињени су последњи покушаји да Француска ратификује Уговор. Примедбе владе из Париза о наднационалном карактеру EDC нису прихваћене и већ 30. августа Национална скупштина Француске је одбацила Уговор о Европској одбрамбеној заједници са 319 гласова против и 266 за предлог EDC (Лопандић, Јањевић 1995:274).

Разлози за одбацивање Уговора били су вишеструки. Први, најзначајнији разлог за одбијање било је француско противљење наднационалној контроли над оружаним снагама EDC, што је било у супротности са Плевеновим планом о француској доминацији у тој области. Овакав наднационалан статус ограничавао је статус француске армије и водио губитку националне суверености, што се није свидело деголистима у Националној скупштини. Када је њихов захтев за успостављањем нижег нивоа наднационалног надзора и интеграције у EDC пропао, шансе за ратификацију Уговора биле су смањене на минимум. Са друге стране, комунисти, који су, заједно са деголистима, гласали против Уговора, пружали су отпор поновном наоружавању Немачке. Трећи разлог који је омогућио овакав развој догађаја биле су и околности ван европског континента. Завршетак рата у Кореји и смрт Стаљина охладиле су напетост између Истока и Запада, па је процес европског уједињења на пољу безбедности и одбране знатно изгубио на значају. Поред тога, НАТО је заузимао све значајнију улогу у одбрани Европе.

Француским одбацивањем Уговора о EDC пропала је и шанса за стварање Европске политичке заједнице као наднационалног облика удруживања држава Западне Европе, којим би се продубили већ започети процеси економских интеграција, успоставила контрола над заједничком армијом и створила тела и инструменти заједничког политичког иступања Западне Европе.

И поред неуспеха на пољу стварања одбрамбене и политичке заједнице, западноевропске државе наставиле су да корачају ка интеграцији и остварењу планова за формирање будућег заједничког тржишта и економ-

ске уније. Разговори о политичком уједињењу, за које су се посебно залагали европски федералисти, доживели су пораз и многе државе су се окренуле сарадњи на међудржавном нивоу.

ЗАПАДНОЕВРОПСКА УНИЈА

Неуспех у стварању EDC захтевао је проналажење другачијег решења за интеграцију успостављене Западне Немачке у оквире западноевропског безбедносног система. Велика Британија је, септембра 1954 године, сазвала конференцију у Лондону како би била извршена ревизија Бриселског уговора из 1948. године. На конференцију су биле позване све државе чланице пропале EDC. Том приликом, Велика Британија је предложила да немачке јединице, а самим тим и Немачка, директно буду везане са структуром НАТО (Суту, 2001:30-34). Да би за интеграцију Немачке у НАТО добили пристанак Француза, Британци су се обавезали да ће своју (Британску) рајнску армију оставити у СР Немачкој на неодређено време како би створили противтежу поновном наоружавању Немачке. У ту сврху, Немци су се одрекли производње и поседовања нуклеарног и другог оружја за масовно уништавање (Лакер, 1999:165).

Преговори којима је требало да буде регулисана сарадња између западноевропских држава и СР Немачке закључени су Уговором из Париза, 23. октобра 1954. године. Овим Уговором је, прво, СР Немачкој враћен суверенитет. Регулисано је њено поновно наоружавање у оквирима НАТО, након што је процес EDC пропао. Окупационе силе задржале су своја „права“ да одлучују о поновном уједињењу Западне и Источне Немачке када то питање дође на дневни ред (Суту, 2001:30). Друго, усвојен је модификовани Бриселски уговор из 1948. године, познатији као *Уговор о Западноевропској унији*, у коју су сада ушле и Италија и Немачка.

У модификованом Бриселском уговору из 1954. године извршене су измене и допуне чланова Бриселског уговора из 1948. године.¹¹ Најновијим Уговором потврђене су вредности, интереси и стратешки циљеви који су се налазили у старом Уговору. Анализом уговора одмах се може приметити да је избрисан део који се налазио у тачки 6 преамбуле Уговора из 1948. године, а у коме је било јасно наглашено да могућа немачка агресија представља главну претњу. У новом Уговору тај члан је избачен, јер је Немачка постала део Западноевропске уније и један од водећих носилаца за-

¹¹ The Treaty and Key Texts – Text of the Modified Brussels Treaty, Интернет, <http://www.weu.int>, доступан 15. маја 2004. године.

почете западноевропске економске интеграције. У преамбули је и даље стајало да ће земље потписнице модификованог Бриселског уговора обезбеђивати међусобну помоћ у одржавању међународног мира и безбедности и пружању отпора било којој агресивној политици. У овом Уговору се први пут говори о блиској сарадњи ЗЕУ и НАТО – нарочито приликом размене информација и саветовања поводом војних питања. Уговором је наглашено и то да није пожељно дуплирати капацитете (члан 4, Уговора о ЗЕУ), што је тема која је актуелна и након 50 година сарадње НАТО и Европске уније.

Уговором о ЗЕУ извршене су и неке институционалне промене. Консултативни савет преименован је у Савет Западноевропске уније, а основана је Агенција за контролу наоружања.¹² Уведена је и обавеза да се Скупштини ЗЕУ сваке године подноси извештај о активностима Савета ЗЕУ, а нарочито извештај о контроли наоружања.

Потписујући Уговор о Западноевропској унији, државе потписнице су, уствари, прихватиле условну замену неуспеле Европске одбрамбене заједнице (Шмале, 2003:257). Након неколико година настојања и планирања да се оформе заједничке оружане снаге, успешно је створена западноевропска организација у области безбедности и одбране. Међутим, то ипак није била јединствена европска војска под контролом одређеног наднационалног тела, већ војска која је била део класичног међународног уговора потписаног између више држава чланица. Овим путем, односно стварајући ЗЕУ, западноевропске државе су успеле да задрже контролу над наоружавањем Немачке. Користи од стварања ЗЕУ, за разлику од стварања EDC, имале су појединачно и Француска и Немачка и Велика Британија. Французи су видели ЗЕУ као погодно место за спровођење европске политике наоружавања, на чијем челу би се налазила француска индустрија оружја. Немачка се посредством ЗЕУ укључила у одбрамбене пројекте Европе и добила је сопствене оружане снаге (Суту, 2001:35 и 58). Велика Британија, која је, почетком педесетих година XX века, избегавала било какво наднационално интегрисање са континенталном Европом, по први пут је ушла у једну европску организацију (Young, Kent, 2004:136).

Западноевропска унија је одмах након стварања изгубила свој безбедносни значај, препустивши НАТО централну улогу у области безбедности и одбране Европе. То се може видети и из резолуција, донетих октобра

¹² Уз овај Уговор придодата су још 3 протокола: Протокол о оружаним снагама ЗЕУ, који одређује обим наоружања ваздушних и копнених снага; Протокол о контроли наоружања и Протокол о Агенцији за контролу наоружања, који забрањују СР Немачкој да производи нуклеарно, биолошко и хемијско оружје, тешко оружје попут ратних бродова преко одређене тонаже, као и модерно ракетно оружје. Ibid.

1954. године, које су део Париских уговора¹³. У једној од њих – Резолуцији Северноатлантског савета о примењивању дела VI Финалног акта Лондонске конференције, потврђено је (у тачки 3) да ће снаге ЗЕУ бити под командом НАТО, те да ће Северноатлантски савет бити благовремено обавештаван о интерним активностима ЗЕУ.¹⁴ Тиме је, у самом почетку стварања ЗЕУ, одређено да ће НАТО бити основа безбедности евроатлантске заједнице.

ЕВРОПА НАКОН НЕУСПЕХА ЕВРОПСКЕ ОДБРАМБЕНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

После доживљеног неуспеха приликом формирања заједничке одбране и наднационалне политичке заједнице, земље „Шесторке“ на састанку у Месини, одржаном 1. и 2. јуна 1955. године, одлучују да се окрену развоју западноевропске интеграције на пољу економије. То је био практичнији и економичнији пут ка даљем уједињењу, које је започето стварањем Европске заједнице за угљ и челик. Након две године преговора, 25. марта 1957. године, у Риму су потписани уговори о оснивању *Евројске економске заједнице* (ЕЕЗ) и *Евројске заједнице за атомску енергију* (ЕУРОАТОМ). Тако је створена наднационална организација западноевропских држава удружених на пољу економије ради стварања заједничке уније и тржишта. Она је располагала органима¹⁵ који су доносили бројне одлуке наднационалног карактера. Ове одлуке важиле су за све државе Европских заједница (ЕЗ).¹⁶

Закључењем тих уговора државе чланице новостворених заједница недвосмислено су се окренуле економском уједињењу Западне Европе. Питање западноевропске безбедности и одбране препуштено је НАТО.

¹³ Париски уговори обухватају збирку докумената, протокола, декларација, резолуција и прилога које је потписало девет држава (Белгија, Велика Британија, Италија, Луксембург, Канада, Немачка, САД, Француска и Холандија). Оне су расправљале о враћању суверенитета СР Немачкој, њеном поновном наоружавању и интеграцији у НАТО, у: Суту Ж-А: *Неизвесћан савез – историја Евројске Заједнице*, оп. cit., стр. 34; као и *NATO Handbook Documentation* (1999), NATO Office of Information and Press, Brussels, стр. 42-43.

¹⁴ Resolution adopted by the North Atlantic Council to Implement Section VI of the Final Act of the London Conference, у: *NATO Handbook Documentation* (1999), оп. cit., стр. 44 и 45.

¹⁵ Европска комисија, Савет министара, Европски парламент и Европски суд правде.

¹⁶ Европска заједница за угљ и челик, Европска економска заједница и Европска агенција за атомску енергију се од 1965. године једним именом често називају Економске заједнице. Тада је потписан Уговор о спајању три европске заједнице, односно о спајању њихових извршних органа и формирању јединственог Савета и Комисије.

Ипак, када се анализирају остварења Европских заједница у домену безбедности и одбране, од тренутка када је маргинализована ЗЕУ, 1954. године, можемо издвојити два правца (тока) развоја. Један се одвијао у оквиру НАТО и односио се на настојања западноевропских држава да, у односу на САД, остваре равноправнији положај у Алијанси. Други се односио на сарадњу држава чланица ЕЗ и проналажење заједничког става о томе да је неопходно постојање и безбедносне компоненте западноевропских интеграција.

Западноевропске државе и НАТО

Приликом анализе догађаја који су се одвијали у НАТО морамо, пре свега, утврдити главне проблеме, а затим и носиоце супротстављених интереса. Тако можемо издвојити неколико важнијих проблема који су потресали НАТО и водили преиспитивању безбедносне политике Савеза, а самим тим и питањима безбедности и одбране држава чланица ЕЗ. Проблеми су се односили на питање реформе НАТО (Суту, 2001:111), питање поседовања и употребе нуклеарног оружја, као и контроле над њим (Young, Kent, 2004:318), те на питање веће поделе одговорности приликом спровођења одлука и обавеза Савеза (Hulsman:2000).

Питање реформе НАТО највише је постављано за време мандата Шарла де Гола, француског председника. Француска се, у оквиру НАТО, самостално упустила у реформу Савеза у намери да Европљанима, а тиме и Французима, обезбеди равноправан удео у употреби стратешког нуклеарног оружја. Како су САД почетком 60-их година двадесетог века желеле да смање ризике од избијања нуклеарног сукоба, нису имале намеру да дозволе разбијање сопственог стратешког монопола допуштајући другим државама да дођу у посед сопственог нуклеарног наоружања. То је натерало француско руководство да, 8. новембра 1963. године, обустави сваки даљи разговор са САД и раскине стратешко партнерство ове две земље (Суту, 2001:190). Увидевши да са САД нема нимало додирних тачака у схватањима о томе да Западна Европа и САД треба да имају равноправну улогу у Савезу, француски председник Де Гол је, према сопственом виђењу, започео процес реформе НАТО. Учинио је то политиком свршеног чина, односно повлачењем француских официра из здружене команде НАТО, марта 1966. године¹⁷ (Суту, 2001:246-249). Ова одлука довела је до кризе у НА-

¹⁷ Француске власти су веровале да ће ове одлуке 1969. године изнудити општу ревизију НАТО, јер је члан 13 Северноатлантског уговора омогућавао раскид Уговора након 20 година од његовог ступања на снагу, а тај временски период је био на истеку.

ТО, али не до онолике колику је Француска очекивала. Упркос очекивањима, Француска је остала сама у настојањима да реформише НАТО.

Друго питање односило се на поседовање и употребу нуклеарног оружја, те на контролу над њим. Оно је било присутно током целокупне историје НАТО, односно током трајања Хладног рата, па све до почетка 90-их година XX века. Француска, Немачка и Италија су заједничким снагама покушавале да развију нуклеарне снаге, али им то није успело¹⁸ (Суту, 2001:88). Касније је то успела да оствари само Француска.¹⁹ За ово питање је, поред Француске, подједнако била заинтересована и Немачка. Жеља Немачке да поседује нуклеарне снаге проистицала је из потребе да одбрани своју територију, која би се налазила на првој линији фронта уколико би дошло до сукоба са СССР. Американци су, када је било у питању поседовање нуклеарног наоружања, настојали да, уз Британце, задрже монопол. Тек поновним заостравањем односа са СССР, почетком 80-их година двадесетог века, Америка је, како би одржала баланс у нуклеарном наоружању, дозволила премештање нуклеарног оружја на територије појединих држава чланица НАТО²⁰ (Young, Kent, 2004:484). Међутим, контролу над употребом нуклеарног наоружања задржао је НАТО.

Треће питање односило се на већу поделу одговорности у оквиру НАТО. То питање су често, крајем 60-их година двадесетог века, наметале Сједињене Америчке Државе. Како су се развијале европске интеграције, нарочито економска стабилност и прогрес, тако су САД све више наметале ово питање Западној Европи. Америка је била заинтересована за то да европске државе чланице преузму већу одговорност приликом спровођења обавеза у оквиру НАТО. Европске државе су, међутим, све мање биле заинтересоване за то да одвајају велика средства за одбрану и наоружање. Често су знале да на овај захтев Америке одговоре захтевом за расподелу нуклеарне моћи, на шта САД нису пристајале.

Ова три наведена питања често су стварала проблеме у односима прекоатлантских савезника, ометала и кочила рад НАТО, али нису никако доводила у питање *raison d'être* Савеза. До завршетка Хладног рата европске државе чланице НАТО су, у својим званичним документима, као и у иступима представника држава и НАТО, истицале значај Алијансе у очувању

¹⁸ Протокол о сарадњи у области конвенционалног и нуклеарног наоружања, потписан 28. новембра 1957. године између Француске, Немачке и Италије, обавезивао је три државе да сарађују у оквиру НАТО и ЗЕУ, наглашавајући сарадњу поводом проблема специфичних за европске земље Савеза.

¹⁹ Прва француска атомска бомба експодирала је 13. фебруара 1960. године.

²⁰ Премештање Першинг II и Круз ракета у Велику Британију, Немачку и Италију до 1983. године.

западноевропске безбедности и одбране. Између осталог, давале су јој првенство у односу на Западноевропску унију.

Западноевропско безбедносно јединство

Формирање ЗЕУ није донело повећани ниво наднационалне сарадње какав су очекивале и замишљале државе чланице. Стога су поједине од њих настојале да питање западноевропске безбедности решавају и задрже на нивоу међудржавне сарадње. У томе су предњачиле Немачка и Француска, две највеће и економски најснажније државе чланице ЕЗ. Њихова сарадња довела је до потписивања Немачко-француског уговора у Јелисеју, 22. јануара 1963. године. Уговором је планирано успостављање широке политичке и стратешке сарадње држава потписница, с тим да је омогућен приступ и другим чланицама Европских заједница. Поред сарадње у области економије и културе, предвиђена је и сарадња у области спољне и одбрамбене политике. Почетни ентузијазам није, међутим, дуго трајао и Уговор је изгубио на значају.

Отежавајућу околност развоја наднационалне политике уједињене Западне Европе представљало је и француско противљење започетим интеграцијама. Француска је током 60-их година XX века, за време владавине Де Гола, заступала концепт уједињене Западне Европе која би представљала конфедерацију. То је било супротно темељима Уговора из Рима, потписаног 1957. године, који је говорио о интегрисанијој Западној Европи. Влада у Паризу хтела је да буде остварена продубљена, органска сарадња међу државама, која би заменила започети процес наднационалне интеграције и која не би зависила од утицаја САД (Суту, 2001:114). Овако нејединствени ставови који су се јављали током политичког и институционалног развоја европских интеграција нису омогућили никакав значајнији напредак у остварењу безбедносне политике западноевропских држава.

Ни током седамдесетих године прошлог века није учињен никакав посебан помак у процесу стварања безбедносне политике. Песимизам који се јавио поводом даљег институционалног развоја ЕЗ није омогућавао напредак у формирању заједничке безбедности и одбране. Државе ЕЗ су и даље, приликом декларисања своје безбедности, потврђивале значај који је НАТО имао у обезбеђивању западноевропске безбедности и стабилности, али је међу њима постојала све шира свест да безбедност држава чланица ЕЗ не може бити потпуна уколико ЕЗ не буде остварила своју одбрамбену политику.²¹ Оживљавање активности поводом европских интеграција усле-

²¹ Тиндемансов извештај, објављен 29. децембра 1975. године; Интернет, http://aei.pitt.edu/archive/00000942/01/political_tindemans_report.pdf, доступан 28. јула 2005. године.

дило је након састанка Европског савета у Фонтенблоу, јуна 1984. године. Том приликом, министри држава чланица постигли су договор о даљем развоју интеграција ЕЗ²² (Cini, 2003:25).

Убрзо затим, фебруара 1986. године, потписан је *Јединствени европски акт* (Single European Act – SEA).²³ Новом ревизијом Уговора из Рима проширене су надлежности ЕЗ, спроводена је реформа институционалног система и постављена је правна основа за Европску политичку сарадњу (European Political Cooperation – EPC).²⁴ Европска политичка сарадња, предвиђена као систем сарадње и усаглашавања ставова држава чланица у области спољне политике, носила је у себи клицу будуће Заједничке спољне и безбедносне политике (Common Foreign and Security Policy – CFSP).²⁵ Према Јединственом европском акту, односно ЕРС, блиска сарадња по питањима европске безбедности ће значајно допринети развоју европског идентитета у спољнополитичким односима ЕЗ. Но, та сарадња ће се првенствено односити на политичку и економску димензију безбедности. Сарадња у војној безбедности се и даље одвијала у окриљу НАТО и симболично унутар ЗЕУ.

РЕАКТИВИРАЊЕ ЗАПАДНОЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Са назнакама завршетка Хладног рата између Истока и Запада, али и спремношћу западноевропских држава да реформишу своје постојеће процесе интеграција, половином 80-их година прошлог века стварају су услови да се започне још озбиљнији и интензивнији развој европског безбедносног идентитета и јединства.

Претеча догађајима који ће уследити након завршетка Хладног рата и који ће довести до постављања темеља данашње европске безбедносне политике, било је поновно активирање ЗЕУ.

Такорећи мртворођенче, услед запостављања од стране држава оснивача, те надмоћности НАТО над њом, Западноевропска унија није имала, од свог формирања 1954. године, запажених активности. Након 30 година од њеног оснивања ЗЕУ је реактивирана на састанку министара спољних

²² Најважнији закључци састанка у Фонтенблоу били су развој јединственог унутрашњег тржишта и ревизија Уговора из Рима.

²³ Првенствени циљ Јединственог европског акта је био стварање јединственог унутрашњег тржишта до 1992. године, уз остварење 4 слободе кретања – робе, услуга, капитала и људи.

²⁴ Наслов III Јединственог европског акта, члан 30, став 6, Internet, <http://www.ena.lu/mce.cfm>, доступан 28. јула 2005. године.

²⁵ Заједничка спољна и безбедносна политика је установљена Уговором о Европској унији, у Мастрихту, 1992. године као II стуб ЕУ, односно као виши степен до тада постојеће Европске политичке сарадње.

послова и одбране држава чланица ЕЗ у Риму, одржаног 26. и 27. октобра 1984. године. Усвајајући Римску декларацију²⁶ потписници су се сложили да је потребно боље искористити ЗЕУ у будућем процесу јачања западноевропске безбедности, али и у процесу јачања заједничке одбране држава чланица НАТО.

У линији са Јединственим европским актом и намером за све чвршћом сарадњом у областима безбедности и јачања европског идентитета, Западноевропска унија је у Хагу, октобра 1987. године, усвојила *Платформу о европским безбедносним интересима*²⁷. Овом Платформом постављене су опште смернице будућег развоја ЗЕУ. Већ тада је, неколико година пре закључивања Уговора о Европској унији, у преамбули Платформе из Хага истакнуто да ће процес уједињења Западне Европе остати непотпун уколико у њега не буду укључена и питања безбедности и одбране.²⁸ Такође, Платформом је назначено да је ЗЕУ решена да ојача и постане „европски стуб“ у оквиру НАТО²⁹ (Лопандић, Јањевић, 1995:265-269).

Иако су ове смернице и ставови имали намеру да пробуде ЗЕУ након дугог низа година неактивности, оне су се, почетком 90-их година прошлог века, показале као покретачки мотив за формирање Заједничке спољне и безбедносне политике из које ће се развити безбедносна и одбрамбена политика ЕУ (European Security and Defence Policy) какву данас знамо.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Европа је након завршетка II светског рата била сенка некадашњег водећег и моћног континента у међународним односима и светској политици. Желела је да поново поврати сопствену моћ и утицај, а европске државе су остварење тог циља виделе у уједињењу континента. Европу је требало ујединити у политичком, економском, социјалном, безбедносном, одбрамбеном и сваком другом смислу.

Први корак ка уједињењу Европе уследио је, управо, на пољу безбедности и одбране. Непосредно после окончања II светског рата Француска и Велика Британија су закључиле војни савез усмерен првенствено против

²⁶ *Rome Declaration*, <http://www.weu.int/key%20texts.htm>, доступан 28. јула. 2005. године.

²⁷ *WEU Platform on European Security Interests*, Интернет, <http://www.weu.int/key%20texts.htm>, доступан 28. јула. 2005. године.

²⁸ *Origins of WEU*, Интернет, <http://www.weu.int>, доступан 15. маја 2004. године.

²⁹ Термин „европски стуб НАТО“ биће употребљен неколико година касније у Декларацији о улози ЗЕУ и њеним односима са ЕУ и Атлантским пактом, приликом потписивања Уговора о Европској унији у Мастрихту 1992. године.

једне од европских земаља – Немачке. Са почетком Хладног рата фокус непосредне опасности по безбедност Западне Европе измештен је са Западне Немачке на СССР и њене савезнике.

Како је Немачка изгубила епитет највеће опасности по Европу, њена влада, предвођена премијером Аденауером, постала је један од носилаца идеје уједињења Западне Европе. У сарадњи са Француском, почетком 50-их година прошлог века, и другим државама Западне Европе покренуто је доста планова и иницијатива за остварење јединствене Европе. Почело је економским зближавањем и стварањем Европске заједнице за угљ и челик, која је постала језгро свих будућих процеса европских интеграција. Надовезујући се на опште позитивно расположење које је владало међу западноевропским владама када је процес уједињења континента био у питању покренуто је питање успостављања заједничке европске одбране. Стварање Европске одбрамбене заједнице и њеног политичког близанца остало је само у сфери покушаја. Успостављање заједничке одбране задирало је исувише дубоко у суверенитет држава чланица ECSC, те је Француска одлучила да одбаци план стварања EDC, понајвише због страха да ће се њеним формирањем морати одрећи великог дела свог суверенитета. Из остатка таквог плана и још увек постојеће иницијативе за остварењем безбедности и одбране са предзнаком Европе створена је Западноевропска унија. Њен значај изгубио се готово одмах после њеног формирања. Северноатлантски савез је већ довољно био моћан да не дозволи сличним безбедносним организацијама да му угрозе поље деловања, у коме су САД имале водећу улогу. Већ тада је било јасно да је НАТО носилац колективне одбране држава Западне Европе.

Од половине 50-их година прошлог века (након неуспеха са Европском одбрамбеном заједницом и неуспелог заживљења ЗЕУ) западноевропске државе су се концентрисале на економске интеграције, у оквиру којих су државе лакше налазиле заједничке интересе и циљеве. Економија је добијала све већи наднационалан карактер, док су у области безбедности и одбране државни суверенитет и међудржавна сарадња и даље имали првенство.

Стагнација у развоју западноевропске безбедности и одбране потрајала је до друге половине XX века. Достицање унутрашњег јединства када је реч о економским интеграцијама, те промена спољног и безбедносног амбијанта захтевали су да се државе чланице ЕЗ сконцентришу на формулисање и успостављање заједничке европске безбедности и одбране. Јер, како је у преамбули Платформе о европским безбедносним интересима ЗЕУ истакнуто: „Процес уједињења Западне Европе остаће непотпун све док у тај процес не буду укључена питања безбедности и одбране.“

То је био тек наговештај догађаја који ће уследити са завршетком Хладног рата и формирањем Европске уније. Стварањем ЕУ, између осталог, ударени су и темељи будуће заједничке европске безбедносне и одбрамбене политике.³⁰

ЛИТЕРАТУРА:

1. Cini, M., (ed.), (2003), *European Union Politics*, Oxford University Press, Oxford, New York.
2. Gärtner H., Hyde-Price A., Reiter E. (eds), (2001), *Europe's New Security Challenges*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London.
3. Гедис, Ц. Л., (2003), *Хладни рат*, CLIO, Београд.
4. Grizold, A., (1998), *Međunarodna sigurnost – teorijsko-institucionalni okvir*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
5. Hulsman, J. C., (2000): *The Guns of Brussels – Burden Sharing and Power Sharing with Europe*, Интернет, <http://www.policyreview.org/jun00/hulsman.html>, доступан 15. јула 2005. године.
6. Кенеди, П., (1999), *Усјон и њад великих сила*, ЦИД, Подгорица, ЈП Службени лист СРЈ, Београд.
7. Кисинџер, Х., (1999), *Дипломаиџија*, Verzal press, Београд.
8. Лакер, В., (1999), *Исџорија Европје 1945-1992*, CLIO, Београд.
9. Lenzi, G., (ed.), (1998), *WEU at fifty*, Institute for Security Studies of WEU, Paris.
10. Лопандић, Д., Јањевић, М., (ур.), (1995), *Уговор о Европској Унији – од Рима до Масџрихџа*, Међународна политика, Правни факултет, Факултет политичких наука, Институт економских наука, Европски покрет у Србији, Београд.
11. Лопандић, Д., (ур.), (1999), *Уговор о Европској Унији: Рим – Масџрихџ – Амџтердам*, Међународна политика, СЈП Службени лист, Правни факултет, Факултет политичких наука, Институт економских наука, Београд.
12. Лопандић, Д., (ур.), (2003), *Оснивачки уџовори Европске Уније*, Канцеларија за придруживање СЦГ Европској Унији, Европски покрет у Србији, Министарство за економске везе са иностранством Републике Србије, Београд.
13. Маринковић, Н., (2007), „Стварање одбрамбено-војне структуре у Европској унији – препреке и могућности“, *Наука, безбедносџ, џолиџија*, год. 12, бр. 1, стр. 111-125.
14. Милинковић, Б., (ур.), (1996), *НАТО и Парџнерсџиво за мир*, Међународна политика, Правни факултет, Факултет политичких наука, Институт за међународну политику и привреду, Центар за стратегијске студије, Београд.
15. *NATO Handbook Documentation*, (1999) NATO Office of Information and Press, Brussels.
16. *Origins of WEU*, Интернет, <http://www.weu.int>, доступан 25. маја 2004. године.
17. Стојановић, Р., (1998), *Сџољна џолиџика Европске Уније*, Досије, Београд.

³⁰ Видети: Маринковић, Н. (2007), „Стварање одбрамбено-војне структуре у Европској унији – препреке и могућности“, *Наука, безбедносџ, џолиџија*, год. 12, бр. 1, стр. 111-125.

18. Суту, Ж.-А., (2001), *Неизвесни савез – историја Европске Заједнице*, CLIO, Београд.
19. Шмале, В., (2003), *Историја европске идеје*, CLIO, Београд.
20. *The Treaty and Key Texts*, Интернет, <http://www.wcu.int>, доступан 25. маја 2004. године.
21. *Тиндеммансов извештај*, објављен 29. децембра 1975. године; Интернет, http://aei.pitt.edu/archive/00000942/01/political_tindemans_report.pdf, доступан 28. јула 2005. године.
22. Томац, П., (1954), „Европска одбранбена заједница“, *Међународни проблеми*, бр. 2, стр. 59-71.
23. Вајденфелд, В., Веселс, В., (ур.), (2003), *Европа од А до Ш – приручник за европску интеграцију*, БПБ: Савезна централа за политичко образовање, Фондација Конрад Аденауер, Београд.
24. *Војна енциклопедија*, (1959), Редакција војне енциклопедије, Београд.
25. Wallace, H. & W., (2000), *Policy-Making in the European Union*, Oxford University Press, Oxford, New York.
26. Young John, Kent John, (2004), *International Relations since 1945 – A Global History*, Oxford University Press, Oxford.

DEVELOPMENT OF SECURITY AND DEFENCE OF
THE EUROPEAN COMMUNITIES DURING THE COLD WAR

Dejan Orlić, MA

Research associate at the Institute of Social Sciences, Belgrade

Summary: The paper deals with historical development of security and defence of the Western European countries during the Cold War (after the end of the II World War until the end of the Cold War). The paper emphasizes few important parts of European development of security and defence.

After introductory information about European position at the end of II World War, author analyses the Brussels Treaty, from 1948, describing it as the first official step in unification of Western Europe. After that, the author focuses his attention on analyses of European plan to form the European Defence Community and its failure. Finding it impossible to unite in some form of supranational body (like EDC), Western European countries proceed their security and defence integration through the further modification and reform of the Brussels Treaty. In October 1954, the text of the Modified Brussels Treaty was signed (this Treaty was also known as Treaty of Western European Union). Unfortunately, WEU was pretty fast forgotten and NATO, as a powerful organization with the USA as a main member, became the main organization in charge of Western European security and defence during the Cold War.

After the marginalization of WEU development in European security and defence went in two directions. First, inside the NATO, were member states of the European Community seek for equal position with USA, and second, through intergovernmental cooperation between member states of the EC.

Better days for European security and defence came with the revival of European integration processes in the middle of 1980's. Signing of Single European Act (with the latest reform of the existing European Treaties) followed by the reactivation of the WEU made a foundation for the development of the European Security and Defence Policy, as we know it today.

Oliver Bakreski¹

COORDINATION AND SECURITY MANAGEMENT

Abstract: The paper presents an analysis of coordination as an important function of the security management. Certain elements and subjects of the security sector coordinate their activities interchangeably, in order to gain rational and successful execution of security function. Coordination is the foundation for viability and successful functioning of every state. Coordination provides the dynamic equilibrium among the subjects in the security sector through mutual interrelation of its components and it is executed by separate parts or individuals throughout their activities. In most cases coordination role belongs to the top management in respective institutions and represents one of the most important roles.

Key words: coordination, management, security management, institutions, national security.

1. GENERAL NOTIONS

Great changes that are evident in all segments of the society can be traced and conceptualized only through the institutions of the system where the basic function regarding ensuring peace and stability of the country should be executed. The execution of that function stands out imposing the need for concentration of material and human potential, coordination, connection and direction of many skills and abilities, efficient utilization and arrangement of time regarding human activities and especially the need for organized realization of goals.

¹ Assistant Professor at the Faculty of Philosophy in Skopje.

The need for organization and coordination of the planned activities among the executors of certain functions is more than evident, because from the development of the smallest human communities of everyday life, to the most powerful institutions in the modern civilization, the phenomenon of organization and coordination has been the basic rational hypothesis for their existence.

Coordination derives from the interdependency of the components of the institution and the degree of interdependency of the people in the very institution. When the realization of tasks requires communication among institutions, then a high degree of coordination is required. When the exchange of information is of lower significance, the task can be realized more efficiently with fewer interactions, that is, coordination. Furthermore, high degree of coordination is of great significance for non-routine and unpredictable activities, for activities in which the surrounding factors change, and for activities in which a great interdependence exists.

In some institutions, coordination is achieved through standardization that establishes routine and rules which provide every organizational unit and every individual in it to function in the same and continuous manner. Coordination through standards does not require frequent communications or numerous solutions over a specific period of operations.² More or less it also eliminates different conflicts that emerge at different levels in the organization. Out of many conflicts naturally present in the complex structure of the organization, three of them specifically refer to the coordination process, namely: conflict of personal interests and interests of the organization or part of the organization, secondly, conflict of interests of different parts of the structure, and thirdly, conflict of interests of the whole organization. Coordination cannot resolve conflict situations that have deeper social background, but to certain extent it alleviates and resolves more successfully those that emerge from the complexity of the organizational activity.³

Managers achieve coordination in two ways: firstly, they appropriately facilitate coordination through adequate organizational structure and selection of competent and skilled individuals, furthermore, through explanation of integral plans and programmes that staffs execute, as well as through establishing means for determining whether plans and programmes are adequately carried out. Secondly, they should be convinced that their staff understand the principles of coordination and the importance of acting in accordance with them.⁴

² Thomson J., *Organization in Action*, McGraw Hill, New York, 1967, p.5.

³ See: Čokreski T., *Organizaciono opštstvo*, NIO Studentski zbor, Skopje, 1995, pp.109-110.

⁴ Petit T., *Fundamentals of Management Coordination*, New York, 1975, p.52.

2. DEFINING COORDINATION

In the institutions, many activities are continuously carried out by the organizers, collaborators, managers, assisting and technical personnel and so on. Efficient execution of these activities depends on whether there is concordance and synchronization among the process of execution of numerous activities, as well as the executors themselves, which, in literature, is known as **coordination**.

The term coordination derives from the Latin word *coordinare* and denotes concordance of number of activities for the purpose of more successful work and accomplishment of certain goals.⁵

Coordination is defined in different ways.

Thus, J. Miner argues that coordination means synchronization of actions of people in organization, and one of the main goals of every management is to achieve such synchronization. Coordination is defined as a process of managing conflicts in order to prevent them to become fierce and discontinue execution of the tasks.⁶

According to J. Mooney, coordination is considered as a special function of management and it can be defined as an exact effort of the group so as to ensure unity of action, and at the same time follow the general goal.⁷

In the argumentation of J. Morgan, coordination is a process of communication with others, inside and outside of managerial control, so as to attain their cooperation, whether they influence or are under the influence of the managerial activities.⁸

P. Lawrence and J. Lorsch define coordination as a process of unification of the efforts among different subsystems in carrying out the tasks of the organization.⁹

According to I. Simeonov, coordination is a constant conceptualised activity in governing the institution, through which harmony is introduced in the work of executors, as well as parallelism, proportionality and rhythm, in order to achieve the desired result in a strictly determined time.¹⁰

⁵ Mikunovik Lj., *Sovremen leksikon na stranski zborovi i izrazi*, Naša kniga, Skopje, 1990, p.330.

⁶ Miner J., *Management Theory*, The Macmillan Company, New York, 1971, p.392.

⁷ Mooney D. J., *The Principles of Organization*, Harper and Row publishers, New York, 1947, p.5.

⁸ Morgan J., *Principles of Administrative and Supervisory Management*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1973, p.26.

⁹ Lawrence R. P and Lorsch W. J., *Differentiation and Integration in Complex Organizations*, *Administrative Science Quarterly*, vol. 12, No. 1 June, 1967, p.45.

¹⁰ Simeonov I., *Osnovi na organizacijata i upravljenieto vo učilišeto v prehoda kŭt pazarna ikonomiŭa*, Universitetko izdatelstvo, Sofiŭa, 1995, pp.35-89.

According to O. Stevanovic, coordination is a process that integrates the activities of certain departments so as the determined goals are realized efficiently. Without coordination people lose sense about the role they have in the overall organization and are tempted to commence on the road of interests of personal sectors disregarding the organization's goals.¹¹

T. Čokreski, considers coordination as a general organizational process, fundamental for successful and rational functioning of every organization. The basic goal of coordination is the standardization of a number of components and factors in previously planned action. At the same time, it eliminates possible obstacles that emerge in its activity. Furthermore, it also eliminates, more or less, different conflicts that emerge at different levels in the institution.¹² According to the same author, the coordination process encompasses activities in the organization that help to harmonize the specialized roles and elements which are intended to accomplish the goals of the organization. Moreover, coordination process represents standardization of activities of the individuals, parts and the whole organization, according to previously determined plan, programme or procedure, in order to join efforts.

According to T. Gocevski, coordination represents a function of contemporary management which encompasses procedures for achieving the prescribed goals and communication with everybody, in order to ensure synchronization, standardization and cooperation for good work relations, unity in activities and so on.¹³

Therefore, if one makes an attempt to define coordination, one can say that *it is a necessity where a great number of executors emerge and practice different opinions for identical issues in execution of certain tasks. Coordination is necessary for finding common ground in order to ensure accomplishment of determined goals.*

Coordination is closely linked to security and defence. Different authors interpret differently this interdependence. Thus, for some authors, coordination is a joint connection of the tasks of the state bodies, which is necessary for accomplishment of security and defence goals. According to others, coordination is a conscious process of synchronization of different activities for security, so that the bodies of state authorities are able to function as one harmonious unity in the process of accomplishment of security. Moreover, some define coordination as a process of conflict management that prevents its fierceness, and consequently disrupts the normal functioning of the system. Such interpretations have crucial meaning for the continuous functioning of the security system in peaceful conditions or its survival in crisis situations.

¹¹ Stevanović O., *Rukovođenje i komandovanje*, Policijska akademija, Beograd, 1999, p.122.

¹² Čokreski T., *Organizaciono opštество*, NIO Studentski zbor, Skopje, 1995, p.109.

¹³ Gocevski T., *Obrazoven menadzment*, Makedonska riznica, Kumanovo, 2003, p.330.

3. TYPES OF COORDINATION

In contemporary conditions, coordination represents an important process that is practiced by managers in order to achieve determined goals in the institution more successfully.

Coordination is an important function in the organization itself. At the same time, it is also dispersed throughout the territory of the whole country, with unique application of the existing rules and regulations in a specific area, climate and other characteristics of the sites where its subsystems are located.

The essence of coordination is to upgrade the projected goals through overcoming the shortfall and drawbacks emerging in work. It means that it is impossible for joint work to exist if there is no coordination, that is to say, to standardize the activities according to place, time and priorities.

In literature, there are different opinions about how many types of coordination are present nowadays.

Most frequently coordination can be:¹⁴

- a) Vertical;
- b) Horizontal and
- c) Diagonal.

Vertical coordination is practiced in all kinds of organizations. It is carried out among different levels of management and ruling. Its essence is to adjust plans, tasks, goals and interests between the higher and lower organizational level, that is to say, to integrate the goals accomplished between the superiors and subordinates. This coordination dominates in the military and police organization, so that is why it has a greater specific value regarding other types of coordination.

Horizontal coordination is carried out among the units at the same organizational level and establishment. Horizontal coordination is synchronization of activities at the same organizational level. Many consider that this coordination is the real one that exists in the military organization, because it is established in the line of same hierarchical level. In this coordination the executors of same level or rank, synchronize mutual activities through mutual communication. The starting point is the stand that 'the boss' should not be burdened with all the problems of functioning of some part of the military or police organization, especially if the problems can be solved at same level of hierarchy.

Diagonal coordination emerges and is carried out among different levels of functions of the institution. This coordination refers more to informing, giving

¹⁴ See: Bakreski O., *Koordinacija na bezbednosnata zaednica vo Republika Makedonija*, Filozofski fakultet, Skopje, 2005, p.31.

support, suggesting ideas or cooperating among different parts in the organization that are not horizontally or vertically connected, but are in functional relations.

Despite these criteria, coordination can also be divided according to *organizational* and *formal* characteristics. In organizational sense, coordination can be internal and external. Internal coordination is carried out between interior elements of the organization, while external coordination is carried out between interior elements of the organization and surrounding.

According to formal characteristics, coordination can emerge as: direction of work, cooperation, unification of work, common work, assistance and co-action. Unification of work and assistance belong to the vertical dimension of coordination, which is executed by the higher level of management towards the lower levels. Direction of work most frequently is within the horizontal and lateral coordination, while cooperation and common work belong to the horizontal dimension of coordination, despite the fact that it regularly emerges from the decisions of the higher level of management.

Having in mind the characteristics, coordination can be divided according to: *place, time and tasks*. In executing any task, coordination is bound in space and time, and furthermore the processes of material, energetic or information character are coordinated as well.

According to the process when it can be executed there are:¹⁵ coordination within the institution, coordination with social surrounding, coordination with superior bodies and institutions, coordination with similar institutions from abroad.

4. INTERNAL DIMENSION OF COORDINATION

Government is an autonomous political institution which is obliged to make decisions in interest of society and its representative institutions. Essential question for the political element is how to keep the unity of the government or legitimacy of its decisions.

The Government can keep its legitimacy only with political coordination in decision-making. On the other hand, the government can organize the functioning of the state aided by the administration and with optimal ways of organization of different sectors in society. The government must respond to many problems and create conditions for their effective solving.

Political coordination is defined as a harmony of decisions/activities, which should enable legitimacy of the government. Political coordination is used for

¹⁵ Ibid., p.32.

development of a special kind of relationship between different political programmes. This type of coordination must ensure for all the participants who implement the politics to synchronize their activities and resources in order to attain the final aim of the policy – this is the horizontal dimension of coordination. In the vertical dimension, the exposure of personal politics could prevent coordinated implementation, especially at level of street bureaucracy. Coordination means that the interest of different social segments must be balanced in the government decisions, so as not to trigger social tensions. Government decisions may promote political conflicts, because they can promote interests of a certain community, to the disadvantage of others.

Action and efficiency of decision-making – as administrative dimension, one can achieve due to the structures for support of the cabinet, committees, advisors and so on. In order to successfully realize this, administrative dimension of coordination in decision-making is required.¹⁶ There are a numerous levels of coordination, where politics and administration are combined at different ways and form different configurations. The extent and ways of coordination are balanced by the government, so that legitimacy and efficiency represent the basic variables of political-administrative dichotomy. Political-administrative equilibrium is ensured in cases when the structures and means for management in the government enable more or less balanced coordination of politics in all dimensions.

Moreover, the government has a need for a legitimate system of coordination between the governmental cabinet, the presidential cabinet and the separate ministries, as well as among the ministries and different state agencies. Such connectivity enables the problems which emerge in any part of the power to be common property and common responsibility.¹⁷ Thus, complexity of organiza-

¹⁶ The idea for analysis of political-administrative dichotomy through the problems that emerge at level of coordination stems from Guy Peters, *Managing Horizontal Government, The Politics of Coordination*, Canadian Centre for Management Development, 1998.

¹⁷ Experiences show that on the issue of coordination, the biggest obstacles are the non-government institutions. Thus, coordination will be more necessary in decentralized, dispersed agencies and bodies, than in the centralized, that is, in the structure which is located in one place. It is natural, because dispersed agencies and bodies often function in different conditions, decisions are made in more than one place, which enhances the need for coordination, in order not to step back from the basic propositions in functioning of the overall system. In terms of their work and their organization which is lineary organized, i.e. is comprised of more executives that are at the same level and all are in charge for their own coordination, every one of them has to decide which of the others will be informed and what quantity and quality of information they will get. In some states, including the Republic of Macedonia, there is a practice all to informe equally, and then a mass of useless reports is being created. In such cases, when many useless reports are constantly circulating, there is a big possibility to loose or overlook an important information. On the other hand, when people try to send information only to those who are interested in them, big mistakes could be made.

tional territory is simplified, because the inner regulation is designed in such a way to alleviate the consequences from the possible problems or annul them completely.

To overcome that, the government most commonly puts the accent to coordinated implementation of sectoral political-administrative interests by forming an interministerial coordination body. This body should focus on establishing balance between the interests of a number of sectors.¹⁸

Therefore, the body itself is preserved as a unified subject focusing to the strategic political decisions. One of the indicators of this political unity is the role of general political discussions in executive power. In the case of a coalition government, for example, its credibility would mean intervention in sectoral policy and it can be found in the role of a mediator between the separated government coalitions. In this case, coordination most frequently is led by the principle of obligatory responsibility, where all government ministers are obliged to support the decision which has been made. Here, the notion executive power is used to demonstrate that there is coordination in the centre of the power.

Although being clear and widely accepted, the fact that efficiency of the institutions of public interest is determined and in great extent depends on the clear definition of the role and duties of the institutions involved in the management system as well as from the procedures of the mutual cooperation and coordination, sometimes it seems that it is not entirely clear how to do that. In most countries, especially those established after 1990, it is partly due to the 'resistance' to make some drastic changes in terms of previously learned ways and habits of doing things, so probably this is one of the most difficult doable things. Deeply rooted strict hierarchical approach should be modernized and supported with other additional methods, so as to enable spread of different standpoints, visions and ideas through the structures, with final aim in finding the best solutions for welfare of the society, and not for individual political interests or for interests of certain groups.

5. EXTERNAL DIMENSION OF COORDINATION

Coordination of the security sector in the frame of national state could be achieved very easily because one deals with firmly structured security components in the state that act upon the same legal norms and are subordinated to same

¹⁸ In many countries, especially in those with European tradition, such bodies or the cabinet itself plays/play central role in the formulation of policy and coordination among the ministries. This body is the most important decision-making body of the government and all main issues must receive approval from this body.

political authorities, aims and values. On the other hand, international organizations act in the area of at least two states, and often in the area of a whole continent, which presents a serious obstacle when coordination is an issue.

However, such organizations most frequently strive to form a model of organization that enables a great level of independence of every organizational unit (state), and coordination is established only at the level of execution of the mission of organization to which all organizational units belong which more or less independently execute actions on the territory of the state to which they belong.

In the international organizations, such as the UN, NATO and the EU, the need for coordination is much bigger due to the need for interoperability of the forces that participate in joint security operations.

United Nations forces that participate in peace operations in the world, more and more often encounter problems with coordination. This is due to the fact that there are no UN armed forces, but the peace contingents are comprised of armed forces of the UN member-countries, which voluntarily put at disposal certain military units to participate in peace operations.¹⁹ The issue of coordination for which there is a great need in collective UN actions, emerges as one of the key problems and upon which resolution depends the success of the peace operations. It should be noted that all units involved in the peace contingents in executing the necessary activities are led by their national rules of engagement and they obey to their organizational-formation structures. United Nations is an organization which gathers sovereign states and cannot impose orders in terms of organization and functioning of the unit in the peace contingent to any member that engages armed forces in the peace contingents. Contemporary UN operations, which have become operations for imposing peace are more and more complex and require high level of coordination of all actors in the operation. Spatial coordination is achieved with formation of special coordination body which includes representatives of all countries engaged in the operations themselves, with clearly defined tasks from every country, before its armed forces accept participation in peace operations, division of zones and regions of responsibility for every country that participates in peace operations and other ways that will be estimated as efficient.²⁰

¹⁹ For preservation and establishment of peace in certain regions or countries, the UN can organize international armed forces. They are comprised of military contingents which are put at disposal by certain UN member-countries, in accordance with previously agreed arrangement. With the arrangement are especially synchronized the following: strength of international armed forces, their composition and their structure, status, organization, tasks, duration of the mandate and beginning of utilization, the way of commanding, financing, political control over their functioning.

²⁰ See: Dragišić Z., *Bezbednosni menadzment*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.

Coordination within **NATO** is achieved in numerous bodies where the opinions of all representatives of NATO member countries are articulated. NATO is a military-political alliance based on political and military cooperation of independent member-countries, established according to Article 51, from the UN Charter. During its six-decade existence, this supranational organization has gone to several 'conditionally' developmental phases, but the way of decision-making has not been changed.

Although NATO members are sovereign countries that preserve their independence in all segments of social living, with different historical, cultural and other traits, with different size and different number of population, all together, within NATO, have equal rights, that is they have the right of one vote. Thus, the decisions of the NATO Council are also made with common consent, or, put in other words, consensus is a rule of the Organization. In that sense, close political cooperation among the member-countries has special significance. As the most important cooperation is considered: firstly – complete mutual information of their governments for the overall policy, and secondly – constant consultation regarding development of their opinions and their viewpoints on a number of specific issues. The decision made by consensus is an agreement achieved with common consent and supported by every member-country and has the same status and represents the agreed policy of the member-countries, no matter at what level it has been made. This points out that when a decision is made in NATO, it is an expression of collective will of sovereign states which are members of the Alliance. This process of decision-making gives NATO strength and credibility.

Most important institutions for creation of policy and decision-making within NATO are the following: *North-Atlantic Council; Defence Planning Committee and the Group for Nuclear Planning*. Specialized committees which consist of official representatives of member-countries of the Alliance are subordinated to these institutions.

Each and every of these institutions plays a vital role in the processes of consultation and decision-making which are the basis of cooperation, common planning and common security among the member-countries that represent NATO.

Structures that have been created within NATO enable the member-countries to coordinate their policies in order to fulfil these fundamental tasks. They provide continuous consultations and cooperation in political, economic and other non-military spheres, as well as formulation of common plans for common defence; establishment of infrastructure and basic installations and institutions necessary for the military structures to act; and agreements for common training programmes.

European Union is engaged in different crisis areas, and many of the operations are of civil-military nature. In lack of military capacities, the European Union attempts to choose “their” wars carefully and utilize its civil and military power in coordinated manner. The experience from the Balkans and Afghanistan shows that it is necessary to combine civil and military instruments in order for the operations to be successful. Interaction between the civil and military dimension of the European Security and Defence Policy – in conditions of continuous evolution – is probably one of the most interesting, but also one of the most constructive characteristics of the European Union.²¹ Civil-military coordination is important, but also it can be a complex one.

Based on already agreed concepts and procedures, civil-military cooperation enhances the capability of the EU to guarantee comprehensive approach. Such approach is achieved through comprehensive planning which enables the Union to identify interdependencies among different parts of its response to crisis, to ensure coordination and transparency among the European Union bodies. Furthermore, comprehensive planning is a systematic approach designed to satisfy the need for efficient intra-pillar and inter-pillar coordination of the activities by all relevant EU actors in the crisis management planning.

Traditionally, the European Commission is responsible for civilian elements of the crisis management, and the Council and the Political and Security Committee, supported by the Politico-Military Group are responsible for ensuring that military and civilian personnel have in mind the need for overall planning coherence among their appropriate capabilities at all levels of planning for joint operations led by the EU.²² Political and Security Committee preserves this role by practicing political control and strategic direction of the crisis management operations.

In order to improve the coordination within the EU structures, a new segment of coordination expressed in form of a Civil-Military Cell has been introduced. It is the key tool for improving the efficiency of the European Security and Defence Policy and development of expertise in civilian-military crisis management, and especially conflict prevention and post-conflict reconstruction. The Cell has strengthened strategic planning of the European Union for joint military and civilian missions, in a way that it enables more coherent and more efficient action. Civil-Military Cell strengthens the capabilities of the

²¹ Ojanen H., *Theories at a Loss: EU-NATO Fusion and the ‘Low Politicisation’ of Security and Defence in European Integration*, Finnish Institute of International Affairs, UPI Working Papers 35, Helsinki, 2002.

²² EU institutions responsible for decision-making and execution of EU policy in the area of Common Foreign and Security Policy are: European Council, Council of the European Union, Political and Security Committee, Military Committee, High Representative for CFSP, Military Staff, European Commission, and so on.

crisis management of the EU and serves as a beginning of a future independent European staff for planning of civil and military operations.²³ Since 2006, the Civil-Military Cell has a capability to establish operational centres rapidly, especially where joint civil-military response is required. Operational centre provides important “ad hoc” common structure for undertaking joint civil-military operational planning.

CONCLUSION

Efficiency of the security sector is determined and depends in great extent of clear definition of the role and responsibilities of the institutions involved in the management system, ensuring better coordination of management when reaching decisions, motivation in the frames of the sector and public support. Efficient management of the security sector requires completion of four main goals. The first goal is integration of the institutions and bodies within the security sector. The second goal is achieving integration of the security sector with other institutions, bodies and organizations of the country and society. The third goal is achieving integration in every institution and body of the security sector. The last goal is integration of the national security sector with the security sector of the Euro-Atlantic Community.

Division of work is one of the most important phases in establishing the institution, but this requires coordination. Primarily, coordination is achieved through common managers. In smaller organs and bodies, this, together with informal consultations, is probably all that is needed. In big institutions greater formal coordination is needed. It means that different levels of coordination and forms of decision-making have to be included. Main managers should be responsible for realization of this goal. Thus, for example, upon realization of certain phases of the work, coordinators who are responsible for coordination of the appropriate phase or in general of the phases among themselves are often engaged.

The conclusion can be made that coordination in national states is considered to be achieved without great difficulties, because all institutions are managed by the same political actors, while coordination represents a big problem at highly integrated organizations, whose parts represent special political and functional entities, that have their own special interests that want to achieve through the membership in the organizations.

²³ The Sleeping Beauty Awakens: Rapid Development of the European Union as a Global Player in the Face of New Threats by Wolf von Leipzig, article in the *Luxemburger Wort*, 4 December 2004.

BIBLIOGRAPHY

1. Bakreski O., *Koordinacija na bezbednosna zajednica vo Republika Makedonija*, Filozofski fakultet, Skopje, 2005
2. Gocevski T., *Obrazoven menaxment*, Makedonska riznica, Kumanovo, 2003
3. Mikunović Q., *Sovremen leksikon na stranski zborovi i izrazi*, Naša kniga, Skopje, 1990
4. Miner B. J., *Management Theory*, The Macmillan Company, New York, 1971
5. Mooney D J., *The Principles of Oorganization*, Harper and Row publishers, New York, 1947
6. Morgan E. J., *Principles of Administrative and supervisory Management*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1973
7. Ojanen H., *Theories at a Loss: EU-NATO Fusion and the 'Low Politicasion' of Security and Defence in European Integration*, Finnish Institute of International Affairs, UPI Working Papers 35, Helsinki, 2002.
8. Paul R. Lawrence, Jay W. Lorsch: *Differentiation and Integration in Complex Organizations*, Administrative Science Quarterly, vol.12, No.I, June 1967
9. Petit T., *Fundamentals of Management Coordination*, New York, 1975
10. Simeonov I., *Osnovi na organizaciŌta i upravljenieto vo u~ili~eto v prehoda kŕm pazarna ikonomiŌ*, Universitetko izdatelstvo, SofiŌ, 1995
11. Stevanović O., *Rukovođenje i komandovanje*, Policijska akademija, Beograd 1999
12. Thomson J., *Organization in Action*, McGraw Hill, New York, 1967
13. The Sleeping Beauty Awakens: Rapid development of the European Union as a Global Player in the Face of New Threats by Wolf von Leipzig, article in the Luxemburger Wort, 4 December 2004.
14. Guy Peters, *Managing Horizontal Government. The Politics of Coordination*, Canadian Centre for Management Development, 1998.
15. Čokrevski T., *Organizaciono oštetstvo*, NIO Studentski zbor, Skopje, 1995
16. Lepgold, Joseph, *Collective Conflict Management and Changing World Politics*, Albany State University of New York Press, 1998
17. Miner John B.,: *Management Theory*, The MacMillan Company, New York, 1971
18. Dragišić Z., *Bezbednosni menadžment*, Službeni glasnik, Beograd, 2007

КООРДИНАЦИЈА И БЕЗБЕДНОСНИ МЕНАЦМЕНТ

Оливер Бакрески

Доцент, Институт за одбрамбене и мировне студије, Филозофски факултет, Скопље

Резиме: У раду је приказана анализа координације као једне важне функције безбедносног менаџмента. Одређени елементи и субјекти безбедносног сектора међусобно координишу своје активности како би постигли рационално и ефикасно извршавање функције безбедности. Координација је темељ одрживости и успешног функционисања сваке државе.

Координација омогућава динамичку равнотежу између субјеката безбедносног сектора кроз узајамне односе својих компоненти, а спроводе је одвојени делови или појединци кроз своје активности. У већини случајева улога координације припада врху управе у некој институцији и представља једну од најважнијих улога.

Кључне речи: координација, менаџмент, безбедносни менаџмент, институције, национална безбедност.

Сретен Југовић¹

ОБЕЛЕЖЈА УПРАВНИХ ОВЛАШЋЕЊА ПОЛИЦИЈЕ
– ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

Сажетак: У овом чланку извршен је синтетички приказ обележја (карактеристика) управних овлашћења полиције – полицијских овлашћења, као инструмената за обављање полицијских послова (послова Министарства унутрашњих послова Републике Србије). Управна овлашћења полиције су нуклеус њене делатности. Чињеница је да су она непосредно повезана са правима и слободама грађана зајемченим уставним нормама, да се њиховом применом задире у сферу права и обавеза грађана, с једне и осигурава безбедност као императив полиције и државе, с друге стране. Полиција управну власт врши својим управним овлашћењима која се, због области у којој се предузимају, називају још и полицијским овлашћењима. Полицијска овлашћења су, према законској енумерацији, бројна, али без обзира на њихову различиту садржину, чињенични контекст и конкретан циљ, сва она усмерена су на остваривање безбедности грађана и њихове државе. Начелно, могу се поделити на превентивна и репресивна. Свако овлашћење је посебан институт, почевши од упозорења и наређења, провере и утврђивања идентитета и других, све до употребе средстава принуде, којих има 11, а међу којима је најстроже употреба ватреног оружја. Први пут је, после 75 година, дошло до сужавања круга разлога за употребу ватреног оружја, а они се свode на случајеве постојања непосредне опасности по живот у тачно наведеним ситуацијама. Примена полицијских овлашћења има низ особености у односу на примену управних овлашћења осталих органа управе. Сврха овог чланка је да истакне те особености.

¹ Доцент, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

Кључне речи: полиција, овлашћења полиције, полицијска овлашћења, контрола полиције.

1. Полиција је вршење управне власти у посебној управној области – безбедности грађана и њихове државе. Ово је правничким језиком формулисана дефиниција полиције коју дају многи речници страних речи (полиција је „служба јавне управе задужена за чување реда и безбедност грађана“), енциклопедије (полиција је „огранак државне власти који се састоји од одређеног броја представника који одржавају јавни ред и мир, чувају безбедност грађана, спроводе закон и боре се против криминала“) и речници управног права (полиција је „власт надлежна за предузимање мера којима се одржава јавни поредак“)². Премда је полиција најважније подручје вршења управне власти (за формирање управног правника полиција има исти значај који има суд за формирање судског правника), није сва њена делатност вршење управне власти. Целокупна делатност полиције може се раставити на неколико посебних целина (управна, кривична, прекршајна и нормативна)³, од којих је она управна само једна, свакако најфреквентнија и најважнија од тих целина. Управна активност (власт) полиције је, дакле, само исечак из њене целокупне делатности.

2. За разлику од других активности полиције, њена управна активност је потпуна (полиција доноси управне акте и предузима управне радње, као материјалне операције принуде и ограничења), док су остале њене активности везане за одговарајућу основну, с тим што нису и њено мериторно вршење, за које је надлежан други носилац. Ово нарочито важи за кривичну и прекршајну активност полиције, јер полиција, вршећи их, не доноси кривичне и прекршајне одлуке (пресуде), него доприноси њиховом доношењу тако што открива извршиоце тих деликата и приводи их органима надлежним за доношење мериторне одлуке ради утврђивања њихове евентуалне одговорности. Вршење управе од стране полиције има специфичности у све три фазе тог процеса, који је један заокружен циклус: у организационој („организација управе“), функционалној („функционисање управе“) и контролној („надзирање управе“) фази.

3. Полиција управну власт врши својим управним овлашћењима, која се, због области у којој се предузимају, називају још и полицијским овлашћењима. Специфичност управних овлашћења полиције је да њих врши

² Клајн, И., Шипка, М.: Велики речник страних речи и израза, Прометеј, Нови Сад, 2007, стр. 961; Енциклопедија Британика, 1-10. књига, 7. издање на српском језику, Београд, 2005, стр. 52; *Lexique – droit administratif*, Paris, 1979.

³ Више о функцијама полиције: Милетић, С.: Полицијско право, Београд, 2003, стр. 64-92.

само један државни орган – Министарство унутрашњих послова. Сва управна овлашћења из домена полиције припадају само једном носиоцу и кад се обављање полицијских послова, формирањем локалних полиција, децентрализује. Битно је да локалне територијалне јединице ни тада полицијске послове не врше као своје изворне, самоуправне послове. Плурализам овлашћења и монизам државног органа, њиховог институционалног носиоца, специфично је обележје управних овлашћења полиције. Нови српски Закон о полицији⁴ одређује полицију као „заокружену област рада Министарства унутрашњих послова за коју се образује Дирекција полиције“. Лајтмотив овог Закона је да се изврши деполитизација полиције и да професионална мерила буду пресудна и руководна код постављења носилаца њених управних овлашћења, почевши од директора полиције, па наниже. Природа управних овлашћења полиције разлог је што „људски субстрат“ полиције обележавају посебности које нису својствене вршиоцима управне власти у другим управним подручјима. Реч је о особеностима везаним за лична својства и за радни однос. Радни однос у полицији, у односу на радни однос у другим државним службама, има низ посебности везаних, пре свега, за пријем у радни однос, права и дужности полицијских службеника, звања, образовање, оспособљавање и усавршавање, дисциплинску одговорност и престанак радног односа.

4. Појавни облици управне власти полиције су њена управна овлашћења. Она су, према законској енумерацији, бројна, али без обзира на њихову различиту садржину, чињинични контекст и конкретан циљ (апстрактни циљ је у свима њима увек исти – то је заштита јавног интереса, конкретно, безбедности грађана и државе, под којом се, опет, подразумева стање у којем су грађани и држава заштићени од угрожавања и противправног деловања), њихова правна суштина је увек једна те иста – доношење управних аката или предузимање управних радњи. Већина тих овлашћења има карактер управних радњи. Због тога што примена полицијских овлашћења често значи продирање у људска права (штавише, понајвише у права негативног статуса, која су граница интервенције државне власти), њихова примена мора бити прожета одређеним начелима, међу којима су водећа: начело законитости (легалности), начело сразмерности, начело целисходности и начело сарадње. Сврха тих начела је доследно подвођење управе под право и успостављање владавине права у тој, за људске слободе и права, посебно осетљивој управној области.

5. Полицијски послови обављају се применом полицијских овлашћења. У европскоконтиненталном правном систему полицијска овлашћења утврђују се законом, *expressis verbis*, без изузетка. При том, полицијска

⁴ Закон о полицији, Службени гласник Републике Србије, број 101/2005.

овлашћења за превентивно поступање, тзв. превентивна полицијска овлашћења, утврђују се полицијским законодавством. У Немачкој, примера ради, полиција поступа на полицијскоправној и на кривичноправној основи⁵. У француском праву полиције постоји подела на управну и судску полицију, односно на превентивну и репресивну полицију. Ова подела изазива бројне спорове, како у теорији, тако и у пракси, што доводи до тога да се неки теоретичари залажу за јединствен појам полиције⁶. Превентивна полицијска овлашћења, по правилу, утврђују се (и примењују) ради отклањања опасности за безбедност, тј. ради спречавања угрожавања безбедности. Тако је српским Законом о полицији, методом енумерације, наведено 21 полицијско овлашћење, а начин примене сваког од њих ближе је разрађен прописом министра за унутрашње послове⁷. Свако овлашћење је институт за себе почевши од упозорења и наређења⁸, провере и утврђивања идентитета, позивања, довођења, задржавања и привременог ограничења кретања, преко тражења обавештења, привременог одузимања предмета, прегледа простора, објеката, лица, предмета и саобраћајних средстава, и других овлашћења, све до употребе средстава принуде, којих има 11, а међу којима је најстроже употреба ватреног оружја⁹. Први пут је, после 75 година, дошло до сужавања круга разлога (услова) за употребу ватреног оружја, а ти разлози се свode на случајеве постојања непосредне опасности по живот у тачно наведеним ситуацијама. Тако је и према Европској конвенцији за заштиту људских права (ЕКЉП), коју је наша земља ратификовала 2003,¹⁰ и према пракси Европског суда за људска права (ЕСЉП) у Стразбу-

⁵ Lisken, H., Denninger, E.: *Handbuch des Polizeirechts*, Munchen, 1992; Gusy, C.: *Polizeirecht*, Tübingen, 1994.

⁶ Decocq, A., Montreuil, J., Buisson, J.: *Le droit de la police*, Paris, 1991, стр. 17-39; Delblond, A.: *Police administrative*, Paris, 1995, стр. 7-9.

⁷ Правилник о полицијским овлашћењима, Службени гласник Републике Србије, број 54/2006; Правилник о начину обављања полицијских послова, Службени гласник Републике Србије, број 27/2007.

⁸ Неки аутори погрешно истичу да „упозорење“ не постоји у упоредним полицијским системима (нпр. М. Талијан, Д. Аранђеловић, Д. Велимировић). Међутим, чињеница је да је упозорење незаобилазно и као такво присутно у водећим упоредним законодавствима, при чему у неким земљама егзистира као „опомена“ или „полицијска опомена“. У француском праву полиције, као и у немачком полицијском праву, оно постоји као опомена која се чак не уноси у записник, а у праву Уједињеног краљевства (Велика Британија и Северна Ирска) постоји полицијска опомена (Davis, 1993). Видети: Žabarel, M.: *Policijska pooblastila*, Ljubljana, 2001, стр. 51-61.

⁹ Видети табеларни преглед употребе ватреног оружја припадника полиције СУП-а Београд од 1998. до 2002. године у: Угрожавање безбедности припадника полиције, Зборник радова (Вуколић, С.), Београд, стр. 232-245.

¹⁰ Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода са протоколима 1 до 13, Службени лист СЦГ – Међународни уговори, број 9/2003.

ру. Ипак, уз уважавање деликатности овог питања и јасну систематику, која за полицајца може бити варљива, употребу ватреног оружја треба везивати за полицијскоправне разлоге а не за кривичноправне (нужна одбрана) разлоге, који постоје у односима између грађана.

6. Иако већина савремених закона прописује и начин примене полицијских овлашћења, као нпр. наш Закон о полицији, да би се полицијска овлашћења законито и правилно примењивала неопходна је њихова подзаконска разрада, као и интерна разрада „инструкционим“ актима. Ово тим пре јер Законик о кривичном поступку и други „неполицијски“ закони не садрже „специјално“ овлашћење за разраду појединих норми о полицијским овлашћењима (правилницима, наредбама, упутствима), већ таква овлашћења има ресорни министар према Закону о полицији. Према томе, према Закону о полицији „министар доноси прописе о начину примене овлашћења...“ (чл. 193, ст. 2), и „прописује начин обављања полицијских послова и даје упутства и обавезне инструкције за њихово обављање“ (чл. 10, ст. 2).

7. Полицијска овлашћења примењују се у много тежим условима од осталих овлашћења управе. „Непосредност и конкретност“, као обележје управе, највише долази до изражаја управо код примене полицијских овлашћења. Та примена подразумева тренутну ситуациону реакцију, „на лицу места“, при чему се најдубље продире у права и слободе лица према којем се примењују, а, истовремено, о тим слободама и правима се мора примарно водити рачуна, тј. не смеју се прекорачити границе овлашћења. Много је теже у кратком временском интервалу (који се некад мери секундама) применити поједино полицијско овлашћење од примене неког класичног управног овлашћења управе. Примена, дакле, укључује и вештину примене. Поред правне „поткованости“, полицајци морају бити и вешти и стручни да практично примене поједина полицијска овлашћења. Примена, значи, није само правно, већ и фактичко питање и усмерена је на чињенични исход.

8. С тим у вези је и следеће обележје полицијских овлашћења које гласи: полицијска овлашћења примењују само законом одређене категорије полицијских службеника. У нашем правном поретку то су овлашћена службена лица (ОСЛ) и, изузетно, запослени на одређеним или посебним дужностима по овлашћењу ресорног министра. Међутим, ОСЛ примењују полицијска овлашћења у складу са актом министра о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места. Тим актима се ближе утврђује које послове обављају службеници (делокруг).

9. Завршна етапа у циклусу вршења управне власти полиције је контрола над вршењем обављених или пропуштених управних овлашћења. С обзиром да полицијска овлашћења имају једног органског носиоца (Министарство за унутрашње послове), који припада систему органа државне

управе, контрола над вршењем полицијских овлашћења потпада под општи правни режим вршења управне власти. Указана посебност полиције разлог је доградње тог општег правног режима вршења управне власти посебним (*lex specialis derogat legi generali*), утврђеним у тзв. полицијским прописима (пре свега, у Закону о полицији, па и у интерним полицијским актима који немају својство прописа).

10. Контрола над вршењем управних овлашћења полиције је од изузетне важности за људска и грађанска права, посебно кад су та овлашћења везана за могућност употребе непосредне принуде (физичке силе). Иако се њима задире у људске слободе и права, сва она имају основ у општој уставној дужности поштовања права других, коју многи устави у свету изражавају једноставном формулацијом: „Свако је дужан да поштује слободе и права других и одговоран је за то“. Таква, на изглед противречна природа управних овлашћења, повлачи за собом специфичну контролу њиховог вршења, која укључује утврђивање не само правног основа за примену принуде, него и разлога за употребу принуде, као и сразмерност у њеној примени. Примена (употреба) принуде је законита само кад се сложе сва ова три услова¹¹.

Општа оцена садашњег стања законодавства о полицији у вези са контролом њене делатности била би да је унутрашња контрола потпунија, ефикаснија и знатно више иновирана у складу са савременим тенденцијама инкорпорације полиције у друштво („полицајац у заједници“), док су могућности за спољашњу контролу остале на нивоу општег правног режима важећег за вршење управне власти као такве, неприлагођене посебностима управне области својственим полицији¹².

11. Иако је због своје основне функције – успостављање и очување безбедности грађана и државе, полиција, по природи ствари, више власт него јавна служба, она је увек и свуда делатност од општег јавног интереса, који се једном остварује ауторитативним, а други пут неауторитатив-

¹¹ Више је видова самоконтроле принуде који се у основи свode на то да ли је употреба средстава принуде била неопходна, као и да ли је употреба правилна (законита и целисходна), тј. да ли је употреба била у границама дозвољене или прекомерна. Ова провера се спроводи деценијама у нашем правном поретку, а Законом о полицији (чл. 86) уређена је контрола и одговорност у вези са употребом средстава принуде, док је поступак оценое оправданости и правилности ближе разрађен Правилником о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде (Службени гласник Републике Србије, број 19/2007, чл. 23-28). Према тим решењима рационализован је поступак контроле употребе средстава принуде.

¹² Закон о полицији је својим одредбама о контроли учинио искорак у односу на досадашње стање. Те одредбе пружају солидну основу за даље развијање контроле. Међутим, недостаје законодавство о спољашњој контроли полиције. Стога у приоритетне законодавне циљеве треба уврстити доношење закона о контроли полиције, којим ће се у целини уредити контрола свих функција полиције, као и закона о парламентарној контроли полиције, којим ће, ова, политичка, постати правна контрола.

ним средствима. И кад примењује принуду, полиција то чини у општем, јавном интересу, тако да је и дилема о принудном („полиција је принуда“) или сервисном („полиција је услуга“) карактеру полиције више академска и доктринарна, него што је практична и реална. Звучи парадоксално да полиција, и кад врши власт, кад примењује принуду, пружа услугу јавном интересу, делује у корист тог интереса, јер она тада са становишта јавног интереса поступа као јавна служба, којом се опслужује јавни интерес. У том смислу крилатица „полицајац у заједници“ (community policing) више значи приближавање полиције грађанину и сарадњу и поверење грађана према полицији као својој, а не отуђеној и затвореној државној служби, него померање односа ауторитативних и неауторитативних овлашћења полиције у корист неауторитативних овлашћења. То је и основна замисао новог Закона о полицији. „Полицајац у заједници“ постоји кад је делатност полиције усмерена на заштиту људских права и људског битисања уопште, а не на одржавање владајуће „државне гарнитуре“ на власти и онда кад она више није израз воље оних над којима држава „влада“.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бачанин, Н.: Управно право, Крагујевац, 2000.
2. Breban, G.: Административно право Француске, Београд – Подгорица, 2002.
3. Вуколић, С.: Угрожавање безбедности припадника полиције СУП-а Београд, од 1998. до 2002. године, Зборник радова, Полицијска академија, Београд, 2003.
4. Delblond, A.: Police administrative, Paris, 1995.
5. Decocq, A., Montreuil, J., Buisson, J.: Le droit de la Police, Paris, 1991.
6. Dvorkin, R.: Суштина индивидуалних права, Београд – Подгорица, 2001.
7. Žabarel, M.: Policijska pooblastila, Ljubljana, 2001.
8. Клајн, И., Шипка, М.: Велики речник страних речи и израза, Нови Сад, 2007.
9. Енциклопедија Британика, 1-10, издање на српском језику, Београд, 2003.
10. Lexique – droit administratif, Paris, 1979.
11. Lisken, H., Denninger, E.: Handbuch des Polizeirechts, Munchen, 1992.
12. Марковић, Р.: Управно право, Београд, 2002.
13. Марковић, Р.: Уставно право и политичке институције, дванаесто осавременено издање, Београд, 2008.
14. Марковић, Р.: Устав Републике Србије, Београд, 2006.
15. Милетић, С.: Полицијско право, Београд, 2003.
16. Милетић, С.: Практикум за полицијско право, Београд, 2001.
17. Милетић, С.: Појмовник полицијског права, Београд, 2004.
18. Милетић, С.: Особености радноправног положаја полицијских службеника, радни однос државних службеника, Бања Врујци, 2006.
19. Милков, Д.: Управно право I, II, III (1997, 1997, 1999).

Формални извори:

- Закон о полицији, Службеник гласник Републике Србије, број 101/2005.
- Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода са протоколима 1 до 13, Службени лист СЦГ – Међународни уговори, број 9/2003.
- Закон о државним службеницима, Службени гласник Републике Србије, број 77/2005.
- Правилник о полицијским овлашћењима, Службени гласник Републике Србије, број 54/2006.
- Правилник о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде, Службени гласник Републике Србије, број 19/2007.
- Правилник о начину обављања полицијских послова, Службени гласник Републике Србије, број 27/2007.
- Правилник о поступку решавања притужби, Службени гласник РС, број 54/2006.

SPECIFIC FEATURES OF ADMINISTRATIVE POWERS
OF THE POLICE – POLICE POWERS

Docent Sreten Jugović, PhD

Assistant professor at the Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: In this paper the author gives a sintetic review of specific features of administrative police powers – police powers as instruments for policing (activities of the Ministry of the Interior). Administrative powers of the police represent a core of their activities. The fact is that those powers are directly connected to rights and freedoms of citizens granted in the Constitution, and that their use affects rights and obligations of citizens on the one hand, and provide security as the most important goal of the police and the state on the other hand. The use of police powers has a number of very specific features in relation to the use of administrative powers of other agencies. The purpose of this paper is to highlight those specific features.

Марио Рељановић¹

САВРЕМЕНИ ТЕРОРИЗАМ И МЕЋУНАРОДНО ПРАВО

Сажетак: Рад се бави узроцима и догађајима који су довели до стварања новог таласа међународног тероризма, који се обично повезује са исламским екстремистима и деловањем терористичке организације Ал Каида. Историјско-политичка анализа догађаја у Централној Азији, почев од напада СССР-а на Авганистан, преко доласка талибанског режима на власт до данашњих дана, покушава да осветли главне социјалне и религијске компоненте друштвеног живота у овом региону, као и да укаже на примарне факторе који доводе до регрутовања нових терориста. Анализа прати и догађаје који су проистекли из терористичких напада на САД 2001. године, као и промене које су у потоњим годинама уследиле када је реч о глобалним међународним односима и концепцијама које се односе на начин супротстављања терористима. Детаљно су изложене импликације теорија које су доминантне у англо-америчком концепту „рата против тероризма“, у односу на међународно право. Посматрати границе права на самоодбрану у светлу међународног права је пут који САД покушавају да заобиђу, или бар да тумаче у своју корист. Посебна пажња је, стога, посвећена тумачењу докумената који се позивају на ово основно право државе. Рад, такође, указује на мишљења стручњака који је од ових приступа ефикаснији, и отвара питање да ли је могуће развити јединствену глобалну схему суочавања са овим актуелним безбедносним изазовом.

Кључне речи: међународни тероризам, Ал Каида, превентивни рат, непрекидни рат, САД, Европска унија, право на самоодбрану.

¹ Истраживач-сарадник, Институт за упоредно право, Београд.

ПОЈАВА НОВОГ ОБЛИКА МЕЋУНАРОДНОГ ТЕРОРИЗМА

Уџбеници историје, када говоре о међународним односима у периоду друге половине XX века, готово без изузетка ће навести да је овај период у међународним односима био обележен тзв. „хладним ратом“, индиректним сукобом двају држава са најмоћнијим и најдеструктивнијим војним потенцијалом у историји људске врсте. Оно што је, међутим, важно напоменути када је реч о овом, по много чему јединственом историјском односу тихе нетрпеливости, јесте да је сукобљавање САД и СССР-а током тих деценија заправо било веома интензивно, али не кроз директан конфликт, већ кроз сукобе у интересним зонама ових држава широм света.

Последице оваквих „фабрикованих“ сукоба су многобројне, и видљиве и данас – нпр. подела Кореје на северни и јужни део за директну последицу има постојање једног од најзатворенијих ауторитарних система на свету, севернокорејског. Јужна Америка била је захваћена сукобима мањег или већег интензитета, као директна последица синдрома панике који је био карактеристичан код америчких обавештајних служби. Амерички обавештајци су се константно прибојавали да ће совјетска доктрина наћи погодно тле у сиромашним крајевима овог континента. Бојећи се да ће на тај начин добити велики број „идеолошки неприхватљивих“ режима у свом непосредном окружењу, америчке институције, као и други заинтересовани појединци и корпорације, трошили су огромне суме новца на опремање и наоружавање противника комуниста, често не обраћајући пажњу на чињеницу да су те групе терористичког карактера и да се, у случају њихове преваге, на тим просторима неће створити демократске државе. Према речима Loretta Napoleoni, ни остале државе се нису устручавале од сарадње са криминалним групама. Француска је нпр. рат у Индокини финансирала новцем који је добијен од производње и продаје наркотика у Лаосу.²

На тај начин створени су опасни преседани, нека врста новог тумачења тоталног сукоба у коме се стране не устручавају да прибегну свим средствима да би дошле до зацртаног војно-политичког циља. Управо оваква схема деловања је пресудна за стварање савременог тероризма. Корени његовог настанка сежу у сасвим блиску прошлост и директно су повезани са ратом у Авганистану.

Упркос интензивним сукобима на Блиском истоку, деловању ПЛО-а и константним тензијама између Израела и арапских држава, свет је почетком деведесетих година прошлог века деловао као место у коме је терори-

² Loretta Napoleoni, *Terror Inc. – Tracing the money behind global terrorism*, Лондон, 2004, стр. 14-16.

зам ако не на издисају, онда барем на маргинама догађања, пре свега у смислу утицаја терориста на политику земаља и на глобална кретања у међународним односима уопште. Анархотероризам, који се јавио у Европи, практично је нестао, док су националистички мотивисане групе, пре свега ИРА и ЕТА, показивале знаке преласка у политичке и квазиинституционалне знаке борбе за своје захтеве. Када је пао Берлински зид, означивши крај једне ере и хладог рата, многи аналитичари су сматрали да је дошао „крај историје“ када је реч о међународним тензијама и сукобима већих размера. Оно што су превидели, а показало се јако значајним, јесте последњи рат који је СССР водио, а који је, према неким, и убрзао његов распад – авганистанска драма овим чином није била завршена, већ је ушла у ново поглавље, нимало срећније од оног које тек што је завршено. Увод у наступајући хаос била је наводна велика победа авганистанског народа протеривањем совјетске војске крајем осамдесетих година прошлог века.

ЦЕНТРАЛНА АЗИЈА – (НЕ)ОЧЕКИВАНО БУЈАЊЕ ТЕРОРИЗМА

Мотиви који су нагнали тада већ озбиљно уздрману совјетску државу да крајем седамдесетих година XX века нападне Авганистан, вероватно никада неће бити до краја расветљени. Ипак, када је армија кренула у оружане сукобе, наилазећи практично на мале и неорганизоване групе које су пружале отпор, две државе су оштро реаговале, свака из својих – дијаметрално супротних – разлога. САД су желеле „освету за Вијетнам“³, и аналитичари State Department-а су (исправно) просудили да се Авганистан могао претворити у исти пакао за совјетске војнике, као онај који су амерички војници доживели деценију пре. Са друге стране, Саудијска Арабија је, као држава-предводник муслиманског света, сматрала да је њена света дужност (и добар повод) да се подршком авганистанским племенима започне писање нове карте централне Азије, у којој ће муслиманске земље имати доминантну улогу. Ма колико ови циљеви били удаљени и на много начина противречни, они су се додиривали у једној тачки која је спојила ове државе у прећутни савез – уништити СССР.

САД су, у сврху што боље координације својих оперативно-финансијских напора, укључиле у целу причу и пакистанску тајну службу. Пакистан је својом променљивом политиком, практично од самог настанка државе, играо велику улогу у региону. Подршка САД на путу ка остварењу

³ Конгресмен Charles Wilson је, коментаришући америчко помагање авганистанског отпора совјетима, рекао: „У Вијетнаму је погинуло 58.000 (војника, *иприм. ауи.*) и ми то „дугујемо“ Русима.“ Loretta Napoleoni, *op. cit.*, стр. 107.

милитантних циљева, за које се влада те земље увек отворено или прикривено залагала, била је прилика која се није смела пропустити. Пакистан је постао ослонац америчке политике у Централној Азији. Као неко ко је изблиза упознат са локалном ситуацијом, сукобима унутар самих племена, развијеним криминалом, корупцијом и непотизмом, пакистански агенти могли су да обављају послове организације помоћи, далеко ефикасније него новопридошли агенти из САД, међу којима је предњачио кадар CIA. Помоћ коју су локалне вође (милом или силом) скупљале од становништва које је живело на територији коју су контролисали, исцрпљена је већ после првих месеци сукоба. Совјетска војска је иза себе остављала пустош, а слаба и заостала авганистанска економија, чија се легална грана заснивала искључиво на неразвијеној пољопривреди, није то могла поднети. Када је постало очигледно да донације из иностранства и „приходи са терена“ не могу покрити армију муџахедина, која је до 1984. године нарасла на близу 150.000 људи, Пакистан је покренуо широку акцију коришћења Авганистана као полазне (или транзитне) државе за шверц сваке врсте робе која је била исплатива за илегалан промет. Наравно, на врху списка нашао се хероин. Авганистан је прешао границу између организоване и пропале државе, на којој је дуго балансирао, и земља је препуштена потпуном хаосу наоружаних група. „Тамо где треба да постоји национална држава, постоји вакуум који попуњавају ратни заповедници. Можете ли замислити боље место за развој међународног тероризма и безакоња?“⁴

Исход сукоба у Авганистану је познат. Авганистанска катастрофа је, према неким, значајно убрзала распад СССР-а и пад комунистичког блока. Међутим, није само Европа била погођена оваквим развојем догађаја. Последице су се осећале и у Централној Азији, али нису биле ни налик европској еуфорији о свету без сукоба, уједињеног око идеје демократије и људских права. Када се совјетска војска повукла из Авганистана, 1989. године, САД су сматрале да је њихов задатак на тим просторима завршен успешно. Повукле су се, скидајући фокус света са овог региона, и оставиле

⁴ Walter Kansteiner, помоћник Државног секретара САД за Африку. Преузето из: Loretta Napoleoni, *op. cit.*, стр. 185. Више о појму и карактеристикама пропале државе (енг. *failed state*) у: Daniel Thurer, *The "Failed State" and International Law*, *International Review of the Red Cross* No. 836, 1999, стр. 731-761. На Интернет презентацијама: <http://www.foreignpolicy.com> и <http://www.fundforpeace.org> (сви Интернет извори цитирани су према стању на дан 13.03.2008. године, осим ако у раду није наглашено другачије), дато је 12 параметара према којима се једна земља може сматрати пропалом државом, међу којима су свакако најзначајнији: криминализација државних структура, интензивно и распрострањено кршење људских права, урушавање јавних државних служби, понашање система одбране као „државе у држави“, степен интервенције спољних фактора, успон међусобно супростављених елита, економско пропадање државе, итд.

улогу регионалног лидера Пакистану. Била је то велика грешка у процени твораца америчке спољне политике – Пакистан је овај потез сматрао својом великом спољнополитичком победом, која му је омогућавала да настави агресивну политику уједињења муслиманског света, истовремено неметано развијајући свој нуклеарни програм.

Следећи ударац за регион био је настанак низа нових држава на делу некадашње територије СССР-а, од којих су многе по први пут у својој историји добиле самосталност. Ситуацију која је претила да измакне контроли у разрушеном и осиромашеном Авганистану, искористила је радикална исламска заједница Талибана и преузела контролу над државом. Упркос чињеници што су амерички аналитичари сматрали да се Американци могу сматрати „херојима из сенке“ авганистанског сукоба, муслимани у том региону нису делили такво мишљење. Америчка помоћ је често занемаривана или омаловажавана, а правим победницима су сматрани, пре свега, Саудијска Арабија и Пакистан, који су истовременим акцијама показали потенцијал удруживања муслиманских држава – лидера на путу ка неком новом светском поретку, дефинитивно различитом од оног о коме се говорило на западу, у Европи и Америци.

За време рата у Авганистану нарочито се истакла једна фигура, која је, не само финансијски и организационо, већ и личним примером, показала како се бори за своју сабраћу по вери. Био је то Осама бин Ладен, моћни индустријалац настањен у Саудијској Арабији, веома близак саудијској краљевској породици. Он је део свог огромног богатства уложио у набавку оружја и опреме за различите наоружане групе које су се бориле против совјетске војске, али је и лично учествовао у тим операцијама, и једном приликом чак био лакше рањен у борби.⁵ Бин Ладен је, међутим, у току рата у Авганистану начинио још један потез, који ће умногоме одредити његову даљу судбину, али и судбину савременог тероризма. Да би лакше координисао своје разноврсне активности, али и да би направио својеврсну базу података о борцима у Авганистану, он је основао свој центар за обуку и администрацију. Назвао га је „База“, односно, на арапском језику – Ал Каида.⁶

Након преузимања контроле над Авганистаном, талибански режим је спровео једну од најгорих страховлада XX века. Потпуна исламизација

⁵ Детаљније о занимљивом животном путу Осаме бин Ладена, његовој посети Београду и односу са владајућом породицом Саудијске Арабије, у: Радослав Гаћиновић, *Тероризам*, Београд, 2005, стр. 387-392; Paul L. Williams, *Al'Quaeda, Brotherhood of Terror*, Alpha Pearson Education Company, 2002.

⁶ Више у: Paul L. Williams, *op. cit.*

друштва и окретање трговини дрогом и оружјем као „привредним делатностима“, учинило је да Авганистанску власт признају само три земље. Једна од њих био је Пакистан. Истовремено, у ширем азијском региону дешавају се још два догађаја који ће утицати на даљи развој тероризма у овом делу света.

Саудијска Арабија, поучена позитивним искуством са САД, нагло развија своје трговачке везе са својим моћним савезником, а када 1990. године добија (потпуно ирационалне) претње од ирачког председника Садама Хусеина, она отвара своју територију за америчко војно присуство. Осама бин Ладен, као огорчени противник америчке политике, то не може да поднесе и након неколико политичких испада, саудијски краљ му одузима саудијско држављанство и он одлази из Саудијске Арабије, окрећући се Пакистану као поузданом заштитнику.

Са друге стране, новонастала Руска федерација није имала никаквог интереса да настави да финансира државе централне Азије које су до тада биле у саставу СССР-а. Туркменистан, Узбекистан и Таџикистан престали су да добијају помоћ из Москве, на којој су углавном заснивали своје функционисање. Започела је велика економска и социјална криза која толико слаби државе, да су оне практично већ у категорији „пропалих држава“. Ал Каида и Осама бин Ладен користе овакав развој догађаја и развијају своју мрежу у централној Азији. Ал Каида регрутује младе људе широм овог заборављеног региона, доводи их у Авганистан и Пакистан на обуку и потом шаље широм света, углавном у оне државе у којима постоји знатна и организована исламска заједница. Они се тамо школују, запошљавају и – чекају. Настаје мрежа „спавача“. Цео овај подухват је финансиран новцем који се добијао од производње и продаје хероина. Авганистан је постао светски центар када је реч о производњи хероина, као и неких других дрога, а његов удео у светској трговини појединих наркотика премашивао је 70%. Млади људи, који немају никакву перспективу у сиромаштву и беди централноазијских држава у којима су рођени, без много премишљања прихватају своја терористичка задужења. Чак иако то значи да се спремају за сопствену смрт, они су задовољни – њихове породице биће намирене у периоду који следи, а они сами слављени као хероји. Прва група терориста која је обучена на овај начин су заправо ветерани авганистанског сукоба. Они су још средином осамдесетих распоређени у многе државе Европе, САД, на Блиском истоку. Створила се нова структура са веома неспецифичним начином руковођења и деловања. Нови талас тероризма био је спреман да удари.

Политичка карта Централне Азије (извор: www.lib.utexas.edu)

ПРИСТУП САД СУЗБИЈАЊУ САВРЕМЕНОГ ТЕРОРИЗМА

САД су проблему сузбијања тероризма пришле озбиљно много пре напада 2001. године. Историја терористичких напада на тлу ове земље сеже далеко у прошлост, а када се томе дода чињеница да су њене оружане снаге и дипломатска представништва у иностранству често биле мете терориста, може се рећи да службама САД никако не недостаје искуство у овој области.⁷ Међутим, након септембра 2001. године убрзано се ствара нова идеолошка концепција перцепције тероризма и борбе против његових главних носилаца. Основни теоријски модели који се при томе користе представљају снажан заокрет не само у антитерористичкој политици, већ и у целокупној спољној политици САД. Ти модели се заснивају на „непрекидном рату“ и „превентивном рату“.

⁷ Више о историји терористичких напада на САД и њихове савезнике: <http://www.globalspecialoperations.com/terchron.html>.

„Непрекидни рат“ није нови појам у терминологији међународних односа. Он је одређен као дуготрајан сукоб ниског интензитета, где је суочавање сукобљених страна повремено и краткотрајно, а често и посредно. Наравно, прва асоцијација на овакву дефиницију непрекидног рата је хладни рат, карактеристичан за блоковску поделу света у другој половини XX века. Сам термин „рат“ се у овом случају користи у значењу које није уобичајено за ове просторе, али је карактеристично за различите аспекте америчке политике – како спољне, тако и унутрашње. Када политичари желе да истакну интензитет свог ангажовања (и ангажовања државних ресурса) на остваривању неког зацртаног плана од опште користи, они употребљавају термин „рат“, па су тако у америчкој прошлости постојали „рат против дроге“, „рат против организованог криминала“, али и „рат против сиромаштва“ и „рат против рака“. Рат против тероризма, односно непрекидни рат као база на којој се заснива, ипак се знатно разликује од претходно наведених политичких кампања, јер он заиста претпоставља употребу оружане силе. И више од тога, у Стратегији националне безбедности, коју је амерички председник, Džordž W. Buš, донео непосредно након напада од 11. септембра, као и у Војној стратегији САД, донетој на основу тог документа, војна сила има превасходну и лидерску улогу у сузбијању међународног тероризма.⁸ Колико су војне власти САД озбиљно схватиле своју нову позицију, види се и из четворогодишњег извештаја Министарства одбране САД, који почиње речима: „Министарство одбране сачинило је овај извештај у четвртој години продуженог рата, рата који је по својој природи другачији. Непријатељи у овом рату нису традиционалне конвенционалне војне снаге, већ разуђене глобалне терористичке мреже које користе Ислам да би оствариле своје радикалне политичке циљеве.“⁹ Помало нестварно звуче констатације да је највећа војна сила на свету у рату који траје већ четири године, да је то рат против *исламских терориста* (не помињу се, дакле, друге терористичке групе које постоје у свету, али и на самој територији САД), као и хладокрвност констатације да је војна сила најбоља превентива против нечега што је окарактерисано као разуђена глобална терористичка мрежа. Ово говори о поремећеном посматрању безбедносне претње које је доминантно након 2001. године, али и ствара један практичан проблем: како војска САД може да „резервише“ право на војно деловање на било којој локацији у свету, онда када сматра да се то уклапа у њену агенду рата против тероризма? Теоретичари и креатори

⁸ Текст стратегије: *USA Military Strategy*, <http://www.defenselink.mil/news/Mar2005/d20050318nms.pdf>, стр. 11 и 22.

⁹ Текст извештаја може се наћи на Интернет адреси: <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/dod/qdr-2006-report.pdf>.

спољне политике брзо су „исправили“ ову аномалију у концепцији, и обновили значај једног још контроверзнијег појма у међународним односима. У свом проширеном схватању, почела је да се примењује варијанта „превентивног рата“.

Иако је Повеља Уједињених нација веома јасно поставила границе употребе силе од стране држава, о чему ће детаљније бити речи касније, иновативна тумачења постојеће нормативе увек су покушавала да ове границе прошире. У ту сврху често су рехабилитовани неки системи понашања држава карактеристични за период пре Другог светског рата. Тако је током деведесетих година прошлог века била актуелна тзв. „хуманитарна интервенција“, а почетком XXI века актуелизована је тактика „превентивног рата“. Превентивни рат се пре забране силе у односима међу државама често користио као политичко и стратешко оружје. У Првом светском рату Немачка је испровоцирала рат са Русијом, покушавајући да је елиминира као конкурента за поделу Европе. У Другом светском рату, Јапан је извео напад на Pearl Harbor правдајући се превентивном заштитом својих интереса на Пацифику. Након доношења Повеље УН, превентивни рат је готово стављен ван граница међународног права. Да би једна земља могла да поведе такав рат, морала је бити у непосредној и јасној опасности, директно војно угрожена. Овакав превентивни рат се сматрао актом самоодбране и генерално је наишао на одобравање већине земаља. Класичан пример оваквог сукоба био је чувени „шестодневни рат“ Израела против Сирије и Египта 1967. године, када је Израел напао ове две државе у тренутку када су оне гомилале јаке војне снаге на његовим границама и када је било очигледно да ће доћи до њиховог симултаног напада.¹⁰

У чему је, међутим, недостатак примене оваквог концепта превентивног удара када је реч о сузбијању међународног тероризма? Одступајући од раније политике коју је водио председник Clinton, Džordž W. Buš је промовисао агресивно тумачење превентивног рата које се заснивало на неколико унапред одређених чињеница, без обзира како је конкретна кризна ситуација изгледала на терену: начела ове нове политике су унилатерална акција, када је немогуће постићи договор око међународне подршке спољнополитичким потезима САД, и превентивна акција, као специфичан об-

¹⁰ Такође, Израел је 1981. године напао ирачки нуклеарни реактор „Осирак“ у фази изградње, са објашњењем да би се он, када буде завршен, могао користити за прављење нуклеарног оружја које би се користило против Израела. Савет безбедности и Генерална скупштина УН су осудили овај напад, али у текстовима својих резолуција нису довели у питање саму доктрину којом се Израел правдао. Више у: Christine Gray, *The Use of Force and the International Legal Order*, у: *International Law*, Malcolm D. Evans (уредник), Oxford University Press, New York, 2003, стр. 601.

лик права на самоодбрану. Посматрана на овакав начин, како је и унета у Стратегију националне безбедности, стратегија превентивног удара не може бити у сагласности са међународним правом. За почетак, она искључује било какву улогу Уједињених нација у случају када се одлука не може донети у Савету безбедности. Потом, превентивни рат се поистовећује са правом на самоодбрану, иако не испуњава неке од основних предуслова за тако нешто (нпр. према овој доктрини, довољно је да се идентификује да одређена група поседује, или може да поседује, оружја за масовно уништење, да би се лансирао превентивни напад – није потребно да напад те групе на САД, односно било које њене интересе, буде неизбежан и очигледан).

Колико овако зацртана доктрина, реакција на нови талас међународног тероризма, може заиста допринети његовом сузбијању? Након кратког периода њене примене, могу се сумирати како резултати на терену, тако и резултати који се огледају у измењеним односима САД са појединим државама. Ни у једном, ни у другом погледу учинак никако није импресиван.

САД имају иза себе још два сукоба, у Авганистану и Ираку. Рат у Авганистану наишао је на одобравање и подршку готово целог света. Међутим, акције које су уследиле учиниле су да САД изгубе свој кредибилитет као предводник глобалне акције против терориста. Авганистан данас није нимало боље место за живот него што је био пре 2001. године. Напад на Ирак изведен је, након пропалог покушаја да се легализује одговарајућом одлуком у Уједињеним нацијама, унилатерално (уз подршку савезника САД) и није донео никакве резултате не само када је реч о сузбијању тероризма, већ и када је реч о наводном ирачком програму производње оружја за масовно уништење. Данас се обе ове државе сматрају школским примерима пропалих држава, као и стетицима разних терористичких и криминалних група. САД су, у том смислу, пред целим светом показале двоструку негативну политику – повели су превентивни рат против земље која их ни на који начин није угрожавала, а затим су од релативно сређене државе (у којој је заправо ауторитарни режим спречавао развој тероризма) створили подељену земљу која је практично свакодневно у ударним вестима медија због крвавих сукоба и терористичких напада. Како то добро запажа Karl Deutsch, разматрајући питање односа квантитета и квалитета силе у међународним односима, „ако неко има силу да некога нокаутира, не значи да има способност да га научи да свира клавир“.¹¹ Другим речима, творци политике САД нису свесни нечега што је Deutsch рекао још поводом рата у Вијетнаму: једно је извршити инвазију и свргнути лошу власт у др-

¹¹ Karl Deutsch, *The Analysis of International Relations*, Prentice-Hall Inc, Englewood Cliffs, New Jersey, 1968, стр. 27.

жави – нешто сасвим друго је након свргавања диктатора успоставити демократске институције и саградити друштво које функционише по принципима које до тада није познавало. Та ненаучена лекција очигледно ствара велике проблеме у спољној политици САД, која се фокусира на војни аспект деловања против држава за које се (оправдано) сумња да помажу терористе, али, по правилу, не предвиђа планове шта учинити са унутрашњом структуром те државе након војне окупације, што се веома јасно види на примеру Ирака.

Истовремено, САД су нагло остале без већег броја спољнополитичких савезника. Француска и Немачка у оквиру ЕУ и НАТО, као и Русија и Кина у оквиру УН, својим потезима су јасно ставиле до знања да је урушавање концепта колективне безбедности УН недопустиво, као и да пракса највеће војне силе не може створити нове међународне обичаје, и да екстензивна тумачења постојећег међународног права или његово једноставно занемаривање нису добродошли у будућим напорима за сузбијање тероризма. И даље, подела држава на савезнике и непријатеље, на оне који активно учествују у борби против тероризма на амерички начин и на оне који то не чине (и самим тим нечињењем наводно помажу терористима), није нити мудра, нити практична. Атмосфера која се на тај начин ствара је не само лоша по односе Европе и Америке, већ је и контрадикторна: са једне стране, САД инсистирају на јачању војних потенцијала европских земаља и њиховом већем ангажовању у мисијама различитих врста широм света; са друге стране, оне се оштро противе било каквом осамостаљивању европске безбедносне политике у оквиру Европске уније. Најзад, концепти који су изложени, као и америчко агресивно наступање према свим државама да их прихвате, довели су до срзавања њиховог угледа и политичког утицаја у свету. САД се препознају као земља која намерно угрожава постојећи концепт колективне безбедности УН и основних принципа међународног права, а нарочито као неко ко екстензивним тумачењем Повеље УН доводи у питање основна начела функционисања међународне заједнице.

ОДНОС ПРАВИЛА МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА О УПОТРЕБИ СИЛЕ И „РАТА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА“

Стварањем Уједињених нација и новог концепта међународних односа, рат је, као средство остваривања циљева спољне политике било које државе (или групе држава), недвосмислено стављен ван снаге. Сила, као и претња употребом силе, нису легитимно средство у вођењу спољне поли-

тике.¹² У случају повреде ове обавезе, која је током вишедеценијске праксе несумњиво постала перемпторна норма, Савет безбедности УН може реаговати у складу са овлашћењима повереним му Главом VII Повеље УН. Уколико Савет утврди да постоји претња миру, повреда мира, или агресија, може се применити оружана сила против државе чије активности представљају претњу или повреду међународне обавезе мирног решавања спорова и уздржавања од примене било каквог облика силе (или претње силом). Истовремено, као компромис према фактичком стању, Повеља је ставила акценат на још неке моменте, који ће се током потоњих тумачења у току хладног рата нарочито истицати: могућност формирања регионалних (одбрамбених) савеза, као и право сваке државе или групе држава на самоодбрану. У атмосфери када су, након завршетка светског сукоба, поједине земље изричито означене као непријатељске, када је тек предстојала деколонизација света и када је био очигледан идеолошки раскол између западних и источних савезника, право на самоодбрану није смело бити ускраћено државама. Творци Повеље су, међутим, веома водили рачуна да се услови под којима оно може бити искоришћено уклапају у схему колективне безбедности система УН:

„Ништа у овој Повељи не умањује урођено право на индивидуалну или колективну самоодбрану у случају оружаног напада против члана Уједињених нација, док Савет безбедности не предузме мере потребне за очување међународног мира и безбедности. О мерама које предузму чланови при вршењу овога права на самоодбрану биће одмах извештен Савет безбедности и оне неће ни на који начин да доводе у питање овлашћења и одговорност Савета безбедности да по овој Повељи предузме у свако доба такву акцију ако је сматра нужном ради одржања или успостављања међународног мира и безбедности.“¹³

Члан 51 мора бити тумачен у контексту целе Повеље УН и њене основне сврхе – забране употребе силе и претње употребом силе. Било какво уже тумачење није могуће због очигледне решености држава које су Повељу потписале да избаце говор оружја из међународних односа, не као делимично и привремено решење, већ као апсолутну и трајну опцију. У

¹² „Сви чланови се у својим међународним односима уздржавају од претње силом или употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности сваке државе, или на сваки други начин несагласан с циљевима Уједињених нација.“ (члан 2(4) Повеље УН).

¹³ Члан 51 Повеље Уједињених нација.

том смислу, право на самоодбрану је неопходни додатак – када се држава нађе пред губитком свог суверенитета, у стању спољне оружане агресије која прети да угрози њен опстанак као политичког ентитета, она може посегнути за крајњим решењем и употребити силу, као одговор на силу која је примењена према њој самој. Примена права на самоодбрану је, по својој природи, привремена и траје само док Савет безбедности не донесе адекватне одлуке. Приликом писања Повеље имало се у виду да ефикасност одговора међународне заједнице најчешће неће бити адекватна и да се држави мора оставити начин на који ће се она одбранити. Каснија неимплементација члана 43 Повеље, којим је предвиђено стварање аутономних снага УН које би чиниле снаге држава-чланица које потпишу са том организацијом посебан споразум, само је дала додатну легитимност истицању права на самоодбрану, као компоненте права на самоодржање државе. Ипак, недостатак посебних споразума не значи и војну немоћ светске организације, нарочито када постоји политичка воља да се делује. Када је 1990. године Кувајт окупиран од стране Ирака, оформљене су оружане снаге са мандатом УН да очувају (заправо, поврате) територијални интегритет и политичку независност ове земље.

Члан 51 предвиђа право на индивидуалну и колективну самоодбрану. Користећи такву могућност, као и Главу VIII Повеље УН, након Другог светског рата створени су војни (одбрамбени) савези. Иако има мишљења да су они супротни члану 51, суштински се може говорити само о њиховој комплементарности. Истовремено, сваки од оснивачких уговора тих савеза се изричито позива на Повељу УН и своје деловање самоограничава на оно које је у складу са међународним правом.¹⁴

Право на самоодбрану било је различито тумачено током трајања хладног рата. Да ли је акција, изведена на основу члана 51, била легална или не, најчешће је зависило од конкретних интереса сталних чланица Са-

¹⁴ Нпр. у преамбули Вашингтонског споразума се наглашава да „потписнице овог Споразума истичу своју веру у циљеве и принципе УН”... Члан 1 истог Споразума обавезује државе-потписнице да „у складу са Повељом УН, решавају сваки међународни спор у коме могу суделовати мирним средствима, на начин који неће угрозити светски мир и безбедност, и да се уздрже у међународним односима од претње силом или употребе силе на било који начин који не би био у складу са циљевима УН”. Чувени члан 5 Вашингтонског уговора прокламује право на колективну самоодбрану, у складу са правилима из члана 51 Повеље УН. Да би се јасно нагласила хијерархијска подређеност Вашингтонског споразума Повељи УН, члан 7 предвиђа да Споразум ни на који начин неће утицати на обавезе које су државе-потписнице преузеле према Повељи УН (што је у складу са чланом 103 Повеље УН), као и да Савет безбедности има примарну надлежност за предузимање одговарајућих мера у очувању светског мира и безбедности. Војни савез између САД, Аустралије и Новог Зеланда (АНЗУС), склопљен 1951. године, на потпуно исти начин регулише однос са Повељом УН.

вета безбедности у сваком појединачном случају. Отуда је пракса УН у погледу вршења овог права неконзистентна, иако су се државе често позивале на право на самоодбрану, тврдећи да им је угрожен опстанак деловањем неке друге државе. Ипак, мора се напоменути да је у већини случајева било спутавано „креативно“ тумачење које би могло створити екстензивне преседане приликом позивања на право на самоодбрану. Такође, државе су се позивале на ово право само када је постојала конкретна претња, дакле непосредно или посредно угрожавање. Потенцијалне претње или радње које би могле довести до стварања услова за употребу силе нису улазиле у домет члана 51.

Дакле, на основу важећег међународног права, употреба силе или претња употребом силе је дозвољена само код примене мера из поглавља VII Повеље УН, међу којима се налази и могућност индивидуалне или колективне самоодбране. Када је реч о овом праву, морају се испунити неки објективни услови, да би оно могло да се користи. Ови услови проистичу из члана 51, али и из општих принципа међународног права: мора постојати оружани напад против државе (или групе држава) које се позивају на члан 51; мере које се предузимају на основу права на самоодбрану трајаће само док Савет безбедности не буде у могућности да одреди (и имплементира) механизме за очување мира и безбедности; Савет безбедности мора бити одмах информисан о предузетим мерама; право на самоодбрану не искључује мере Уједињених нација, односно Савета безбедности – његова примарна одговорност за очување мира и безбедности је апсолутна и не може се дерогирати; мере самоодбране морају представљати пропорционални одговор на акт агресије; морају трајати само онолико и у оном обиму који је довољан за одбијање оружаног напада и осигурање безбедности територије нападнуте државе; њима се не смеју кршити норме међународног права, посебно међународног хуманитарног права и обавеза поштовања људских права.

Сваки поступак позивања на самоодбрану који се спроведе несагласно наведеним условима, може се оквалификовати као кршење међународног права. Да ли ће до такве квалификације, у смислу званичне осуде Савета безбедности, доћи или не, питање је спремности држава, пре свега сталних чланица СБ, да се постигне политичка сагласност.

Имајући у виду све изложено, поставља се питање како се концепт превентивног рата уклапа у тумачење права на самоодбрану и општа правила о употреби силе? Национална стратегија одбране САД из 2006. године се позива на претходну стратегију, која је донета 2002. године, када је заузет чврст став да ће „САД, ако буде било потребно, деловати превентивно против својих противника, користећи своје инхерентно право на са-

моодбрану.¹⁵ Инхерентно право на самоодбрану, међутим, није постављено до краја онако како стратегија предвиђа његову примену.

За почетак, Савет безбедности је апсолутни господар одлуке ко и када може применити силу и то само под условима предвиђеним међународним правом и Повељом УН. „Бушова доктрина“ занемарује ово правило и, у случају да Савет безбедности не може да донесе одлуку, оставља дискреционо право да се ипак упусти у војну интервенцију против неке државе.¹⁶ У пракси, Савет безбедности би тешко донео позитивну одлуку када би морао да се одлучи да ли да отпочне (или дозволи почетак) војне кампање против државе која представља „потенцијалну претњу“ за једну или више држава. Отуда се доктрина превентивног рата само декларативно ослања на правила међународног права која се тичу дозвољене употребе силе. Остаје као питање за размишљање и како би СБ евентуално могао да донесе такву врсту одлуке, односно колико би она сама била легална, ако прво није искористио све мирне начине решавања спора који му стоје на располагању. Ово подразумева одлагање било какве одлуке о интервенцији за неколико месеци, можда и година. САД очигледно не желе да између њихове одлуке о нападу и њене легализације кроз систем УН прође тако значајан период времена, чак и по цену да поштовање процедуре одређене Повељом УН може довести до мирног решавања спора без употребе војних капацитета.

Како се може применити члан 51, односно право на самоодбрану, ако земља која тражи заштиту уопште није нападнута? Ово је главна тачка колизије концепта превентивног рата и важећег међународног права, односно правила о самоодбрани државе. Примена силе мора бити у току, или бар очигледна и неизбежна. Другим речима, у случају када се држава позива на право на самоодбрану, она мора бити физички угрожена и без могућности избора средстава којима ће се бранити. Код превентивног рата, интервенција се заснива на *прејтосијавци* да је нека држава претња (или може у будућности бити претња) националним интересима САД.

Коначно, мора се напоменути да је крајње нејасно како се у пракси може применити теорија превентивног рата. Како идентификовати државу која је претња националној безбедности у толикој мери да се против ње мора повести рат? Када је реч о тероризму, будући да је „рат против тероризма“ у фокусу настанка и примене теорије превентивног рата, то је за-

¹⁵ Национална стратегија одбране САД, март 2006. године, страна 23; текст Стратегије може са наћи на Интернет адреси: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf>.

¹⁶ Тзв. „тврђа верзија“ ове доктрине уопште не предвиђа обраћање Савету безбедности као обавезан корак приликом одлучивања о евентуалној војној акцији. Према овој верзији, САД саме одлучују и о томе обавештавају своје савезнике и остале државе.

право немогуће. Државе које директно спонзоришу терористе, или представљају сигурно уточиште за њих, практично више не постоје.¹⁷ Веома често се чује да је одредница колику опасност представља једна земља, одговор на питање да ли она поседује (или развија) оружје за масовно уништење. И тај аргумент је бесмислен. Пример Ирака веома добро показује да (наводна) производња ове врсте оружја може бити само параван за ратну политику и изазивање сукоба по сваку цену. Чак и када би нека земља имала оружје за масовно уништење (нпр. нуклеарни програм Ирана) то није довољно за оружани сукоб са њом, јер не постоје гаранције да ће она у било ком тренутку такву врсту оружја заиста и употребити у агресивном рату.

Чињеница да терористи бораве у некој земљи, да се у њој обучавају и спремају за терористички напад, такође није довољна. Постоје земље, међу којима и оне веома развијене, које једноставно не могу контролисати целу своју територију на адекватан начин. Напади од 11. септембра су веома добар пример за то. Након напада, отпочела је војна кампања против Авганистана, иако први налази истраге нису упућивали директно на ову земљу.¹⁸ Са друге стране, већина терориста који су учествовали у тим нападима, дошли су из Велике Британије и Немачке. Ипак, нико није ни помишљао да тражи било какву одговорност ових земаља за пропусте у безбедности. Апсурд оваквог начина перципирања претње одлично је сажео амерички филозоф права, Ronald Dworkin: „Можемо да заузмемо Кабул и Багдад, али не постоји место Терор у коме терористи живе.“¹⁹

На основу ове анализе, реално се може поставити питање: да ли „Бушова доктрина“ заговара агресију на „непослушне“ државе, и то увија у екстензивно тумачење међународног права? Појам агресије, као и појам тероризма, није утврђен актом који би био обавезан за све државе. Такође, не може се рећи да постоји минимална сагласност држава око тога које елементе има чин агресије, који је, свакако, забрањен према међународном праву. Уједињене нације су дале свој допринос, у оној мери у којој је то

¹⁷ Мада би се Пакистан могао издвојити као изузетак. Иронично, Пакистан је један од водећих савезника САД у централној Азији и није на листи земаља које су означене као потенцијални помагачи Ал Каиди.

¹⁸ Авганистан ипак није нападнут, уз општи консензус међународне заједнице, без икаквих доказа. Ова земља је важила годинама уназад као база терористима и произвођачима опијата. Поента је да је као повод за напад на Авганистан искоришћен напад од 11. септембра, иако Авганистан (односно талибански режим) није у том тренутку могао конкретним доказима да се повеже са нападачима.

¹⁹ Ronald Dworkin, *Terror & the Attack on Civil Liberties*, New York Review of Books, 6. новембар 2003, стр. 40. Цитирано према: Војин Димитријевић, *Тероризам и људска права*, у *Годишњак Удружења за међународно право 2000-2003*, Београд, 2004, стр. 75.

било могуће, кроз Резолуцију 3314 (XXIX) Генералне скупштине која се бави дефиницијом агресије. Овај документ, међутим, нема обавезујући карактер и државе нису дужне да га поштују (а многе су склоне да му одузму било какав значај). Иако је дата дефиниција агресије, која је сувише непрецизна и општа би се могла употребити на неком конкретном случају, овај документ не предвиђа, макар декларативно, било какву санкцију у случају агресије (коју карактерише као злочин против мира). Очигледно је да је у питању компромисно решење које нема оперативну вредност. Ипак, чињеница је да у члану 1, став 1 стоји дефиниција која гласи: „Агресија је употреба оружане силе од неке државе против суверености, територијалне целовитости или политичке независности неке друге државе или која је на ма који други начин неспојива са Повељом Уједињених нација, као што то произилази из ове дефиниције.“²⁰ По чему је ова дефиниција можда ипак важна у међународним оквирима? Пре свега, она употпуњује систем који је успостављен Повељом УН, укључујући и право на самоодбрану. Самоодбрана је реакција на акт агресије, па је логично да се дефиниција самоодбране и дефиниција агресија посматрају комплементарно. Какве то последице има по концепт „рата против тероризма“? Покрећу се два питања на која треба дати одговор.

Да ли се терористички напад може окарактерисати као акт агресије? Ниједно разматрање појма агресије не обухвата терористичке групе као субјекте који могу починити такав акт. Како појединачни акт тероризма, ма колико он стравичан и спектакуларан био, приписати неком стварном ентитету, некоме ко није „невидљиви непријатељ“? Авганистански пример није релевантан за стварање општег правила. Савет безбедности је оценио да је Авганистан дуги низ година служио као база и подршка Ал Каиди, која је преузела одговорност за нападе на САД. Та ситуација се неће поновити у будућности, јер таквих држава више нема. Чак иако се нека држава може прихватити као „ментор“ одређеној организацији, веза неће бити тако очигледна и недвосмислена да Савет безбедности може да постигне брз и лак консензус око тог питања. А свака употреба силе ван одлуке Савета безбедности равна је агресији јер је забрањена међународним правом.

Ако се терористичка акција не може подвести под агресију извршену против државе, да ли је онда напад на суверену државу (од стране државе која је жртва терористичког акта) под окриљем доктрине превентивног рата, акт агресије? И поред несумњиве маштовитости, теорија која подводи превентивни напад на суверену државу под изговором терористичке прет-

²⁰ Члан 1, став 1 Резолуције А/RES/29/3314 о дефиницији агресије. Цитирано према: Владимир Тодоровић (уредник), *Међународни ујовори – Райно право и безбедност*, Службени гласник, Београд, 2003, стр. 50.

ње у инхерентно право државе на самоодбрану, нема много шанси за успех када је реч о пољу легалитета. Разлог за то се углавном може подвести под једно запажање, које износи Malcolm N. Shaw: граница између превентивне самоодбране и агресије је веома танка и зависи искључиво од перцепције државе која напада да би заштитила себе од (евентуалног) напада.²¹ Шта се дешава уколико се испостави да држава против које је покренут превентивни напад није имала намеру, чак ни капацитете, да науди држави која је деловала у превентивној самоодбрани? Према међународном праву, држава у том случају није деловала у самоодбрани, већ је починила акт агресије. Што је претња нападом реално даља (временски, али и политички), то је мања шанса да ће држава, позивајући се на право на самоодбрану, заиста остати у оквирима легалне употребе силе.

Како ће се развијати право на самоодбрану држава, које је једно од основних права сваке државе и које постоји као један од најстаријих међународних обичаја,²² углавном ће зависити од даљег развоја антитерористичке политике најзначајнијих центара моћи, као и даље праксе Уједињених нација при тумачењу Повеље, дефиниције агресије и осталих релевантних аката. Чињеница да је изостала реакција након напада на Ирак, који је уследио након што САД нису успеле да добију подршку за такву акцију у Савету безбедности, преставља преседан који носи одређену тежину у међународној заједници, али према коме се никако не може установити да постоји пракса држава у погледу прихватања стратегије превентивног рата. Квалификацију оваквог поступка САД као агресију на суверену државу не треба очекивати, обзиром на утицај америчке политике на глобалном нивоу. Ни то, међутим, не потврђује теорију да су поједине државе због свог специфичног (доминантог) положаја у свету *de facto* изузете од дејства међународног права. Сваки случај ће се решавати према конкретним околностима, а промену правила о легалности употребе силе у међународним односима никако не треба очекивати, посебно не у правцу проширења дискреционог права држава да једнострано одлучују колико је превентивна реакција у складу са правом на самоодбрану и да истовремено избегавају међународну одговорност за погрешну процену. То би води-

²¹ Malcolm N. Shaw, *International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, стр. 1029.

²² О постојању међународног обичаја права на самоодбрану држава се изјаснио и Међународни суд правде, у случају *Никарагва*: „Члан 51 Повеље није значајан само у смислу да постоји „природно“ или „инхерентно“ право на самоодбрану, и не види се како би то другачије могло бити осим у смислу обичајног правила, чак иако је његова тренутна садржина потврђена Повељом, и ако је Повеља на њега утицала“... Више о праву на самоодбрану као обичајном правилу у: Malcolm N. Shaw, *op. cit.*, стр. 1026-1027.

ло повратку на непоуздани систем који је установило Друштво народа, када је светска организација била само препрека ка остваривању агресивне политике, а не и последња инстанца која је одлучивала о (не)примени силе.

ПРЕВЕНЦИЈА, РЕПРЕСИЈА ИЛИ ДИПЛОМАТИЈА?

Ако се амерички концепт „рата против тероризма“, како је анализа показала, прогласи неефикасним и штетним, поставља се питања које су алтернативе које стоје на располагању државама? Пре свега, треба имати у виду да је у питању појава која представља претњу безбедности на један специфичан начин. Теоретичари се слажу да је борба против терориста заправо један од облика асиметричног рата.²³ Ако се тероризам тако посматра, веома је важно препознати реалне циљеве који се могу постићи у борби са терористима. Walter Laqueur о томе каже: „Не може се постићи коначна победа у борби против тероризма, јер тероризам је (пре него рат пуног интензитета) савремена манифестација конфликта, а конфликти неће нестати са лица земље колико год човек може да погледа у будућност, јер је за то потребна основна промена у људској личности. Али оно што је у нашој моћи је да учинимо живот терористима што тежим.“²⁴ Дакле, оно на шта се свет мора концентрисати је конкретна акција и сарадња на *сузбијању међународног тероризма*, што се значајно разликује од концепције „рата“ и теорија које прате ратни приступ решавању проблема.

Аутори дају различите поделе средстава која могу бити на располагању државама приликом превенције или реакције на терористички акт. Оно што је свима заједничко јесте да се покушава наћи права мера различитих поступака који би представљали адекватан одговор на терористичку претњу, а истовремено остали у границама важећег међународног права.

Цесика Стерн наглашава да од дефинисања тероризма зависи и начин на који ће се против њега борити. На националном нивоу, она даје пред-

²³ Концепт асиметричног рата се при томе схвата као сукоб два ентитета која су неједнака према својим војним, логистичким, политичким потенцијалима. По правилу, са једне стране таквог сукоба је уређена и организована држава са својом војном силом, а са друге одређена група која нема ни приближна средства којима располаже њен противник. Суштина асиметричног рата је у избору некарактеристичних начина и средстава борбе. У фронталном сукобу држава би однела убедљиву превагу. Зато су герилски облици ратовања, када слабија страна може да бира када и где ће одмерити снаге са јачим противником, основна одлика асиметричног рата. Такав је случај и са терористима, који су на тај начин стекли епитет „невидљивог непријатеља“. Детаљније: Walter Laqueur, *The Terrorism to Come*, http://www.hoover.org/publications/policyreview/aug04/laqueur_print.html.

²⁴ Walter Laqueur, *Terrorism to Come*, *loc. cit.*, стр. 7.

ност полицији и службама безбедности над војском. Међутим, механизми сузбијања тероризма не смеју бити једноврсни. Тероризам је различит у својим појавним облицима и циљевима, самим тим таква треба да буде и реакција на њега. На првом месту, ту је одвраћање противника: учинити да противник осети како напад који покуша да изведе уопште неће произвести реакцију коју он очекује. Одвраћање је тешко извести када не постоји јасно одређен адресат поруке одвраћања – код савременог тероризма, противник је „невидљив“ и, самим тим, може веома лако пречути поруку. Такође, досадашњи облици тероризма су имали мање или више јасно зацртане политичке циљеве и држали су се одређених начина деловања. И ова схема је разбијена најновијим догађајима, тако да се не може са сигурношћу рећи да се насупрот напора држава и међународне заједнице налазе противници који рационално размишљају.

Потом следи превенција, као низ безбедносних мера које се морају предузети да до напада уопште не дође. Овај аспект сузбијања тероризма подразумева далеко интензивнију међународну сарадњу. Обученост и опремљеност државе, односно посебних институција, за терористичке нападе, у циљу смањења људских и материјалних губитака, следећа је активност којом би државе требало да се баве. И овде је од великог значаја међународна сарадња и помоћ, углавном на билатералном нивоу, кроз трансфер знања и искустава одговарајућих служби које имају значајну улогу у природним и људски изазваним катастрофама. Коначно, насупрот практичним акцијама које су набројане, стоји детаљна ревизија законодавства. Она се врши на националном нивоу, али се стандарди таквих измена морају усагласити међу државама.²⁵

Antonio Cassese је дао једноставну, али веома ефектну поделу могућег међународног одговора на тероризам: активности засноване на мирним средствима и активности засноване на средствима принуде. Под мирним начинима Cassese подразумева међународне конвенције против тероризма и механизме Уједињених нација, пре свега санкције против држава које су укључене у отворену или прикривену подршку терористима. Средства принуде, пре свега, подразумевају оружану акцију против држава које помажу терористе.²⁶

Walter Laqueur износи неколико занимљивих теза, пре свега када је реч о изменама међународног права које поједине земље заговарају. Он мисли да би међународно право у погледу тероризма морало да се мења,

²⁵ Џесика Стерн, *Екстремни терористи*, Alexandria Press, Београд, 2004, стр. 173-219.

²⁶ Antonio Cassese, *International Law*, Oxford University Press, New York, 2005, стр. 463-482.

нарочито део који се тиче ратног права. При томе наглашава чињеницу која је помало злослутна, али у сваком случају одговара реалности: ако се не договоре да измене правила игре на међународној сцени, поједине државе, које имају довољно капацитета за тако нешто, ће то учинити унилатерално.²⁷ Што се тиче разлике између употребе силе и политичких средстава, Laqueur се ниједног тренутка не одриче употребе војске у сузбијању тероризма, али наглашава да њена улога мора бити ограничена, пре свега зато што војска није обучавана за овакве врсте задатака.²⁸ Политичка средства и већа улога обавештајних служби у националним оквирима, као и размена тих података на наднационалном – међународном нивоу, главна су средства којима се треба бранити од тероризма. Laqueur замера америчком војном буџету што је само 1% издвојен за пропаганду и дебате о културним, идеолошким, људским вредностима између цивилизација. Подсећајући на период хладног рата, он наглашава да таква врста пропаганде и јавне политике није чудотворна, али да може произвести задовољавајућа дејства после извесног времена „конзумирања“ од стране циљне групе.²⁹

Полазна тачка за утврђивање политике сузбијања тероризма мора бити његова дефиниција. Иако Cassese тврди да је она „ноторна“, мада није утврђена ниједним обавезујућим документом, пракса држава га демантује. Државе једноставно класификују одређене групе и поступке у складу са својим, тренутним или дугорочним, спољнополитичким циљевима и опредељењима. Довољно је осврнути се на сукобе на Блиском Истоку, где свака страна „оправдано“ тврди да је она друга починила акте тероризма – муслиманске државе оптужују Израел за државни тероризам, а Израел њих за помагање разних терористичких група. Такође, реакција међународне заједнице на злочине чеченских терориста била је прилично млака и неодлучна, иако се дела која су они починили никако не могу окарактерисати као „борба за слободу“. Утврдити одсечну границу између аката који, без обзира на идеолошку позадину и историјски контекст, морају добити „етикету“ тероризма, први је корак. За поједина дела једноставно нема оправдања – иако је правна дефиниција заправо подела на црно и бело у области која је углавном сива, свака даља расправа о ефикасном сузбијању тероризма на глобалном нивоу без његовог дефинисања је беспредметна.

²⁷ Walter Laqueur, *A "Grand Strategy" for the War on Terrorism*, <http://www.worldsecuritynetwork.com>.

²⁸ У том смислу, Laqueur наводи да би војне снаге биле јако пожељне за поновно успостављање државне власти у „пропалим државама“, за спречавање масовних масакра, за дејство по концентрисаном непријатељу. Walter Laqueur, *The terrorism to Come*, *op. cit.*, стр. 7; исто: *A "Grand Strategy" for the War on Terrorism*, *loc. cit.*

²⁹ *Ibidem*.

Када се једном успостави општеприхваћена дефиниција, следећа етапа је надоградња националних напора држава на међународном нивоу. Свака држава има своје антитерористичко законодавство, без обзира да ли је оно садржано у кривичноправним одредбама или је део посебних правних аката. Такође, свака држава има свој обавештајни систем, полицију и војску који делују и у правцу уочавања и елиминације претњи безбедности, самим тим и терористичке претње. У националним оквирима, по правилу ће се за елиминацију терористичке групе користити обавештајни подаци и специјално обучене полицијске снаге. Да ли се таква схема деловања може пренети и на наднационални ниво? На ово питање не може се дати једнообразан одговор. Али оно што се може закључити како из досадашње праксе држава, тако и из мишљења стручњака, јесте да је војна интервенција против држава које су наводни спонзори тероризма изузетно неефикасна и погрешна – како стратешки, тако и политички. Уместо тога, треба радити на превенцији наоружавања терористичких група, тако што ће се поменуте државе које им пружају подршку обесхрабрити да то чине убудуће, а истовремено се мора интензивније радити на координисању обавештајне делатности свих држава света. Информација је у том смислу најефикасније решење за сузбијање тероризма, јер је превенција заправо једини начин како се против невидљивог противника може ефикасно реаговати. Терориста који не испуни свој задатак, не само да није застрашио становништво (што је основни циљ његове активности) него га је, напротив, додатно окуражио, и невољно подигао поверење у државне власти. Са друге стране, оружана акција против држава је заправо одмазда и исказивање немоћи, а њој у савременом међународном праву нема места. Организација међународне заједнице мора бити много ефикаснија него што је данас, да би се такви резултати очигледно испољили и на тај начин дестимулисали терористе. Зато није ни чудо што су прве реакције на нови талас тероризма заправо изнуђени потези и некоординисани напори, који више зависе од сплета околности у сваком конкретном случају, него од систематски разрађеног плана деловања.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Loretta Napoleoni, *Terror Inc. – Tracing the money behind global terrorism*, London, 2004.
2. Daniel Thurer, *The "Failed State" and International Law*, International Review of the Red Cross No. 836, 1999.
3. Радослав Гаћиновић, *Тероризам*, Београд, 2005.
4. Paul L. Williams, *Al'Quaeda, Brotherhood of Terror*, Alpha Pearson Education Company, 2002.

5. *USA Military Strategy* (2005), <http://www.defenselink.mil/news/Mar2005/d20050318nms.pdf>
6. Christine Gray, *The Use of Force and the International Legal Order*, у: *International Law*, Malcolm D. Evans (уредник), Oxford University Press, New York, 2003.
7. Karl Deutsch, *The Analysis of International Relations*, Prentice-Hall Inc, Englewood Cliffs, New Jersey, 1968.
8. *US Defence Strategy* (2006), <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf>
9. Војин Димитријевић, *Тероризам и људска љрава*, у: *Годишњак Удружења за међународно љправо 2000-2003*, Београд, 2004.
10. Владимир Тодоровић (уредник), *Међународни ујговори – Рајјно љправо и безбедносћ*, Службени гласник, Београд, 2003.
11. Malcolm N. Shaw, *International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
12. Walter Laqueur, *The Terrorism to Come*, http://www.hoover.org/publications/policyreview/aug04/laqueur_print.html
13. Џесика Стерн, *Екстремни љтерорисћи*, Alexandria Press, Београд, 2004.
14. Antonio Cassese, *International Law*, Oxford University Press, New York, 2005.
15. Walter Laqueur, *A "Grand Strategy" for the War on Terrorism*, <http://www.worldsecuritynetwork.com>

CONTEMPORARY TERRORISM AND INTERNATIONAL LAW

Mario Reljanović, MA

Research associate at the Institute of Comparative Law, Belgrade

Summary: The paper considers causes and events that have led to creation of a new wave of international terrorism, which is usually linked to Islamic extremists and operations of the terrorist organization Al Qaeda. Historical-political analysis of the events in Central Asia, starting from the USSR attacks on Afghanistan, through the Taliban regime's coming to power, to present day, attempts to solve major social and religious components of social life in this region, and to point out the primary factors that lead to recruiting of new terrorists. The analysis also follows events derived from the terrorist attack in the USA in 2001, as well as changes that followed, concerning global international relationships and conceptions regarding the methods of fight against terrorists. Implications of the theories that are dominant in Anglo-American concept of "the war against terrorism" were presented in detail, in respect to international law. To observe the limits of the right to self-defense in the light of international law is the path which the USA try to avoid, or at least interpret in their own favor. Therefore, special attention was given to the interpretations of documents that invoke this fundamental right of the state. The paper also points to experts' opinions about which out of these approaches is more efficient, and raises the question whether it is possible to develop unique global scheme in fight against this kind of current security challenge.

Ана Радосављевић-Михајловић¹ и Бранко Матовић²

ПРИРОДНИ ЗЕОЛИТИ И МОГУЋНОСТ ЊИХОВЕ ПРИМЕНЕ У ЗАШТИТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Сажетак: Последњих неколико година повећао се интерес истраживача за природне зеолите, углавном због могућности широке практичне примене. Данас је познато више од тридесет минералних облика и подврста природних зеолита. Од њих само неколико удовољава захтевима за искоришћавање у практичним циљевима, наиме, образују крупне, скоро мономинералне концентрације и, истовремено са корисним особинама имају високу термичку и киселинску стабилност. Практичан значај имају зеолити клиноптилолит ($\text{Ca,Na}_6(\text{AlO}_2)_6(\text{SiO}_2)_{30} 24\text{H}_2\text{O}$), шабазит ($\text{Ca}_2(\text{AlO}_2)_4(\text{SiO}_2)_8 13\text{H}_2\text{O}$) и аналцим ($\text{Na}_6(\text{AlO}_2)_6(\text{SiO}_2)_{30} 24\text{H}_2\text{O}$). У раду су приказане структурне особине природних зеолита и размотрена је могућност њихове примене у заштити животне средине. Посебна пажња је посвећена минералу клиноптилолиту, природном зеолиту који је заступљен у неколико седиментних лежишта у Србији, и као такав је изузетно економски исплатив.

Кључне речи: природни зеолит, клиноптилолит, животна средина.

Увод

Појам **зеолит** (у значењу „камен који кључа“), као име за одређену врсту природних минерала, потекао је од шведског минералога Fredrica Cronstedta (1756). Природни и синтетички зеолити припадају алумосили-

¹ Истраживач-сарадник, Институт нуклеарних наука „Винча“, Београд.

² Виши научни сарадник, Институт нуклеарних наука „Винча“, Београд.

катним једињењима, која су део велике класе силиката – **тектосиликата** [1]. По дефиницији, зеолити су тектоалумосиликати у којима $(\text{Si}, \text{Al})\text{O}_4$ тетраедри изграђују костур или скелет, стварајући шупљине у којима се налазе велики катјони и молекули воде, који имају значајан степен покретљивости, што допушта катјонску изменљивост и реверзибилну дехидратацију. Општи кристалохемијски састав зеолита може се представити следећом хемијском формулом: $\text{M}_x\text{D}_y\text{Al}_{x+2y}\text{Si}_{n-(x+2y)}\text{O}_{2n} \cdot n\text{H}_2\text{O}$, где М и D представљају ознаке за једновалентне и двовалентне катјоне алкалних и земно-алкалних метала код природних зеолита. Код синтетичких зеолита М и D могу бити и други катјони, који су и вишевалентног стања. Атомски односи $\text{Si}^{4+}/\text{Al}^{3+}$ у кристалној решеци могу бити променљиви, при чему од тог односа зависи наелектрисање мреже, а самим тим и број катјона М и D. Ова зависност у горњем изразу дата је ознакама x, y и n. Број молекула воде различит је од зеолита до зеолита. Одгрејавањем до 350°C највећи део молекула воде напушта решетку, с тим што се може реверзибилно вратити. Дехидратисана зеолитска фаза може да реадсорбује не само воду, већ и гасове, пару и течности, ако су њихови молекули поларни и ако су одговарајуће величине. Природни зеолити, на основу својих просторних, генетских, хемијских и структурних карактеристика, систематизовани су у 13 композитних серија, у оквиру којих је до сада дефинисано 82 минерала [2]. У седиментним творевинама богатим зеолитима најкарактеристичнији минерали који су присутни су шабазит, клиноптилолит/хејландит, морденит, ерионит, филипсит и аналцит. Основне хемијске и структурне особине ових зеолита приказане су у табели 1.

Нагли интерес за јонске измењиваче неорганског порекла током прошлог века повезан је са развојем нуклеарне индустрије и потребе за проналаском погодних јонских измењивача за обраду вода контаминираних радионуклеидима [4]. Тада се показало да зеолити чине више од 90% многих седиментних стена вулканског порекла и да је њихова распрострањеност у свету значајна.

Најраспрострањенији зеолит овог порекла је представљен клиноптилолитском серијом (К-клиноптилолит, Na-клиноптилолит и Ca-клиноптилолит) опште кристалохемијске формуле $(\text{Na}, \text{K}, \text{Ca})_6\text{Al}_6\text{Si}_{30}\text{O}_{72} \cdot n\text{H}_2\text{O}$ [5]. Ове стене представљају минерална лежишта природних зеолита, од којих највећи економски интерес постоји за туфове клиноптилолит хејландитског састава. Главна налазишта ове сировине присутна су у свим деловима света – у Бугарској, Грчкој, Мађарској, Румунији, Италији, Турској, Русији, Кини, Јапану, Аустралији, северној Америци, Куби. Пре 25 година у свету се годишње производило око 300.000 тона природног зеолита. У 1997. произведено је око 3.600.000t и то углавном клиноптилолита и шабазита, од чега 2/3 у

Кини. Потражња за овом сировином из године у годину расте, а предвиђа се и повећање производње за 10% годишње. У зависности од квалитета и чи-стоће, цена природних зеолита у САД се креће од 50 до 300\$ по тони.

Табела 1: Кристалохемијске и структурне особине најкарактеристичнијих природних зеолита седиментног порекла

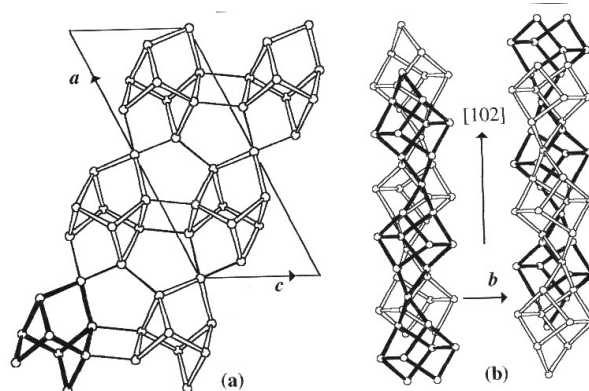
зеолит	Структурне особине [3]	Кристалохемијске особине [3]			
	величина канала (nm) ^a	запремина ћелије ^b (nm)	CEC (meq/g) ^c	Формула	Низ селективности
Шабазит	0,37-0,42	0,47	3,86	Ca ₂ (AlO ₂) ₄ (SiO ₂) ₈ 13H ₂ O	Cs>K>Rb>Na>Li>Ba>Sr>Ca>Mg
Клиноптилолит	0,44-0,72	0,34	2,22	Na ₆ (AlO ₂) ₆ (SiO ₂) ₃₀ 24H ₂ O	Cs>Rb>K>Na>Li>Ba>Sr>Ca>Mg
Морденит	0,67-0,70	0,28	2,29	Na ₈ (AlO ₂) ₈ (SiO ₂) ₄₀ 24H ₂ O	Cs>Rb>K>Na>Li>Ba>Sr>Ca>Mg
Ерионит	0,36-0,52	0,35	3,16	(Ca, Mg, K, Na) _{4,5} (AlO ₂) ₉ (SiO ₂) ₂₇ 27H ₂ O	Rb>Cs>K>Na>Li>Ba>Sr>Ca>Mg
Хејландит	0,40-0,72	0,39	2,91	Ca ₄ (AlO ₂) ₈ (SiO ₂) ₂₈ 24H ₂ O	K>Rb>Na>Li>Sr>Ba>Ca
Филипсит	0,42-0,44	0,31	3,50	(K, Na) ₁₀ (AlO ₂) ₁₀ (SiO ₂) ₂₂ 20H ₂ O	Cs>K>Rb>Na>Li>Ba>Sr>Ca

^a величина канала односи се на највећи канал; ^b запремина је изражена као ml воде/ml кристала; ^c представља укупан капацитет катјонске измене

Структурне особине природних зеолита

Структура зеолита представљена је тродимензионалном мрежом чију основу чине (SiO₄)⁴⁻ и (AlO₄)⁵⁻ тетраедри, који су спојени кисеониковим атомима дајући однос O/(Al+Si) = 2. Ови тетраедри представљају примарне изграђивачке јединице зеолитске структуре, чијим међусобним повезивањем настају карактеристичне конфигурације у облику четвоространих, петостраних, шесточланих и осмочланих једноструких и двоструких прстенова. Овако настале конфигурације тетраедара зову се секундарне изграђивачке јединице (СИЈ), које међусобним повезивањем формирају карактеристичну конфигурацију у виду структурних шупљина [1, 2], слика 1а и 1б. Молекулске шупљине повезане су каналима одређених тополо-

шких и структурних облика. Постојање ових канала и шупљина је основа структуре зеолита која их издваја у односу на друге алумосиликатне материјале [6].

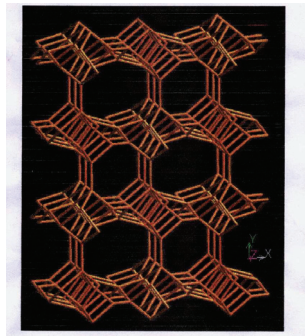

Слика 1: Изглед СИЈ код клиноптилолита – а) СИЈ дуж кристалографске осе б; б) СИЈ дуж кристалографске равни (102) и осе б ротиране за 180°

Ради неутрализације негативног наелектрисања, у шупљинама и каналима датог зеолита присутни су различити ванмрежни катјони Na^+ , K^+ , Mg^{2+} , Ca^{2+} , Ba^{2+} , Sr^{2+} . У зависности од величине и природе ванмрежног катјона, као и његовог наелектрисања, варираће и попуњеност одговарајућих катјонских положаја у структури. Такође, у каналима и шупљинама смештени су и молекули воде који чине 10-25% масе зеолита. Један од најважнијих процеса за зеолите је процес дехидратације, парцијалне дехидратације, као и реверзибилне дехидратације. Ови процеси варираће од зеолита до зеолита, и зависиће од врсте и природе присутних катјона, као и од количине везане воде у структури. Најважније особине минерала зеолита су способност апсорпције, процеси јонске измене и катализе.

Сорпционе особине зеолита

Идеју да се структуре дехидратисаног зеолита састоје од отворених порозних решетака дао је још у 19 веку G. Friedel, који је уочио да зеолити адсорбују растворе као што су алкохол, бензен, хлороформ и жива [7]. За дехидратисане кристале шабазита уочено је да брзо адсорбују метанол, етанол, али не и ацетон и бензен. Ово доводи до закључка да је највероватније у питању величина канала у кристалима шабазита. Процес селективне сорпције уводи термин „молекулско сито“. На слици 2 приказан је структурни изглед молекулског сита зеолита клиноптилолита.

Слика 2: Структурни приказ
молекуларног сита зеолита клиноптилолита

Тако, захваљујући димензијама својих канала, зеолити апсорбују само оне молекуле чије величине одговарају димензијама шупљина, због чега су и добили назив **молекулска сита**. Размере канала и кавеза потпуно су одређене величине и апсорпција је могућа само у случају да врсте које се апсорбују имају димензије испод критичних. Експериментални подаци говоре да за дати зеолит апсорпција опада ако се мења катјонски облик зеолита, тако да се канали сужавају. Израчунавање унутрашње површине по јединици тежине зеолита показује да она износи $750\text{--}800\text{m}^2/\text{g}$, док је спољашња површина свега $1\text{--}3\text{m}^2/\text{g}$. Зато је дифузија кроз чврсту фазу од одлучујуће важности код процеса апсорпције, а резултати се често графички представљају као степен апсорпције у функцији $t^{1/2}$ [2, 3].

Једна од специфичних особина зеолита је да више апсорбују поларне и незасићене молекуле, од засићених и молекула који немају диполни момент. Приликом апсорпције на зеолитима, поред дисперзивних сила, имамо изражено и специфично дејство електростатичких сила. При дистрибуцији Si^{4+} са Al^{3+} долази до формирања AlO_4^{5-} тетраедра који има вишак негативног наелектрисања. Ово негативно наелектрисање распоређено је на 4Al-O везе по унутрашњости овог комплексног ањона. Компензација негативног наелектрисања постиже се увођењем у структуру катјона алкалних и земноалкалних метала са малим јонским радијусом. На тај начин центри позитивног наелектрисања су потпуно локализовани, насупротив негативног наелектрисању које је распоређено по великој запремини комплексног ањона AlO_4^{5-} . Због тога се јавља специфично електростатичко дејство између зеолита и незасићених, ароматичних молекула, затим молекула са π -везом (H_2) и слободним електронским паром (O_2 , H_2O , NH_3) [2]. Молекулска сита се користе у многобројним процесима извлачења штетних или корисних компоненти из гасовитих фаза, ради раздвајања, пречишћавања и сушења гасова.

Јонска измена зеолита

У воденим срединама зеолити лако замењују своје катјоне са другим катјонима присутним у раствору (особина јонске измене). У структури зеолита атоми алуминијума и силицијума представљају основу тетраедра и њихове ковалентне везе не дозвољавају једноставну катјонску измену. Али, ванмрежни катјони, слабије везани електростатичким силама и смештени у одговарајуће шупљине и канале, имају већу покретљивост и могућност измене са другим катјонима. Количина изменљивих катјона, или капацитет катјонске измене, зависиће од кристалохемијског и структурног састава самог зеолита (изражава се у meq/g). Јонска измена је стехиометријска и обухвата цели активни измењивачки простор. Међутим, у структури зеолита постоје и одговарајућа катјонска места где су ванмрежни катјони мање доступни (различите енергије везе). Најнедоступнији катјон код зеолита хејландита ($\text{Ca}_4(\text{AlO}_2)_8(\text{SiO}_2)_{28} \cdot 24\text{H}_2\text{O}$) смештен је у центру осмочланог прстена. Ту се налази катјонски положај **M3**, у каналу **Ц**, и јон K^+ заузима овај положај где је у координацији са шест кисеоникових атома из мреже и три молекула воде. Постојање ових катјонских положаја утицаће на степен и кинетику катјонске измене [8]. Сама селективност зеолита за одговарајуће катјоне зависи од основних кристалохемијских и структурних особина сваког зеолита, и може се дефинисати као мера склоности коју измењивач показује за један јон у односу на други. Тај параметар је функција електростатичких међуреакција катјона са негативно наелектрисаним измењивачким местима у решеци и међуреакцији катјона са молекулима воде. Код зеолита са већим односом Si/Al слабо хидратисани катјони, као што су Cs, Pb и K, су присутнији, тако да сама селективност зависи и од разлике енталпије два хидротациона катјона. Зеолити са мањим односом Si/Al имају склоност ка мањим и покретљивим катјонима, као што су Li^+ и Na^+ . Овде је сама селективност дефинисана реакцијом катјона са зеолитском мрежом. У случају двовалентних катјона, зеолити, без обзира на свој састав, имају склоности ка катјонима са великим јонским радијусима, као што је Ba^{2+} .

Модификовани зеолити

Из претходних поглавља уочили смо да су функционалне особине (тзв. активни центри) минерала зеолита директно везане за њихову структуру и кристалохемијски састав. Модификовање има за циљ директну контролу активних центара, и то како њихову доступност, тако и њихову ефикасност. Овим третманима се модификују физичко-хемијске особине зеолита у односу на полазне узорке. Код таквих зеолита долази до промене

њихових текстурних, структурних и каталитичких особина, чиме се постиже већа отвореност канала и пора [9]. На пример, променом врсте изменљивог катјона мењају се особине производа, јер тада активни центар има други јонски радијус, другу енергију хидратације, друго наелектрисање итд. У зависности од врсте изменљивог катјона, добијају се производи који имају различиту ефикасност апсорпције. На основу физичко-хемијских особина зеолита они се могу модификовати на разне начине који укључују следеће:

1. Процес јонске измене

2. Процес промене односа $\text{Si}^{4+}/\text{Al}^{3+}$ директном синтезом при различитим условима (код поларних молекула повећањем густине наелектрисања у структури већа је и енергија новонасталих молекула).

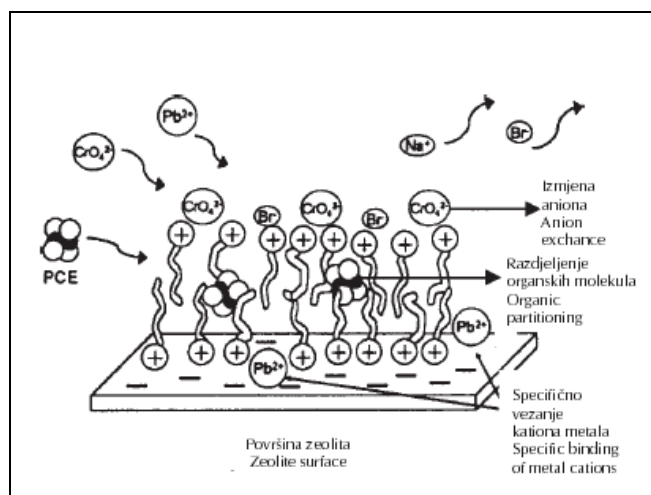
3. Процес декатјонизације представља измену металних јона анјони-ма: декатјонизовани зеолит је богат силанол-хидроксидом и даје мање поље катјонског облика зеолита.

4. Процес деалуминације представља третман зеолита богатих силицијумом (морденита, клиноптилолита и фериерита), киселинама различитог степена нормалитета у зависности од времена и температуре. Постоје два основна начина на основу којих се добијају кисело „активирани“ зеолити. Први је јонска измена са NH_4 јонима, где NH_4 -клиноптилолит, након термичког третмана од 570°C , прелази у анхидровани клиноптилолит-Н, са формираним Бронштедовим положајима [10], који представљају најважнији фактор у процесима адсорпције и каталитичких реакција. На вишим температурама концентрација Бронштедових центара опада, а појављују се Луисови центри. Термичким третманима NH_4 -клиноптилолита изнад температуре од 570°C долази до парцијалне деалуминације зеолитских кавеза и постепене миграције алуминијума из изменљивих положаја [10, 11].

Други механизам представља третирање „сирових“ зеолитских туфова са разблаженим киселинама [10]. Ваггер је показао да се оваквим третманом постиже висока Бронштедова киселост. То се објашњава већом поларизационом моћи H_3O^+ јона у односу на природне катјоне. Због својих малих димензија H_3O^+ јон прави знатно мање сметње при дифузији адсорбена кроз канале. Овако модификовани природни зеолити показују велику стабилност и могућност примене у разним областима [12, 13, 14, 15].

Компаративна деалуминација морденита раствором HF и HCl паром дала је занимљиве резултате [16]. Већи удео јаких киселих центара је добијен третирањем HCl паром. Дејством HCl и HF дошло је до рушења микропора и стварања мезопора пречника 3,7 nm и то однос $\text{SiO}_2/\text{Al}_2\text{O}_3 = 52$. Преко те вредности долази до смањења броја мезопора услед делимичне деструкције кристалне структуре.

5. Процес површинске модификације представља измену ванмрежних катјона (Na^+ , K^+ , Ca^{2+} и Mg^{2+}), који неутралишу негативан набој зеолитских површина, катјонима квартерних амина (хексадецилтриламонијев јон HDTMA^+) [17, 18]. Катјони квартерних амина измењују се квантитативно и иреверзибилно са ванмрежним катјонима. У структури зеолита катјонска места у шупљинама и каналима остају доступна за јонску измену других неорганских катјона. На слици 3 представљена је структурна шема површински модификованог облика зеолита клиноптилолита, који показује сам механизам површинске модификације.

Слика 3: Механизам везивања HDTMA^+ јона који формирају двослојну површину на клиноптилолиту. Неполарни органски молекули (ПЦЕ) улази у двослојни део, а јон CrO_4^{2-} се мења HDTMA^+ јонима, док се катјон Pb^{2+} везује за површину зеолита. Слика преузета из референце [18].

Овакав начин модификације површине зеолита је постао веома интересантан и занимљив за истраживање средином деведесетих година прошлог века [19, 20]. Овако добијени површински модификовани зеолити, или још названи органозеолити, показали су велику могућност адсорпције CrO_4^{2-} , MnO_4^- , SeO_4^{2-} , AsO_4^{3-} [21, 22, 23]. Међутим, оно што је занимљиво је могућност адсорпције и великог броја микотоксина. Микотоксини представљају комплексна органска једињења са различитим садржајем функционалних група. На пример, зеараленон је дифенолско једињење, ochratoxin A у својој структури садржи карбоксилну и фенолску групу, а aflatoxin B1 садржи β -keto-lactone функционалну групу [24]. Као што знамо, микотоксини представљају веома опасне материје у храни, не само људи, већ и

стоке, [25] и, према најновијим истраживањима, они су једни од основних изазивача рака.

М. Томашевић-Чановић и сарадници испитивали су могућности примене органски модификованих зеолитских туфова у адсорпцији микотоксина [26, 27, 28, 29]. Резултати њихових истраживања потврђују могућност коришћења површински модификованих зеолита у процесима адсорпције различитих микотоксина. Степен адсорпције зависиће од начина површинске модификације, метода, као и услова.

Употреба клиноптилолитских туфова у чишћењу отпадних вода

Први пут је зеолит клиноптилолит коришћен за уклањање амонијум јона из градских отпадних вода, на основу резултата истраживања Мерсера [30]. У току овог пројекта обрађивало се $270\text{m}^3\text{d}^{-1}$ отпадне воде, а процес је резултирао тиме да је око 97% амонијум јона било уклоњено. Од тада се зеолит клиноптилолит успешно употребљава у неколико постројења, већином у САД, у Калифорнији (количина обрађене воде $22.500\text{m}^3\text{d}^{-1}$), у Вирџинији ($85.000\text{m}^3\text{d}^{-1}$) и у Денверу, Колорадо ($3.800\text{m}^3\text{d}^{-1}$). Слична постројења за прераду воде на бази клиноптилолита налазе се и у Европи (Ваец) близу Будимпеште. Употреба зеолита у пречишћавању вода богатих тешким металима још увек је у фази испитивања. Литература је богата подацима о сорпцијама зеолита шабазита и клиноптилолита са јонима Cu^{2+} , Co^{2+} и Zn^{2+} на клиноптилолиту [31-33], Cr^{3+} на шабазиту и клиноптилолиту [34-35], Cd^{2+} на клиноптилолиту и мордениту [36-37], Pb^{2+} на клиноптилолиту [38].

Механизме и основне особине примене клиноптилолитских туфова у чишћењу отпадних вода детаљно су истраживали М. Томашевић-Чановић и сарадници. Они су испитивали широку примену минерала клиноптилолитског туфа, како природног, тако и модификованог, у различитим облицима, за уклањање јона тешких метала [39-41].

У заштити екосистема најзаступљенији природни зеолит у свету и код нас је минерал клиноптилолит/хејландит. Лежишта клиноптилолитских туфова у Србији просторно и генетски су везана за вулканско-седиментне стене. Она су образована у седиментима маринског или језерског порекла, сеонске и неогенске старости. Настала су као продукт девитрификације вулканског стакла. Језерска средина је имала велики утицај на дијагенезу седимената и образовање клиноптилолита на рачун вулканског стакла. Туфови клиноптилолитског састава садрже од 60 до 90% овог минерала, уз присуство примеса фелдспата, минерала глина, кварца, карбоната и вулканског стакла. Најзначајнија лежишта су: Беочин (Фрушкогорски басен)

[42,43], Златокоп (Врањски басен) [42,43], Игош (падине Копаоника) [43], Топоница [43]. Лежишта Сланци (Дунавски кључ, код Београда) су још увек у фази испитивања [44]. У табели 2 дате су основне карактеристике лежишта клиноптилолитских туfoва у Србији.

Табела 2: Основне карактеристике клиноптилолитских туfoва лежишта Србије

Лежи-ште	Минерални састав	Кристалохемијска формула	CEC meq/100g
Беоцин	Клиноптилолит, карбонати, минерали лискуна и глина	$(\text{Ca}_{3,7}\text{Mg}_{0,24}\text{Na}_{0,7}\text{K}_{2,5})_{7,2}(\text{Al}_{7,3}\text{Si}_{28,7}\text{O}_{72}) 25 \text{ H}_2\text{O}$	166
Сланци	Хејландит, минерали лискуна и глина	$(\text{Ca}_{3,5}\text{Mg}_{0,24}\text{Na}_{1,7}\text{K}_{0,5})_6(\text{Al}_6\text{Si}_{28}\text{O}_{72}) 21 \text{ H}_2\text{O}$	150
Злајо-кој	Клиноптилолит, фелдспати, минерали лискуна	$(\text{Ca}_{3,38}\text{Mg}_{0,38}\text{Na}_{1,5}\text{K}_{1,03})_{6,3}(\text{Al}_{6,3}\text{Si}_{29,7}\text{O}_{72}) 21,8 \text{ H}_2\text{O}$	142
Игош	Клиноптилолит, фелдспати, кварц, минерали лискуна	$(\text{Ca}_{2,7}\text{Mg}_{1,24}\text{Na}_{0,7}\text{K}_{1,5})_6(\text{Al}_6\text{Si}_{28,7}\text{O}_{72}) 20 \text{ H}_2\text{O}$	136
Топоница	Хејландит-ерионит, фелдспати, минерали лискуна и глина	$(\text{Ca}_{4,7}\text{Mg}_1\text{Na}_{0,7})_6(\text{Al}_6\text{Si}_{28}\text{O}_{72}) 18 \text{ H}_2\text{O}$	167

Закључак

Зеолити се могу применити у програму „чисте производње“, као и за технике и методологије које овај концепт нуди, тј. имају велики потенцијал да се на ефикасан начин примене за еколошке технологије (воде за пиће, отпадне воде, отпад). Управљање квалитетом животне средине је веома сложен посао јер не подразумева управљање само средином, већ и свим факторима који утичу на квалитет те средине. Постојање квалитетне зеолитске минералне сировине у Србији даје могућност њене широке примене.

ЛИТЕРАТУРА:

1. G. Gottardi, E. Galli, Natural Zeolites, Springer-Verlag, Berlin, 1985.
2. Barrer R. M., Zeolites and Clay Minerals as Sorbent and Molecular Sieves, Academic Press, New York, 1978.
3. D. W. Breck, Zeolite Molecular Sieves. Krieger Publ.Comp., Malabar, Florida, 1984, pp. 29-133.
4. T. Armbruster, Stud. Surf.Sci, Catal. 135 (2001) 13.

5. D. S. Coombs, A. Alberti, Th. Armbruster, G. Artioli, C. Colella, E. Galli, J. D. Grice, F. Liebau, J. A. Mandarino, H. Minato, E. H. Nickel, E. Passaglia, D. R. Peacor, S. Quartieri, R. Rinaldi, M. Ross, R. A. Sheppard, E. Tillmanns and G. Vezzalini, *Min. Mag.*, 62 (1998) 533.
6. Ch. Baerlocher, W. M. Meier, D. H. Olson, *Atlas of zeolite framework types*, publ. Structure Commission of the International Zeolite Association by Elsevier, 2001.
7. G. Friedel, *Bull. soc. Fr.Mineral.Cristallogr.* 19 (1896) 14.
8. A. Радосављевић-Михајловић, Магистарска теза „Структурна стабилност деалуминисаних зеолитских туfoва богатих минералним хејландитом“, Факултет за физичку хемију, Београд, 2004.
9. Moreno, S. and Poncelet, G., *Microporous and Mesoporous Materials*, 12, (1997), pp. 197-222.
10. Wust, T., Stolz, J., Armbruster, T., *American Mineralogist*, (1999), 84, pp. 1126-1134.
11. Filippidis, A. and all., *Applied Clay science*, 1996, 11, 199-209.
12. A. Radosavljević-Mihajlović, A. Daković, V. Dondur, J. Lemić, M. Tomašević-Čanović, *J. Serb. Chem. Soc* 69 (4), 273-281, 2004.
13. A. Radosavljević-Mihajlović, A. Daković, J. Lemić, M. Tomašević-Čanović: 5th Intern.Conf. on Fundam. and Appl. Aspects of Physical Chemistry, Beograd, 2000, pp. 441-443.
14. A. Radosavljević-Mihajlović, A. Daković, M. Tomašević-Čanović: *Journal of Mining and Metallurgy*, 38 (1-4) A pp. 87-96, 2002.
15. J. Lemić, A. Radosavljević-Mihajlović, A. Vujaković, M. Tomašević-Čanović: 5th Intern. Conf. on Fundam. and Appl. Aspects of Physical Chemistry, Beograd, 2000, pp. 444-446.
16. Lee, K. H., Ha, Ba.h., *Microporous and Mesoporous Materials*, 23, 1998, 211-219.
17. G. M. Haggerty, R. S. Bowman, *Environ. Sci. Technol.* 28 (1994) 452.
18. R. S. Bowman, E. J. Sullivan, Z. Li, Uptake of Cations, Anions, and nonpolar Organic Molecules by surfactant-modified Clinoptilolite rich tuff, u C. Colella, F. A. Mumpton, *Natural Zeolites for the Third Millennium*, De Frede Editore, Napoli, 2000, 287-299.
19. Z. Li and R. S. Bowman, *Environ. Sci. Technol.* 31 (1997), pp. 2407.
20. Z. Li, T. Burt and R. S. Bowman, *Environ. Sci. Technol.* 34 (2000), pp. 3756.
21. Vujakovic, A., Tomasevic-Canovic M., Dakovic A., Dondur V., *Applied Clay Science*. 2000; 17(5-6): 265-277.
22. Milosevic S., Tomasevic-Canovic, M., 36th International October Conference on Mining and Metallurgy; 2004, Sep 2, October, Bor, Serbia and Montenegro.
23. Vujaković, A. Daković, J. Lemić, A. Radosavljević-Mihajlović, M. Tomašević-Čanović, *J. Serb. Chem. Soc.* 68 (11), 833-841, 2003.
24. IARC Monographs on the Evaluation of Carcinogenic Risk to Humans, Some Naturally Occurring Substances; Food Items and Constituents, Heterocyclic Aromatic Amines and Mycotoxins, vol. 56, Lyon, France, 9–16 June 1992, World Health Organization, International Agency for Research on Cancer, 1993, pp. 494.
25. R. Lopez-Garsia, D. L. Park and T. D. Phillips. 23 (*Food Nutrit. Agricult.* 1999), pp. 38
26. Magdalena Tomašević-Čanović, A. Daković, G. Rottinghaus, S. Matijašević and M. Duričić, *Microporous and Mesoporous Materials*, Volume 61, /ssues/-3, 18 July 2003, pp. 173-180.

27. A. Daković, M. Tomašević-Čanović, G. Rottinghaus, V. Dondur and Z. Mašić, *Colloid Surf. B: Biointerface* 30 (2003), pp. 157–165.
28. М. Томашевић-Чановић, А. Даковић, С. Матијашевић, А. Радосављевић-Михајловић, М. Адамовић, Д. Стојшић: XVII Саветовање агронома, ветеринара и технолога, Београд, 2003, Вол. 9, Бр. 1, стр. 343-352.
29. А. Даковић, С. Матијашевић, А. Радосављевић-Михајловић, М. Томашевић-Чановић, В. Дондур, А. Бочаров-Станчић: Конференција „Еколошки проблеми градова“, Београд, 2004, стр. 441-448.
30. B. W. Mercer, L. L. Ames, C. J. Touhill, W. J. Van Slike, R. B. Dean, J. Water - Pollut. Control Fed. 42 (1970) R 95.
31. R. M. Barrer, D. C. Sammon, J: *Chem. Soc.* (1955) 2838.
32. M. J. Semmens, M. Seyfarth, The selectivity of clinoptilolite for certain heavy metals, L. B. Sand, F. A. Mumpton, *Natural Zeolites. Occurrence, Properties, Use*, Pergamon Press, Elmsford, New York, 1978, 517-526.
33. G. Blanchard, M. Maunaye, G. Martin, *Water Res.* 18 (1984) 1501.
34. M. Pansini, *Mineral. Deposita* 31 (1996) 563.
35. M. Pansini, C. Colella, M. de Gennaro, *Desalination* 83 (1991) 145.
36. G. Blanchard, M. Maunaye, G. Martin, *Water Res.* 18 (1984) 1501.
37. M. J. Semmens, W. P. Martin, *Water Res.* 22 (1988) 537.
38. S. Kesraoul-Oukl, C. Cheeseman, R. Perry, *Environ. Sci. Technol.* 27 (1993) 1108.
39. Lemić, J., Kovačević, D., Tomašević-Čanović, M., Kovačević, D., Stanić, T., Pfend, P., *Water Research Volume 40, Issue 5*, March 2006, pp. 1079-1085.
40. A. Vujaković, A. Daković, J. Lemić, A. Radosavljević-Mihajlović, M. Tomašević-Čanović: *Organomineralni kompleksi – adsorbenti za prečišćavanje voda*. Inter. Conf. “Waste waters, municipal solid wastes and hazardous wastes”. Kopaonik, pp. 131-135, 2000.
41. J. Lemić, S. Milosevic, M. Vukasinovic, A. Radosavljević-Mihajlović, D. Kovacevic, *J. Serb. Chem. Soc.* 71 (11), 1161-1172, 2006.
42. A. Radosavljević-Mihajlović, J. Stojanović, V. Kašić, J. Lemić, *Buletin of Geoinstitute, Belgrade*, vol. 38, pp. 149-155, 2003.
43. A. Radosavljević-Mihajlović, J. Stojanović, V. Kašić, J. Lemić, *Buletin of Geoinstitute, Belgrade*, vol. 40, pp. 191-200, 2005.
44. Ј. Стојановић, А. Радосављевић-Михајловић, В. Кашић, Југословенска асоцијација за минералогiju, година III, Београд, 2003.

NATURAL ZEOLITES AND POSSIBILITIES OF THEIR USE
IN ENVIRONMENTAL PROTECTION

Ana Radosavljević-Mihajlović, MA

Research associate at the Institute of Nuclear Sciences „Vinča“, Belgrade

Branko Matović, PhD

Senior scientific associate at the Institute of Nuclear Sciences „Vinča“, Belgrade

Summary: In the last few years, the researchers' interest for natural zeolites has increased, mainly because of the possibility of their wide practical use. Nowadays, more than 30 mineral species and subspecies of natural zeolites are known. Only few of them meet the demands for exploitation in practical purposes, namely they form large, almost mono-mineral concentrations, and parallel with useful characteristics, they have high thermic and acidic stability. Practically relevant are following zeolites: clinoptilolite ($\text{Ca}, \text{Na}_6(\text{AlO}_2)_6(\text{SiO}_2)_{30} 24\text{H}_2\text{O}$), chabazite ($\text{Ca}_2(\text{AlO}_2)_4(\text{SiO}_2)_8 13\text{H}_2\text{O}$) and analcime ($\text{Na}_6(\text{AlO}_2)_6(\text{SiO}_2)_{30} 24\text{H}_2\text{O}$). The paper presents structural characteristics of natural zeolites and examines possibilities for their use in environmental protection. Special attention was given to the mineral clinoptilolite, a natural zeolite present in several sediment deposits in Serbia, which is, therefore, economically very cost-effective.

ИСТРАЖИВАЊА

Андреја Савић¹

СТУДИЈА СЛУЧАЈА: НЕЗАВИСНО КОСОВО ИЛИ „ЕВРОПСКА КОЛУМБИЈА“

Сажетак: У раду су изнети резултати истраживања студије случаја Косова и Метохије (КиМ), које је аутор изнео на Међународном округлом столу „Косовска криза: српске опције“ у организацији Академије за дипломатију и безбедност у Београду, 9. маја 2008. Једнострано проглашење независности Косова, 17. фебруара 2008, поново актуелизује питање: да ли Европи треба виртуелна нарко-држава попут Колумбије из 90-тих година прошлог века? Овај рад је покушај да се, теоријски, укаже на албански тероризам на КиМ који се, повезан са разноврсним облицима организованог криминала, „исплатио“ као ефикасан инструмент политичке промене.² Симбиоза тероризма и организованог криминала, вођених идејом свеалбанског уједињења, на крилима успеха у стварању државе уз помоћ међународних чинилаца, представља, између осталог, дугорочно кризно жариште у региону са могућим рефлексима у Европи и шире.

Кључне речи: Косово, тероризам, организовани криминал, виртуелна држава, нарко-држава.

У ситуацији када је, напokon, дошло до једностраног проглашења независности Косова, 17. фебруара 2008, ваља подсетити на једну димензију проблема, о чему има валидних података и у помало заборављеној Белој

¹ Редовни професор, Академија за дипломатију и безбедност, Београд.

² Хофман, Брус, Унутрашњи тероризам, Народна књига, Београд, 2000, стр. 57.

књизи Владе Републике Србије из 2003, али и у разним документима УН-МИК-а, КФОР-а и других међународних институција, који још увек, нажалост, имају интерни карактер и нису обелодањени најширој јавности. Садашње медијске анализе у неким западним земљама о стању на Косову имају једну заједничку ставку – у свима се даје слика клановског друштва, у коме шачица криминалних вођа сопствени народ држи као таоца „уз толерисање бирократа из Европе и остатка света који наступају под заставом просветитељства“ ((Der Spiegel). У питању су, дакле, организовани криминал, тероризам и терор албанске већине као битан атрибут косовске збиље у пост НАТО-вој ери.³ Албански тероризам⁴ и организовани криминал већ дуги низ година представљају опасност за укупну стабилност Србије и осталих држава у региону у којима су заступљени. Србија је, у том контек-

³ Немачки медији (Der Spiegel) наводе да је међународна заједница од 1999. до сада за Косово потрошила 33 милијарде евра, што је 1.750 евра годишње по становнику, или 160 пута више него што је просечни износ помоћи по становнику за све земље у развоју. ЕУ се припрема за вероватно највећу мисију у својој историји, намеравајући да 2.200 стручњака пошаље на Косово, где их очекује земља којом владају корупција и организовани криминал (према процени Дирекције УН за борбу против организованог криминала, може се сматрати да иза сваке политичке странке стоји предузетничка структура организованог криминала и корупције, а, према Европолу, банде организованог криминала косовских Албанаца контролишу 80% шверца дроге у појединим земљама северне Европе и 40% у западној Европи).

⁴ У последњој деценији 20. века на Косову је створена терористичка инфраструктура („Национални покрет Косова“, „Национални покрет за ослобођење Косова“ и „Ослободилачка војска Косова“), да би од краја 1997. класични тероризам прерастао у герилски покрет.

Догађаји су кулминирали познатом међународном интервенцијом – агресијом НАТО на СРЈ, која је окончана потписивањем Кумановског споразума, 9. јуна 1999. и доношењем Резолуције 1244 Савета безбедности УН, 10. јуна 1999. Овим документима формално је потврђен суверенитет СРЈ и РС над КиМ, али је покрајина стављена под потпуну правну јурисдикцију УН и њене цивилне администрације на челу са специјалним представником генералног секретара – УНМИК мисија и размештањем међународних безбедносних снага које је поверено НАТО – КФОР мисији.

Упркос присуству међународних снага, настало је више терористичких организација: Ослободилачка национална армија (ОНА) – Ushtria Clirimtare Combtare (UCK); National Liberation Army (LNA) у Македонији (контрола северозападнoг дела БЈРМ марта-августа 2000); Ослободилачка војска источнoг Косова (ОВИК) – Ushtria Clirimtare Kosoves Lindore (UCKL) – East Kosovo Liberation Army (EKLA), фебруара 2000. у Прешевској долини као нуклеус Ослободилачке војске Прешева, Медвеђе и Бујановца (ОВПМБ) – Ushtria Clirimtare Presheve, Medvegjes, Bujanovc (UCPMB) – Presevo, Medveda, Bujanovac Liberation Army (PMBLA), од новембра 2000. до маја 2001; Ослободилачка војска Плава и Гусинја (ОВПГ) – Ushtria Clirimtare Plav, Gusinje (UCPG) – Plav, Gusinje Liberation Army (PGLA); Albanska nacionalna armija (ANA) – Armata kombetare shqiptare (AKSH) – кровна етничка националистичка терористичка организација (од 1999), структурирана од политичког и војног крила, одговорна за терористичке акте, због чега је стављена на „црну листу“ САД 4. 12. 2001, и уредбом специјалног представника од 17. 4. 2003. проглашена терористичком организацијом.

сту, последњих деценију и по „уздрмана“ до те мере да се сада суочава са квалитетно новом ситуацијом у којој насилно, вољом дела међународне заједнице, остаје без формалног суверенитета над територијом Косова и Метохије (КиМ), чиме практично губи 15% територије. Ово би био јединствен случај да тероризам, ослањајући се на „дупле стандарде“ дела међународне заједнице, а у садејству са организованим криминалом, готово у потпуности оствари своје циљеве.

Оба феномена су у врло блиској вези и готово неодвојиви. После повлачења снага безбедности СРЈ и Републике Србије 1999, ова територија је постала оаза организованог криминала која прети да се, након добијања независности, претвори у „црну рупу“ организованог криминала, гангстерски „рај“, виртуелну нарко-државу, „европску Колумбију“, са којом ће читава Европа, а посебно суседне земље, имати озбиљних безбедносних и економских проблема. Косовска збиља умногоме подсећа на пример Колумбије из 90-тих година прошлог века, па је поучан и за теоријска уопштавања у другим земљама у којима постоје сличне врсте криминалних мрежа. Оне у контексту герилских, ослободилачких и сецесионистичких покрета подржавају тероризам и због тога што он дестабилизује власт, омогућава „симбиотски“ однос између друштва и криминала и увећава финансијску моћ. Организовани криминал и терористи преузимају на себе одређивање главних интереса државе и користе агресивни национализам, а кључ за успех или пропаст побуњеничког језгра је остварење легитимитета добијањем државе.

Развој албанског организованог криминала може се поделити у три етапе: прва (до краја 80-тих година прошлог века), која има деликвентску предисторију, друга, са брзим стварањем мафијашких породица почетком 90-тих година и, трећа, коју карактерише њихово ширење и професионализација крајем 20. и почетком 21. века.

Албански криминалци су веома брзо од обичних курира и ситних дилера дроге постали врло значајна карика у промету наркотицима у Европи и северној Америци. За овакав брз успон албанских организованих криминалних група веома је значајна распоређеност и бројност Албанаца у готово свим земљама Европе, Северне Америке и транзитним земљама, што је погодновало брзом развоју албанског организованог криминала у једну од водећих европских и светских мафија.⁵

⁵ Процес емиграције Албанаца се појачава након побуне на КиМ 1981, када им је већина западноевропских држава дала статус политичких избеглица – азиланата. По неким проценама, у Немачкој се налази 400.000 Албанаца, у Швајцарској 200.000, у Италији 100.000, у Шведској 40.000, у В. Британији 30.000, Белгији 25.000, Француској 20.000, док их у САД и Канади има око 500.000. Извор: **Raufer**, Xavier, *Албанска мафија – ирејџа Европи*, ФБД, Београд, 2005, стр. 130.

Средином 80-тих година (1985) албански гангови се у криминолошким истраживањима квалификују као кључни елемент балканског пута дроге, тзв. *Балканске руџе* од земаља порекла (Пакистан, Иран, Авганистан), преко Турске, где се сирвина за наркотику прерађивала, даље преко Грчке, Бугарске, бивше СФРЈ, до земаља западне Европе као главног тржишта. На већем делу ове руте албанско становништво је присутно и представљало је значајан ослонац албанским криминалним групама.

Албанско преузимање послова у вези промета дроге од турске мафије, почетком 80-тих, временски се поклапа са бујањем албанског екстремизма и сецесионизма на КиМ, због чега постоје мишљења да је стварање албанске мафије и њено укључивање у промет наркотика било мотивисано од стране вођа албанске мафије и албанских терористичких организација на подручју Србије и Македоније.

Косовски Албанци – криминалци, нарочито они који поштују албански етос, раде на нивоу кланова /не више од 100 чланова), који врше своју криминалну контролу у одређеној области, у конфигурацији врло сличној калабријској мафији у Италији. Основна ћелија албанских криминалних група је састављена од 4-10 људи који су потекли из истог клана и истог села, често из исте биолошке породице. Основна ћелија је специјализована за један одређени тип криминалне активности и најчешће је то професионална екипа која слепо слуша свог шефа. На истој територији оперише неколико екипа, у различитим типовима криминалне делатности. Координацију и договарање о акцијама основних ћелија регулише „официр за везу – координатор.“ На следећем, прелазном нивоу се налазе заменици главног шефа, који контролишу одређене географске зоне или одређене гране активности. У зависности од услова и потреба, различити елементи криминалног клана делују одвојено, врло слободно и децентрализовано, или се повезују по потреби. На врху овакве организације је шеф коме помаже „управни одбор“, који утврђује глобалну оријентацију и арбитрира у кризним ситуацијама.⁶ Крвне везе (које су на КиМ веома јаке) и мали број чланова чине да је скоро немогуће инфилтрирати се у њих, а постоје проблеми и када су потребни преводиоци у истрагама међународне полиције. Многи косовски Албанци одржавају редовне контакте са сличним криминалцима који живе у различитим европским земљама кроз заједнице њихових земљака.

Дакле, у ранијем периоду, до прве половине 1993, када долази до формирања ОВК, на подручју КиМ није био развијен организовани криминал, па, у циљу наоружавања и опремања својих група, припадници ОВК успо-

⁶ Исто, стр. 20-25.

стављају више канала за преношење наоружања и опреме и финансијских средстава са својим рођацима на привременом раду у земљама западне Европе. На тај начин је остварена чврста веза између носиоца албанског тероризма и прилично криминализоване албанске дијаспоре. На организовани криминал на КиМ је, такође, утицао и рат на простору бивше СФРЈ, јер су дотадашње руте за преношење наркотика које су из земаља порекла (Пакистан, Иран, Авганистан и др.), после прераде у Турској, ишле преко Грчке, Бугарске, Србије, Хрватске и Словеније до земаља западне Европе, морале бити измењене. Да би се избегао ратом захваћени простор, наркотици се из Турске, преко КиМ и Албаније, преносе у Италију и даље у западноевропске земље, што је умногоме утицало на јачање организованог криминала и њихово чвршће повезивање са албанским криминалним организацијама у западноевропским градовима и САД.⁷

Део прихода које су остваривали у овим незаконитим пословима, носиоци тих активности уплаћивали су у наводно хуманитарне фондове, из којих су финансиране активности припадника ОВК.⁸ Од 900 милиона марака који су стигли на КиМ између 1996. и 1999, примера ради, половину чини новац стечен трговином дроге, што је стручњаке Интерпола у децембру 2000. упутило на закључак да су активности прикупљања средстава за КиМ и ОВК коришћене за прање нелегално зарађеног новца.

Канале за илегално транспортовање дроге ОВК није користила само као начин да се хероин пребаци у Европу ради стицања огромног профита, већ и за убацивање оружја на Балкан.⁹ Дрога је директно размењивана за оружје или је оно куповано новцем зарађеним од трговине наркотицима у Албанији, БиХ, Хрватској, Кипру, Италији, Црној Гори, Швајцарској и у Турској.¹⁰ Према Washington Times-у, сазнања америчке агенције за борбу против дроге (ДЕА) током 1999. су указивала на повезаност ОВК са проширеном мрежом организованог криминала, чији је центар био у Албанији. Немачка полиција је, марта 1999, установила да је пораст трговине хероином, којом се на тржишту Немачке, Швајцарске и скандинавских зема-

⁷ Процват албанских криминалних група је заокупио пажњу америчких служби за борбу против дроге, које су их, уз турске, сврстали у најзначајније кријумчаре дроге у Европи. Потврда развијености организованог криминала на КиМ је и то што су западни медији тај простор описивали као „гангстерски рај“ и базу организованог криминала.

⁸ Исто.

⁹ Оперативним радом немачке полиције у марту 1999. дошло се до закључка да је пораст трговине хероином у Немачкој, Швајцарској и скандинавским земљама, којом се углавном баве Албанци, допринео да се ОВК из једне слабо наоружане групације трансформише у респектабилну силу која броји више десетина хиљада људи, наоружану савременим ракетним и противтенковским наоружањем и пушкама АК-47.

¹⁰ Исто.

ља баве Албанци, коинцидирао са наглим јачањем ОВК. Констатовано је да се од лако наоружане сељачке војске, каква је била неколико година раније, ОВК развила до силе од више десетина хиљада људи, опремљених ракетним бацачима, противтенковским наоружањем и пушкама.¹¹

Неки аналитичари су процењивали да Албанци зарадом од препродаје дроге, као и путем добровољних прилога, „пореза“ које су им наметнули Ругова и Букошијева „влада“ до НАТО интервенције, годишње на Косово пребаце 150-400 милиона долара.¹² Та бројка би могла бити много виша ако се пође од рачунице да је у свету радило више од 300.000 косовских Албанаца и да су им били одређени минимални износи „пореза“ за сваку земљу, који су се кретали 500-1000 евра за појединце, а за власнике фирми по 3.000 швајцарских франака.¹³

Према појединим проценама,¹⁴ сепаратистичко-терористички покрет на Космету трошио је крајем 90-тих година прошлог века 30-40 милиона немачких марака месечно за одржавање сукоба, што годишње износи око 500 милиона марака. То указује на чињеницу да су албанске екстремисте на Космету подржавали моћни финансијери које можемо сврстати у две категорије: прву чине косовски Албанци из Македоније и Албаније, као и из дијаспоре, који су добровољно или под претњом или уценом терориста одвајали одређену своту новца. Новац од Албанаца прикупљан је у оквиру два фонда: Фонд Владе Републике Косово, са седиштем у Ахену, у Немачкој, и „Домовина зове“, фонд терористичке организације ОВК, чија је централа била у Арау, у Швајцарској са испоставама широм Европе и САД. Њихове контакте, адресе и телефоне редовно је објављивао „Глас Косова“ („Зери е Косовес“). Другу категорију чине поједине државе које су, непосредно или посредно, достављале новац албанским екстремистима тиме што су дозвољавале албанској наркомафији да несметано транспортује и расподељује дрогу, чији су приходи били главни, али не и једини финансијски извор.

Главне особености организованог криминала косовских Албанаца су:

- подељеност у различите кланове на породичној основи и јака повезаност за сопствену територију;
- њихова флексибилност да брзо створе договоре са другим локалним организацијама и са члановима из других земаља, не само балканских;

¹¹ **Косудовски**, Мишел, *Косовски борци за слободу финансирани од сјране организованог криминала*, WWS, 10. април 1999; **Мијалковски**, Милан, **Дамјанов**, Петар, *Тероризам албанских екстремиста*, НИЦ Војска, Београд, 2002, стр. 110.

¹² **Гаћиновић**, др Радослав, *Ошимање Косова и Метохије*, Графолик, Београд, 2004, стр. 132.

¹³ *Политика*, 20. 9. 2001.

¹⁴ **Кресовић**, Томислав, *Велике игре на Балкану*, Графикон, Београд, 1999, стр. 183-184.

- могућност да се развију комплексне транзиционе операције у свим областима интереса, експлоатишући присуство јаких и добро утврђених заједница косовских Албанаца у западним земљама;
- јаке везе/тајни договори са локалним политичким представницима и другим важним службеницима (цариницима, полицајцима, судијама и др.);
- способност да се развију комплексне транснационалне операције у сваком интересном сектору, такође експлоатишући присуство јаких и добро устаљених заједница косовских албанаца у западним земљама;
- строга унутрашња дисциплина – уколико се неко понашање процени као неприкладно и/или нефер, често се кажњава смрћу члана клана;
- тенденција ка насиљу, понекад диспропорционална стварној потреби и презирање закона, типична су понашања оних који су се борили против државе коју нису поштовали;
- велика доступност било које врсте оружја;
- тешка инфилтрација споља и јак осећај самозаштите заснован на завери чутања становништва, на честим променама идентитета, дијалекту који у комуникацији користи мали број људи и доступност најновијих техничких средстава (нарочито сателитских телефона регистрованих у различитим земљама).

Права и плодотворна симбиоза организованог криминала и тероризма на тлу Европе остварена је после НАТО интервенције 1999. и стављања ове покрајине под протекторат УН.

КиМ је раскрсница за шверц дроге у Европи. Ова област служи као канал између Истока, на коме се дрога производи и Запада, где се дрога користи. Неприступачан терен, слаба унутрашња сигурност, социјални систем заснован на клановима и сиромашна економија, чине Косово идеалном локацијом за шверц дроге. Дрога улази на Косово углавном кроз области мултинационалних бригада Исток и Југ. Само врло мали део дроге се прода у овој области, највећи део одлази на „богатије тржиште“ (западне земље). „Врата“ према ЕУ су Црна Гора, Албанија и БиХ, а знатно мање Грчка.

Шверц наркотика од стране албанских група организованог криминала кроз и на Косово, укључујући умешаност са КЗК, последњих година се повећава као део свеукупног пораста у шверцу наркотика широм Балкана. Томе погодује одсуство превентивних и репресивних мера институција власти, односно њихова блиска повезаност са носиоцима организованог криминала. Битан фактор који утиче на пораст организованог криминала је и порозност граница, сиромаштво економије на КиМ и неприступачни планински терени који ову област чине идеалном за бављење организованим криминалом. Према интерним подацима УНМИК-а, сваке године, од

успостављања протектората над Косовом, произилази да је шверц наркотика сегмент активности албанског организованог криминала који најбрже расте (неке процене кажу да профити албанских нарко-група достижу милијарду УСД, при чему промет на Косову, у виду коришћења и преноса, доноси 125-150 милиона УСД од ове цифре). Путеви дроге из Македоније и Албаније кроз Косово се повећавају (најуочљиви су марихуана, хашиш и кокаин који улазе из Албаније и транспортују се до Таковице за даљи пренос, док је друго место за преседање Велики Трновац). Пораст шверца дроге повезан је и са растом инфраструктуре на Косову.

Као и друге групе које шверцују дрогу на Косову, албанске групе организованог криминала су препознале потенцијал косовског албанског становништва, као и међународне заједнице, за корисничку базу. Такође, постоје јаке сумње о повезаности КЗК са албанским групама организованог криминала у трговини дрогом на и кроз Косово. КЗК се показао опортунистичким при прикупљању новца из бројних легалних и нелегалних подухвата. Трговина дрогом као главни извор прихода, уз широко учешће албанских група организованог криминала, снажно указују на сарадњу између КЗК и ових група. То поткрепљује и комбинација чињеница о географској близини, етничким и заједничким криминалним везама.

У последње време, нарочито од интервенције НАТО-а 1999. на СР Југославију, постоји јасан пораст контаката косовских Албанаца са другим балканским мафијама (албанском, турском и бугарском), које држе контролу шверцерских рута. Важно је истаћи да су криминалне групе косовских Албанаца повећале свој значај у односу на српски утицај, тако да је пост-натовска ситуација, без обзира на присуство међународних снага, помогла косовским Албанцима криминалцима да се баве и другим криминалним организацијама на истом нивоу. Осим традиционалне здружене активности у шверцу дроге, косовски Албанци криминалци сада „оперишу“ и у шверцу свих врста робе (нарочито цигарета, оружја, горива, алкохола, електричних уређаја, украдених возила, затим жена које се уводе у проституцију, у нелегалној имиграцији, промету људима, нелегалном опорезивању – прикупљање пореза и др.).

Пораст организованог криминала на КиМ је директно утицао и на то да Албанци држе преко 80% трговине хероином на европском континенту и 65% укупне количине наркотика која стиже на светско тржиште, па их с потпуним правом америчка агенција за борбу против дроге (ДЕА) сврстава као друге по важности кријумчаре наркотика на светском тржишту. Отежавајућа околност за борбу против албанске мафије је и та што се новац зарађен од трговине наркотицима успешно „пере“ кроз приватне банке и мењачнице.

Ни у другим видовима организованог криминала не заостаје се у односу на трговину дрогом, чак постоји и спрега.¹⁵ Утицај криминалних организација Републике Албаније на развој и јачање таквих организација на КиМ је велики, као и подршка званичне Албаније политичким и терористичким активностима косовских Албанаца. Са организованим криминалним групама из Албаније¹⁶ се остварује двострука комуникација: док из правца Албаније на КиМ стиже шверцована роба широког дијапазона, у Албанију се упућује дрога која се даље пребацује за Италију. Карактеристично за период после оружаних сукоба на КиМ је и то што је много крупних криминалаца из Албаније нашло уточиште на КиМ после размештаја снага КФОР-а како би избегли хапшење,¹⁷ и ту су наставили са својим криминалним активностима, па су често долазили у сукоб са криминалним групама Албанаца са КиМ.

Локални криминалци своју активност не ограничавају само на изнуђивање, већ су директно умешани и у етничко застрашивање неалбанаца, пре свега Срба. Чак и међународне снаге у покрајини верују да је то уносан посао, пошто представља основу за стицање поседа које остављају српске избеглице. Криминално организовање на етничкој основи онемогућава да

¹⁵ Албанска мафија је успоставила чврсту сарадњу са турским, афричким и италијанским групама у пословима кријумчарења људи, које врло често користе и као курире за преношење наркотика.

¹⁶ Албанске групе организованог криминала се, према европским организацијама за спровођење закона, тренутно сматрају најагресивнијим у Европи. Одржавају значајну контролу албанске владе и политичких партија. Од раних 80-их прошлог века, албанска мафија контролише тржиште хероина у централној и северној Европи. Била је дубоко уплетена у кријумчарење оружја и избеглица на Балкану, при чему су их користили као маску за нелегалне активности. Мафија има невероватан утицај на све владине процесе. Често помаже појединцима да дођу на власт, да би их онда контролисала (не ретко, вође мафије су у крвном сродству са политичким личностима). Према изворима Удружених снага за борбу против дроге, колапс албанске владе током немира 1997. био је, уствари, заједничка акција мафије и албанске Социјалистичке партије која је желела да сруши постојећу владу. Утицај албанског организованог криминала укључује све врсте послова, укључујући кафиће, грађевинске фирме и банке. Елементи организованог криминала су укључени у кријумчарење, шверц дроге и крадене робе (укључујући све, од ПВЦ водоводних цеви до аутомобила и камиона). Албанске групе сарађују са италијанском мафијом у продаји девојака за проституцију у Италији, где је, према локалним изворима, запослено око 20.000 Албанки. Они сарађују са италијанском мафијом на црном тржишту, пословима кријумчарења, проституције и шверца дроге кроз читаву Италију до Француске, Немачке, Британије и осталог дела Европе. Италијанска мафија не контролише албанску мафију, не изгледа да раде заједно унутар Албаније, него су само партнери у кријумчарењу. Скоро све криминалне групе у Албанији тврде да су помагале у финансирању УЧК.

¹⁷ У Тирани су, 1999, објављиване вести да су најтраженији криминалци (полиција је изашла са списком од 72 најтраженија криминалца у Албанији) нашли уточиште на КиМ након размештања снага КФОР-а.

дође до сарадње међу локалним бандама, нарочито са српским криминалцима, као што је то случај код шверца младих жена из источних земаља које се уводе у проституцију.

У позадини политичких циљева о стварању велике Албаније или великог Косова, стоје и настојања да се обезбеди легализација сопствених криминалних активности и стеченог богатства и оствари политички утицај у највишим органима власти на овој територији. Уз фанатизам и постојећу организовану албанску криминалну инфраструктуру, укључује се и идеологија *џакијаха* која даје право и обавезује на прикривање својих истинских намера.¹⁸ Подстицање насиља и изазивање нестабилности на Балкану омогућава да наведени сценарио у блиској будућности и реализују.

Носиоци терористичког деловања оснажили су своју политичку позицију спрегом са криминалним структурама, коју користе за притиске на целокупно албанско становништво, као и на аутохтоне неалбанске политичке субјекте, присиљавајући их на сарадњу и уступке. Тако се у јавности стиче утисак о потпуном јединству албанског националног корпуса у залагању за исти циљ. Међутим, иза политичко-идеолошких и националних мотива за стварање јединствене албанске државе, прикривају се интереси одређених криминалних структура, које теже да се укључе у постојеће политичке процесе и економске транзиције, односно трансформације региона у целини у циљу легализације својих послова.¹⁹

Албанци, посебно са Косова и Метохије, развили су осећај колективног идентитета који је неопходан предуслов за бављење организованим криминалом. Управо овај елемент, заснован на припадности одређеној групи, повезао је албански организовани криминал са паналбанским идеалима, политиком, војним активностима и тероризмом.²⁰ Релативно универзални модел функционисања тероризма у свету који се, по правилу, већим делом финансира од шверца дроге, оружја, људи и акцизне робе, применило је руководство Ослободилачке Војске Косова (ОВК). На тај начин остварен је несметан и сталан прилив средстава за терористичке активности, а водеће личности ОВК, као гласне албанске патриоте, за кратко време дошле су до великог личног богатства у условима дубоке и дуготрајне социјално-економске кризе у региону. То је додатни подстицај ширењу криминалних активности, које и даље представљају неисцрпни извор прљавог новца, као основе за обезбеђивање континуитета терористичких активности и перманентно регрутовање нових бораца.²¹

¹⁸ Јефтић, Мирољуб, „Бела Ал-Каида на враћима западног света“, www.srbiana.com.

¹⁹ Извор: „Бела књиџа“, Влада Републике Србије, Београд, 2003.

²⁰ Исто.

²¹ Исто.

Специфичност заједничког модела унутрашњег организовања албанских терористичких и криминалних структура је поштовање принципа територијалне поделе, уз уважавање интересних сфера и зона утицаја одређених породица. Сходно томе, у свакој од наведених групација базично чланство припада широј породици, која је доминантно заступљена на одређеној територији.²²

Кључни криминални субјекти произилазе из „клановске структуре“ криминалних организација и мрежа са политичким члановима и елементима бивше УЧК. Та мрежа изгледа да је структурисана као хоботница, заснована на крвним везама, због чега је могуће поређење са мафијом. Током протеклог периода, а углавном после успостављања протектората од стране ОУН 1999, на КиМ су се наметнуле две главне интересне зоне, пре свега у односу на персонификоване најмоћније вође:

– *северни део који контролише Хашим Тачи* (ишв. „Дренички клан“, који контролише област Приштине и долину Дренице, са утицајем у северозападном делу Косова. Кроз ову зону пролазе путеви који спајају Македонију са Црном Гором и она је географски погодна за шверц дроге, оружја, возила, цигарета, горива и људи. Све активности организованог криминала контролише група лојална Хашиму Тачију, који користи свој велики утицај да се ове активности несметано обављају без санкција локалних институција;

– *јужни део који контролише Рамуш Харадинај* (област Дукађини – Пећ, Дечани, Ђаковица). Овај клан се, такође, бави илегалном трговином дроге, оружја, акцизном робом и краденим возилима, а врши и рекетирања албанског становништва. Из истог разлога, на овај начин, они могу да контролишу политички живот, што се у пракси и остварује.²³

У наведеним зонама делују две најзначајније породице, али оне нису једине, јер се на простору КиМ многе породице баве организованим криминалом, али, углавном, под окриљем једног од наведених кланова.²⁴ Иако

²² У Дреници, на пример, доминирају породице Гевај, Кодра, Јашари, Селими и већина припадника ОВК је била регрутована управо из ових породица.

²³ Чланови ових кланова на политичко-криминалној сцени Косова и Метохије створили су пун спектар политичких, војних и криминалних функција. На пример, Дреничка група: Хашим Тачи – вођа политичке партије, Самит Луштаку и Сулејман Селими – оснивачи УЧК и команданти Косовског заштитног корпуса; Рамуш Харадинај, лидер клана Дукађини је бивши командир УЧК, оснивач политичке партије Алијанса за будућност Косова (ААК) и др.

²⁴ Кланови Јашари, Љуштаку, Геци, Селими, Хумоли, Мустафа, Ладровци, Суља, Халити више конвергирају Хашиму Тачију по више основа. Кланови Круеџију, Шабани, Колаку, Ељшани, Кадоли, Шаља, Буја, Жарку, Сума, Хаскај, Тољај, Бабалију више конвергирају Харадинају. Бизнисмени Лука, Пацоли, Маљоку, Османи, Нимани остварују добре интересне везе са обојицом, као и са различитим клановима. Због тога, ове територијалне поделе треба узети условно, искључиво за теоријске сврхе, јер су криминалне везе између кланова толико испреплетане да их потпуно бришу.

је између кланова извршена прецизна подела територија и криминалних активности којима могу да се баве, ипак међу појединим клановима постоји ривалитет, настао као последица политичких неслагања или жеље да се оствари што већи утицај на одређеном простору. Обрачуни кланова знају да буду брутални и да поприме облике крвне освете.²⁵

У садашњем тренутку није уочена хијерархијска конфигурација међу различитим клановима, као ни нека врста централе, попут „*mafie cipole*“, која координира остале кланове. Фрагментација криминалне панораме, која рефлектује и социјалне аспекте, не спречава кланове да „оперишу“, мање-више истовремено, у свим криминалним секторима под међународном контролом, успостављајући „трговинске“ договоре, који су чак ограничени временом и односе се на специфичне послове. Постоји, уствари, заједнички фактор међу многим криминалистичким бандама косовских албанаца, који је представљен тиме што су многе вође и чланови потекли из терористичке организације УЧК. Штавише, УЧК је, до прерастања у КЗК (Косовски заштитни корпус), имала карактеризацију сличну садашњем криминалу, који има готово потпуну аутономију од централне команде и истовремено контролу у области компетенције.

Прецизна територијална и клановска подела највећег дела албанског друштва доприноси очувању традиционалног хијерархијског устројства, његове затворености и строге унутрашње дисциплине припадника, која се и данас спроводи применом обичајног закона Леке Дукађинија, или по клановском кодексу части. Претња обавезним извршењем крвне освете у случају издаје или прекршеног договора, обезбеђује потпуну заштиту извршиоцима терористичких и криминалних аката и, истовремено, представља најчешћи мотив убиства међу припадницима албанске популације.²⁶

На основу ових података произилази да су се, практично, циљеви албанског организованог криминала и албанских терориста идеално поклопили.

Први имају за циљ стављање територије под своју контролу, како би могли да легализују свој нелегално стечен новац, како би што већи део балканске руте за промет наркотика био под њиховом непосредном контролом, како би се бегунци од закона у западним земљама склонили на сигурну територију где не влада ред и закон, како би својој нелегалној економској моћи придодали политички легитимитет и сл.

²⁵ Пример оваквих дешавања је и сукоб кланова Мусај и Харадинај, који је настао услед разлика у политичком опредељењу, и жеље клана Мусај да преузме послове трговине дрогом и оружјем. Сукоб је резултирао убиством Синана Мусаја, а, у покушају крвне освете, и рањавањем Рамуша Харадинаја. Бруталност у међуклановским обрачунима је демонстрирана ликвидацијом целе породице Кељменди из Пећи од стране мафијашког клана Лука.

²⁶ Извор: „Бела књија“, Влада Републике Србије, Београд, 2003.

Другим речима, албански организовани криминал је на КиМ остварио легалитет. Предводе га најистакнутији руководиоци ОВК, који, поред политичког ауторитета, имају и моћ управљања наоружаним терористичким и мафијашким саставима. Вође најмоћнијих криминалних кланова су се имплементирали у политичке структуре покрајине, тако да, поред нелегалних терористичких и мафијашких група, остварују контролу и над свим институцијама. Како уживају велику популарност у широким народним масама, нико не може да замисли да би неко од њих могао да буде ухапшен и да одговара због криминалне делатности. У вези са прометом наркотика већ се јављају подаци о плантажама марихуане на великим површинама и инсталираним лабораторијама за прераду наркотика или производњу екстазија, како би смањили набавну цену и ризик.

Можемо закључити да је на успех албанског сецесионистичког покрета на КиМ значајан, да не кажемо пресудан, утицај имала спрега са албанским организованим криминалом који је, поред финансирања терористичке делатности, значајна средства издвојио и за лобирање у корист идеје „независног Косова“.

Из тих разлога, врло је тешко извршити диференцијацију између новокомпонованих државних структура и организованог криминала и терористичких организација. До сада су се интереси једних и других поклапали, међусобно допуњавали и подржавали, имајући пред собом исти циљ: независно Косово. Успех албанских терориста, у сарадњи са организованим криминалним групама, као добитна комбинација је јединствен у свету, а једностраним проглашењем независности Косова, скоро да су потпуно остварили свој циљ.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Bibes**, Patricia, "Transnational organized crime and terrorism" – In: *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Vol. 17, No. 3 (August 2001), pp. 243-258;
2. **Бела књига**, Влада Републике Србије, Београд, 2003.
3. **Фолк**, Ричард, *Велики терористички рай*, Филип Вишњић, Београд, 2003.
4. **Јовић**, Радован, **Савић**, Андреја, **Куљача**, Рајко, Дроге и тероризам, ФПМ, Бар, „Побједа“, Подгорица, 2007.
5. **Luneev**, Viktor, "Organized Crime and Terrorism" In *High Impact Terrorism: Proceeding of a Russian-American Workshop*. National Research Council, Washington, DC: National Academy Press, 2002, pp. 37-52.
6. **McCarthy**, D., *Narco-Terrorism: International Drug Trafficking and Terrorism: A Dangerous Mix*. Testimony of the Deputy Assistant Secretary for International Narcotics and Law Enforcement Affairs, U.S. Department of State, before the U.S. Senate Judiciary Committee, 20 May 2003.

CASE STUDY: INDEPENDENT KOSOVO OR
“EUROPEAN COLUMBIA”

Professor Andrija Savić, PhD

Full professor at the Academy of Diplomacy and Security, Belgrade

Summary: The paper presented the results of the research of a case study of Kosovo and Metohija, that have been presented earlier by the author on an international round table entitled “Kosovo crisis: Serbia’s options”, organized by the Academy of Diplomacy and Security in Belgrade, on 9 May 2008. The unilateral declaration of Kosovo’s independence on 17 February 2008 has actualized again the question: Do Europe needs a virtual narco-state such as Columbia was in the 1990’s? This paper represents an attempt to theoretically point to Albanian terrorism in Kosovo and Metohija which, connected with various forms of organized crime, “paid off” as effective instrument of political change. Symbiosis of terrorism and organized crime, guided by the idea of all-Albanian unification, on the wings of success in creating a state with the support of international factors, will represent a hotbed of crisis with possible effects on Europe and the rest of the world.

Радивоје Јанковић¹, Ненад Коропановски², Горан Вучковић³, Раша
Димитријевић⁴, Драган Атанасов⁵, Драган Миљуш⁶, Бобан Маринковић⁷,
Јелена Ивановић⁸, Мирољуб Благојевић⁹, Миливој Допсај¹⁰

ТРЕНД ПРОМЕНЕ ОСНОВНИХ АНТРОПОМЕТРИЈСКИХ КАРАКТЕРИ- СТИКА СТУДЕНАТА КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ У ТОКУ СТУДИЈА

Сажетак: На узорку од 267 испитаника мушког пола и 88 испитаника женског пола студената Криминалистичко-полицијске академије (КПА) из Београда применом трансверзалне методе истраживања извршено је дијагностиковање основних антропометријских карактеристика у функцији године студија. Основне антропометријске карактеристике испитаника су биле представљене следећим варијаблама: телесна маса – ТМ, изражена у кг; телесна висина – ТВ, изражена у цм; и телесно-масени индекс (БМИ), изражен у $\text{кг}/\text{м}^2$. Добијени резултати су показали да је код студената КПА у току студија дошло до статистички значајног тренда промене, и то повећања код ТМ, као основне мере за процену волуминозности тела (1.20 кг по години студија, Φ однос 4.287, $p = 0.039$), као и код БМИ, као мере за процену телесног статуса, тј. стања ухрањености, (0.42 $\text{кг}/\text{м}^2$ по години студија, Φ однос 7.191, $p = 0.008$). У односу на

¹ Сарадник у настави, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

² Асистент, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

³ Асистент, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

⁴ Референт за менторски рад, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

⁵ Начелник Одељења за спорт, Управа за спорт, Министарство омладине и спорта Републике Србије, Београд.

⁶ Шеф Одељења за превенцију и контролу незаразних болести, Центар за превенцију и контролу незаразних болести, Институт за јавно здравље Србије, Београд.

⁷ Доцент, Рударско-геолошки факултет, Београд.

⁸ Стручни сарадник, Републички завод за спорт, Београд.

⁹ Ванредни професор, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

¹⁰ Доцент, Факултет спорта и физичког васпитања, Београд.

студенткиње, добијени резултати су показали да је у току студија КПА дошло до статистички значајног тренда промене, и то смањења код БМИ, као мере за процену телесног статуса, тј. стања ухрањености (-0.56 kg/m^2 по години студија, F однос 8.290 , $p = 0.005$). У овом тренутку се на основу резултата истраживања не може са сигурношћу тврдити шта је последица утврђеног тренда повећања волуминозности и телесне ухрањености код студената, односно смањења телесне ухрањености код студенткиња, што треба утврдити у наредним истраживањима.

Кључне речи: Криминалистичко-полицијска академија, антропометријски показатељи, тренд промена, БМИ, студенти.

Увод

Антропометријски простор појмовно подразумева област којом се дефинише облик и састав тела, као и основне димензије које дати облик и састав описују (Neuward & Stolarczyk, 1996). Основне телесне димензије за процену датог простора, које су веома поуздане и практичне за употребу, а користе се у полицији са аспекта професионално-здравственог статуса, као и у систему праћења ефикасности едукационих система области Специјалног физичког образовања (СФО) су: телесна маса (ТМ) и телесна висина (ТВ). При селекцији кандидата за упис на КПА, као и при селекцији кандидата за рад у Министарству унутрашњих послова, поменуте две телесне компоненте имају елиминациони карактер. Такође, на основу те две основне телесне мере израчунава се и трећа, изведена вредност којом се врши процена и контрола телесног статуса, односно стања ухрањености и то телесно-масени индекс (БМИ, енгл. *body-mass index*). У односу на систем све три поменуте антропометријске мере, волуминозност тела (ТМ) и телесни статус, тј. статус ухрањености (БМИ) су изузетно адаптивне карактеристике, односно директно су подложне променама које зависе од начина живота и различитих облика физичког вежбања, како у позитивном, тако и у негативном смислу (Bonneau & Brown, 1995; Jukić et al., 2007).

Полицијски посао припада категорији занимања код којих се вишегодишње дејство већег броја фактора ризика може кумулативно и негативно одражавати на опште здравствено и стање професионално-радне способности (Bonneau & Brown, 1995; Sørensen, 2005; Sorensen et al., 2000). Први степен датог кумулативног и негативног утицаја радне средине се може дијагностификовати управо помоћу антропометријског простора, где интензитет и смер промена волуминозности тела, као и телесног статуса ди-

ректно указује на дати утицај. Вредност БМИ има линеарну позитивну корелацију са нивоом крвног притиска, холестерола крви, триглицерида у сепуму и параметрима који предиспонирају дијабетис. Повећане вредности БМИ такође указују на потенцијално лошији здравствени статус, смањени ниво физичких, тј. радних способности, нарочито по типу опште и специфичне издржљивости, као и на повећање ризика од кардиоваскуларних обољења (Bonneau & Brown, 1995; Lord, 1998; Australian Federal Police, 2004; Sörensen, 2005; Благојевић и сар., 2006).

Предмет овог истраживања је дијагностика тренда промене основних антропометријских карактеристика код студената Криминалистичко-полицијске академије из Београда.

Циљ рада је дефинисање смера и интензитета промена телесне масе (ТМ), као основне мере волуминозности тела, телесне висине (ТВ), као основне мере лонгитудиналности тела, и телесно-масеног индекса (БМИ), као основне мере за процену телесног статуса, односно стања ухрањености код студената КПА у току студија.

Добијени резултати представљају модел трендова промена праћених карактеристика студената оба пола у односу на актуелни процес четворогодишње наставе основних студија. Такође, добијени резултати ће указати и на ефикасност наставних садржаја области Специјалног физичког образовања у функцији специфичности промена које се последично, као последица механизма адаптације, дешавају у посматраном простору (Milišić, 2007).

Материјал и методе

Узорак испитаника

Узорак испитаника је чинило 355 студената основних студија Криминалистичко-полицијске академије (КПА) у Београду, од чега је 267 испитаника било мушког, а 88 женског пола. У односу на прву годину студија, у укупном узорку је било 73 мушкарца и 23 девојке, у другој 54 мушкарца и 16 девојака, у трећој 76 мушкараца и 25 девојака, и у четвртој је било 65 мушкараца и 24 девојке.

За тестирање узорак и дату структуру испитаника (четири генерације студената) може се тврдити да је репрезентативан и да представља целу популацију студената КПА у школској 2007/2008. години.

Методе мерења

Основне антропометријске карактеристике испитаника су процењиване следећим варијаблама:

- телесна маса – ТМ, изражена у кг, као основна мера волуминозности тела;
- телесна висина – ТВ, изражена у цм, као основна мера лонгитудиналности тела;
- телесно-масени индекс (БМИ), изражен у $\text{кг}/\text{м}^2$, као основна мера за процену телесног статуса, односно стања ухрањености.

Сви испитаници су мерени у лабораторији за процену Базично-моторичког статуса КПА у току прве две недеље почетка зимског семестра актуелне школске године. Сва мерења су реализована применом стандардизоване метролошке процедуре (Milošević, 1985; Blagojević, 2003; American College of Sports Medicine, 2006; Dopsaj i sar., 2005; Dopsaj i sar., 2006) од стране професора и сарадника са предмета Специјално физичко васпитање (СФО).

Статистичке анализе

Сирови подаци су прво анализирани применом дескриптивне статистичке методе ради израчунавања основних параметара централне тенденције (просечна вредност - $\bar{X}$), као и основних параметара дисперзије (стандардна девијација – SD; коефицијент варијације – cV%; минимална и максимална вредност посматране варијабле – Min и Max).

За дефинисање тренда промене посматране варијабле у функцији године студија коришћена је метода линеарне регресије, док је статистичка значајност регресије процењивана применом ANOVE регресије. Заједнички варијабилитет датих зависних (година судија у функцији посматране антропометријске варијабле) описан је помоћу коефицијента детерминације (R^2). Статистичка значајност је дефинисана на нивоу 95% вероватноће, односно на нивоу $p > 0.05$ (Hair et al., 1998).

Резултати

У Табели 1 су приказани основни дескриптивни показатељи тестираног узорка студената у односу на године студија. На основу резултата се може тврдити да је просечна вредност ТМ у првој години на нивоу од 82.60 ± 11.89 кг, у другој 85.06 ± 10.99 кг, у трећој 85.61 ± 11.12 кг, и у четвртој 86.49 ± 10.76 кг, уз распон варијације од 14,40% у првој, 12,93% у другој, 12,99% у трећој, до 12,44% у последњој, четвртој години студија. У односу на вредност ТВ резултати су показали да је просечна вредност у првој години на нивоу од 182.58 ± 6.13 цм, у другој години 183.27 ± 5.18 цм, у трећој 181.70 ± 5.29 цм и у четвртој години 182.42 ± 4.99 цм. Распон варијације је од 3,36% у првој, 2,28% у другој, 2,91% у трећој, до 2,74% у че-

твртој години студија. Просечна вредност БМИ у првој години износи $24.76 \pm 3.18 \text{ кг/м}^2$, у другој години $25.30 \pm 2.85 \text{ кг/м}^2$, у трећој $25.90 \pm 2.93 \text{ кг/м}^2$ а у четвртој $25.97 \pm 2.88 \text{ кг/м}^2$. Распон варијације креће се од 12,85% у првој, 11,28% у другој, 11,31% у трећој и 11,10% у четвртој години студија.

У Табели 2 су приказани дескриптивни показатељи тестираног узорка студенткиња у односу на године студија. На основу резултата се може тврдити да је просечна вредност ТМ у првој години на нивоу од $63.74 \pm 7.76 \text{ кг}$, у другој $61.97 \pm 5.62 \text{ кг}$, у трећој $64.04 \pm 8.52 \text{ кг}$, и у четвртој $58.89 \pm 5.32 \text{ кг}$, уз распон варијације од 12,17% у првој, 9,07% у другој, 13,30% у трећој до 9,04% у последњој, четвртој години студија. У односу на вредност ТВ резултати су показали да је њена вредност $169.83 \pm 4.41 \text{ цм}$ у првој години, $171.13 \pm 4.14 \text{ цм}$ у другој, $171.60 \pm 4.33 \text{ цм}$ у трећој и $171.45 \pm 4.33 \text{ цм}$ у четвртој години студија. Распон варијације је од 2,60% у првој, 2,42% у другој, 2,99% у трећој, до 2,52% у четвртој години студија. Просечна вредност индекса масе тела (БМИ) у првој години износи $22.07 \pm 2.29 \text{ кг/м}^2$, у другој години $21.16 \pm 1.75 \text{ кг/м}^2$, у трећој $21.72 \pm 2.51 \text{ кг/м}^2$ и у четвртој $20.02 \pm 1.57 \text{ кг/м}^2$. Распон варијације креће се од 10,36% у првој, 8,25% у другој, 11,54% у трећој и 7,85% у четвртој години студија.

Табела 1: Основни дескриптивни показатељи студената КПА у функцији године студија

	I година			II година			III година			IV година		
	ТМ (кг)	ТВ (цм)	БМИ (кг/м ²)	ТМ (кг)	ТВ (цм)	БМИ (кг/м ²)	ТМ (кг)	ТВ (цм)	БМИ (кг/м ²)	ТМ (кг)	ТВ (цм)	БМИ (кг/м ²)
$\bar{x}$	82.60	182.58	24.76	85.06	183.27	25.30	85.61	181.70	25.90	86.49	182.42	25.97
SD	11.89	6.13	3.18	10.99	5.18	2.85	11.12	5.29	2.93	10.76	4.99	2.88
cV %	14.40	3.36	12.85	12.93	2.83	11.28	12.99	2.91	11.31	12.44	2.74	11.10
Min	61.2	169.0	17.79	65.0	171.8	20.09	58.1	172.0	19.64	67.1	173.0	20.04
Max	109.1	203.0	32.40	120.5	192.8	33.52	119.2	197.0	34.76	111.0	196.0	33.15

Табела 2: Основни дескриптивни показатељи студенткиња КПА у функцији године студија

	I година			II година			III година			IV година		
	ТМ (кг)	ТВ (цм)	БМИ (кг/м ²)	ТМ (кг)	ТВ (цм)	БМИ (кг/м ²)	ТМ (кг)	ТВ (цм)	БМИ (кг/м ²)	ТМ (кг)	ТВ (цм)	БМИ (кг/м ²)
$\bar{x}$	63.74	169.83	22.07	61.97	171.13	21.16	64.04	171.60	21.72	58.89	171.45	20.02
SD	7.76	4.41	2.29	5.62	4.14	1.75	8.52	5.14	2.51	5.32	4.33	1.57
cV %	12.17	2.60	10.36	9.07	2.42	8.25	13.30	2.99	11.54	9.04	2.52	7.85
Min	53.5	163.0	18.84	52.4	166.8	17.29	48.4	165.0	16.55	50.7	165.0	17.81
Max	79.2	179.2	27.31	72.1	183.3	23.73	81.2	187.0	27.93	70.0	180.0	23.92

У Табели 3 су приказани сви резултати АНОВЕ линеарне регресионе анализе у односу на посматране варијабле код студената по полу. Код испитаника мушког пола утврђено је постојање статистички значајне разлике тренда промена ТМ (Ф однос – 4.287, п вредност – 0.039), као и БМИ (Ф однос – 7.191, п вредност 0.008) у функцији година студија. Код варијабле ТВ није утврђено постојање разлике. Код испитаника женског пола утврђено је постојање статистички значајне разлике тренда промене само код БМИ (Ф однос – 8.290, п вредност 0.005) у функцији година студија, док код осталих варијабли, ТВ и ТМ, она није утврђена.

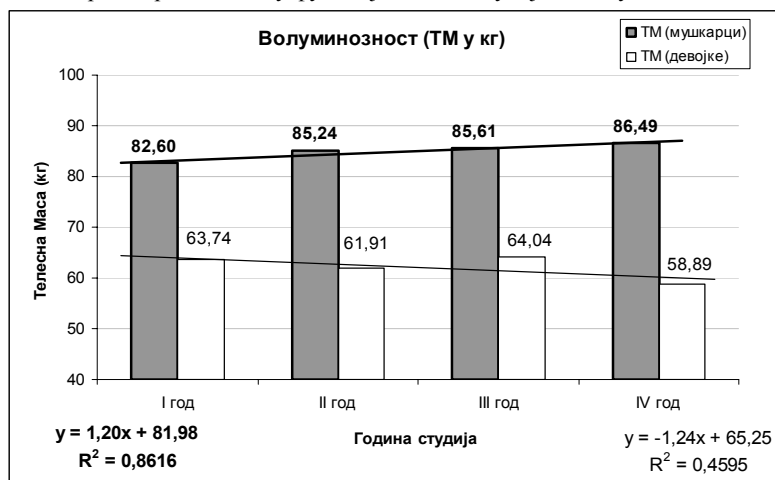
Табела 3: Резултати линеарне регресионе анализе посматраних варијабли код студената КПА у односу на пол у функцији година студија

Пол	Варијабла	Ф однос	п вредност
Мушки – студенти	ТМ – 1, 2, 3 и 4 год. студија	4.287	0.039
	ТВ – 1, 2, 3 и 4 год. студија	0.457	0.499
	БМИ – 1, 2, 3 и 4 год. студија	7.191	0.008
Девојке – студенткиње	ТМ – 1, 2, 3 и 4 год. студија	3.664	0.059
	ТВ – 1, 2, 3 и 4 год. студија	1.677	0.199
	БМИ – 1, 2, 3 и 4 год. студија	8.290	0.005

На Графикону 1 су приказани резултати дефинисаних функција једначине линеарне регресије за основну меру волуминозности – ТМ, које имају следећи облик:

- за мушкарце – $y = 1.20x + 81.98$, $R^2 = 0.8616$,
- за девојке – $y = -1.24x + 65.25$, $R^2 = 0.4595$.

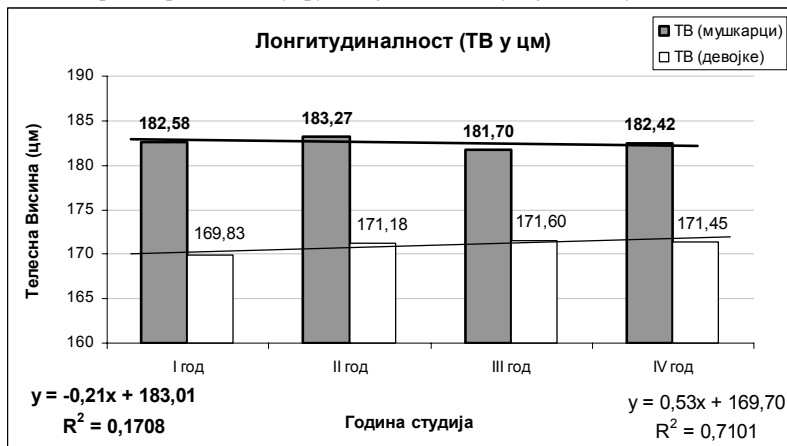
Графикон 1: Тренд промене ТМ у функцији година студија код студената КПА оба пола

На Графикону 2 су приказани резултати дефинисаних функција једначине линеарне регресије за основну мера лонгитудиналности – ТВ, које имају следећи облик:

- за мушкарце – $y = -0.21x + 183.01$, $R^2 = 0.1708$,
- за девојке – $y = 0.53x + 169.70$, $R^2 = 0.7101$.

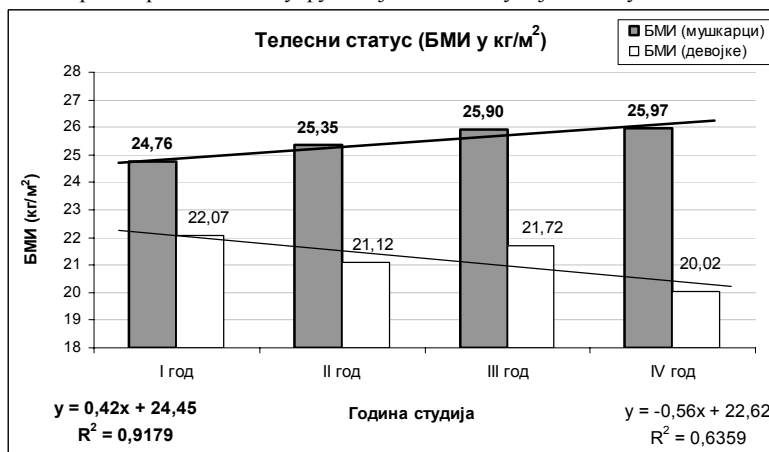
Графикон 2: Тренд промене ТВ у функцији година студија код студената КПА оба пола

На Графикону 3 су приказани резултати дефинисаних функција једначине линеарне регресије мере процене телесног статуса, односно стања ухрањености – БМИ, које имају следећи облик:

- за мушкарце – $y = 0.42x + 24.45$, $R^2 = 0.9179$,
- за девојке – $y = -0.56x + 22.62$, $R^2 = 0.6359$.

Графикон 3: Тренд промене БМИ у функцији година студија код студената КПА оба пола

Дискусија

У току четворогодишњих студија на КПА, а у школској 2007/2008. години, сви облици наставе СФО се изводе на све четири године студија. У односу на пројектоване потребе финалног ефекта образовања студената КПА из области СФО предвиђено је да ниво општих физичких способности (БМС), ниво специјалних знања и вештина (СФО), као и здравствени, социјални и антропоморфолошки статус достигне потребне професионалне стандарде. Другим речима, посебна знања и вештине, неопходна за ефикасан рад у полицији, али и телесни и здравствени статус, као биолошко-органска основа, морају након завршетка високог школовања бити на одговарајућем нивоу развијености (Bonneau & Brown, 1995). Све то заједно, у садејству са осталим знањима, треба да обезбеди потребне личне квалитете сваком појединцу за ефикасно извршавање професионалних задатака, који сами по себи припадају категорији високо стресогених и изузетно одговорних занимања (Bonneau & Brown, 1995; Милошевић, 2005; Lord, 1998; Australian Federal Police, 2004; Blagojević i sar., 2005; Sörensen, 2005).

Резултати добијени у овом истраживању су показали да је код студената КПА у току студија дошло до статистички значајне промене антропометријских показатеља и то код: телесне масе (ТМ), као основне мере за процену волуминозности тела (Φ однос 4.287, $p = 0.039$), као и код телесно-масеног индекса (БМИ), као мере за процену телесног статуса, односно стања ухрањености (Φ однос 7.191, $p = 0.008$).

У односу на студенткиње, добијени резултати су показали да је у току студија КПА дошло до статистички значајне промене антропометријских показатеља само код телесно-масеног индекса (БМИ), као мере за процену телесног статуса (Φ однос 8.290, $p = 0.005$), односно стања ухрањености (Табела 3).

Дефинисани модели тренда промена ТМ у функцији година студија су показали (Графикон 1) да код мушкараца долази до статистички значајног константног повећања телесне масе на нивоу од 1.20 кг по години студија, док је код девојака утврђен обрнут тренд, односно код њих долази до смањења ТМ у функцији година студија на нивоу од – 1.24 кг по години студија. Напомињемо да за дати тренд смањења телесне масе код девојака није утврђена статистичка значајност.

Дефинисани модели тренда промена ТВ у функцији година студија су показали (Графикон 2) да и код мушкараца, и код девојака нема статистички значајне разлике. Тестирана популација припада категорији биолошки зрелих особа, што значи да је код њих фаза раста већ завршена (Heuward & Stolarczyk, 1996). Смањење висине код мушкараца од 0.21 и повећање од 0.53 центиметара код девојака по години студија се може приписати стан-

дјелујућој грешци методе мерења (Зациорски, 1982; Docherty, 1996; Heyward & Stolarczyk, 1996).

Дефинисани модели тренда промена БМИ у функцији година студија су показали (Графикон 3) да и код мушкараца и код девојака долази до статистички значајног константног тренда промене телесног статуса, и то код мушкараца до повећања на нивоу од 0.42 kg/m^2 (F однос 7.19; $p = 0.008$), а код девојака до смањења на нивоу од 0.56 kg/m^2 (F однос 8.29; $p = 0.005$) по години студија.

У односу на предходна истраживања, реализована на популацији прве три генерације студената Полицијске академије (ПА), утврђено је да су просечне вредности основних антропометријских карактеристика тадашњих генерација студената биле: ТМ = 78.55 кг, ТВ = 181.9 цм, БМИ = 23.74 kg/m^2 за I годину студија ПА, ТМ = 80.40 кг, ТВ = 181.6 цм, БМИ = 24.11 kg/m^2 за II годину студија ПА, и ТМ = 80.90 кг, ТВ = 181.8 цм, БМИ = 24.21 kg/m^2 за III годину студија ПА (Благојевић, 2003). У односу на актуелне податке, и прве три година студија, може се тврдити да се просечне вредности, генерације школске 1995/1996, и генерације школске 2007/2008, на нивоу популационих просека разликују код ТМ, ТВ и БМИ за 4.47 кг, 0.75 цм и 1.30 kg/m^2 , код апсолутних мера, односно 5.60%, 0.41% и 5.41%, код релативних мера, респективно.

Другим речима, последње три генерације студената се, у односу на прве три генерације студената мушког пола, са аспекта антропометријских карактеристика разликују по томе што имају већу волуминозност за 5.60 % (4.47 кг), већи ниво ухрањености за 5.41 % (1.30 kg/m^2), при скоро истој телесној лонгитудиналности, тј. телесној висини (разлика од 0.41 % спада у категорију толеранције, тј. грешке методе мерења – Зациорски, 1982; Docherty, 1996; Heyward & Stolarczyk, 1996).

У односу на резултате истраживања реализоване на узорку од 1245 студената и 311 студенткиња Полицијске академије (Допсај и сар, 2005; Допсај и сар, 2006), и то од IX до XIII генерације студената (школске 1999/2000. до 2005/2006), и од X до XIII генерације студенткиња (школске 2002/2003. до 2005/2006), утврђено је да су просечне вредности мерених карактеристика биле: ТМ = 81.71 кг, ТВ = 182.23 цм, БМИ = 24.56 kg/m^2 , за студенте, односно ТМ = 62.65 кг, ТВ = 170.29 цм, БМИ = 21.59 kg/m^2 , за студенткиње.

Када се резултати за поменуте генерације студената и студенткиња упореде са актуелним резултатима КПА, може се тврдити да су разлике код студената на нивоу од 2.71 кг, 0.29 цм и 0.76 kg/m^2 , код апсолутних и 3.32%, 0.16% и 3.09%, код релативних мера, а код студенткиња на нивоу од 0.60 кг, 0.56 цм и 0.06 kg/m^2 , код апсолутних и 0.96%, 0.33% и 0.28%, код релативних мера, респективно.

На генералном нивоу, код студената се може уочити појава постојања тенденције константног повећања телесне волуминозности и нивоа ухрањености у односу на прве три генерације студената, као стратума иницијалног узорка студената ПА са тадашњим планом и програмом школовања, код пет генерација студената школских 1999/2000. до 2005/2006, као стратума транзитивног узорка студената ПА са тадашњим планом и програмом школовања, у односу на резултате овог истраживања, као стратума финалног узорка студената КПА са актуелним планом и програмом школовања из школске 2007/2008. године (Графикон 4). У овом тренутку дата тенденција се може квантификовати следећим вредностима смера и интензитета промена:

- ТВ студената се мења трендом од 0.38 цм повећања у односу на посматрана три стратума генерација;
- ТМ студената се мења трендом од 2.24 кг повећања у односу на посматрана три стратума генерација;
- БМИ студената се мења трендом од 0.65 кг/м² повећања у односу на посматрана три стратума генерација.

На генералном нивоу, код студенткиња КПА се, у односу на три иницијалне генерације из школске 2002/2003. до 2005/2006. са тадашњим актуелним планом и програмом школовања, и актуелног, финалног узорка школске 2007/2008. године (Графикон 5), могу уочити следеће тенденције промена:

- ТВ студенткиња се мења трендом од 0.56 цм повећања у односу на посматрана два стратума генерација;
- ТМ студенткиња се мења трендом од 0.60 кг повећања у односу на посматрана два стратума генерација;
- БМИ студенткиња се мења трендом од 0.06 кг/м² повећања у односу на посматрана два стратума генерација.

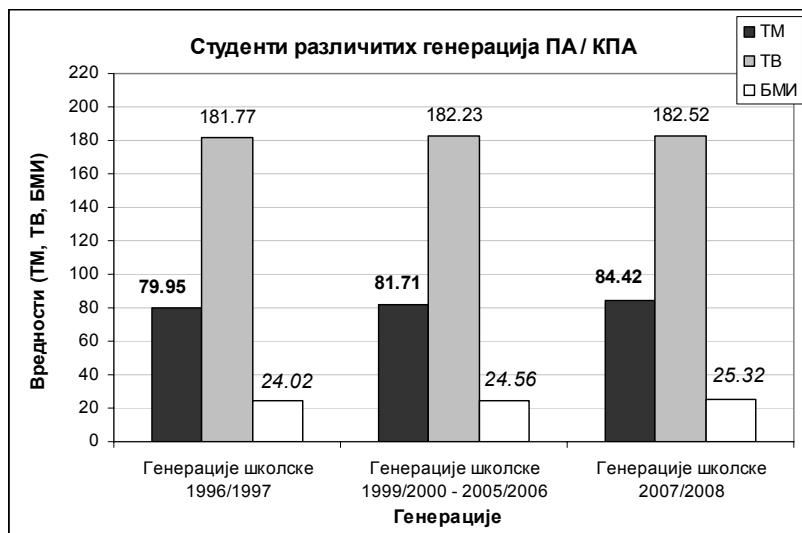
Када се добијени резултати сумаризују може се тврдити да код студената у односу на године студија постоји статистички значајна тенденција повећања нивоа волуминозности и степена телесне ухрањености, док је код студенткиња утврђена тенденција статистички значајне промене степена телесне ухрањености, али ка њеном смањењу (Табела 3, Графикони 1 и 3).

Такође, када се добијени резултати упореде са резултатима предходних истраживања добијених на популацији студената ПА, може се говорити о постојању тренда повећања истих карактеристика код студената (нивоа волуминозности за 2.25 кг и степена телесне ухрањености за 0.65 кг/м²) између стратума три различите генерације, док се код студенткиња дате промене могу третирати као безначајне промене које припадају категорији грешке методе мерења (0.56 цм, 0.60 кг и 0.06 кг/м²).

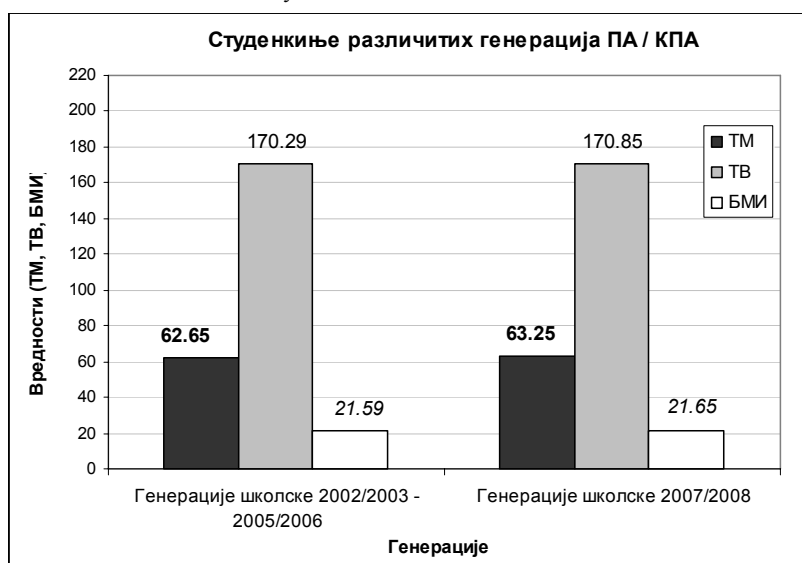
Другим речима, студенти из генерације у генерацију постају све тежи и телесно масивнији, тј. ухрањенији, а такав тренд се уочава и у току студија, од почетка (прве године) до завршетка студија (четврте године), док

између различитих стратуса генерација студенткиња нема промена антро-
пометријског статуса, али током студија долази до статистички значајног
смањења телесног статуса на нивоу степена ухрањености.

Графикон 4: Основне антропометријске карактеристике различитих генерација
студената ПА и КПА

Графикон 5: Основне антропометријске карактеристике различитих генерација
студенткиња ПА и КПА

У односу на полицију Финске (Sorensen et al., 2000), на узорку од 103 официра полиције, утврђен је тренд промена ТМ, и то повећање на нивоу од 0.5 кг по години током петнаестогодишњег периода службе. Такође, код датог узорка полицајаца је утврђено да вредности мере апсолутног аеробног капацитета остају непромењене, али да моторичке, тј. мишићне способности опадају. Стање где моторичке, тј. мишићне способности опадају, уз истовремено повећање телесне масе, указује да се дата телесна маса доминантно повећава на основу масне компоненте, компоненте чије повећање, у односу на полицијски посао, није ни професионално, ни здравствено, ни економски пожељно (Такач-Костић и сар, 1994; Coldiz, 1999). Такође, резултати друге студије (Sorensen, 2005) су показали статистички значајну позитивну корелацију између нивоа физичке активности, тј. учесталости физичког вежбања код испитиваног узорка полицајаца у 1981. години (на иницијалном испитивању) и нивоа физичке припремљености 1996. године (година финалног испитивања). Дати резултати су доказали значајну везу нивоа физичке припремљености полицајаца у млађем узрасту, односно на почетку професионалне полицијске каријере, у функцији веома јаке позитивно предиктивне повезаности са нивоом физичке припремљености и односа према физичком вежбању у старијем, зрелом добу. Добијени резултати су показали изузетно значајну улогу образаца понашања, навика и односа према физичком вежбању у систему едукације официра полиције. Таква врста личног и професионалног односа појединца, али и организације, у односу на позитивне ставове о неопходности адекватног нивоа утренираности, што аналогно претпоставља и адекватан последични морфолошки статус, има веома важну здравствену и социјално-антрополошку улогу у професионалном статусу полицајаца (Милошевић, 1985; Bonneau & Brown, 1995; Lord, 1998; Coldiz, 1999; Australian Federal Police, 2004; Благојевић и сар., 2006).

У овом тренутку се, на основу актуелног истраживања, не може са сигурношћу тврдити шта је последица утврђеног тренда повећања волуминозности и телесне ухрањености код студената, како у функцији година студија, тако и у односу на стратуме анализираних генерација, односно смањења телесне ухрањености тестираних студенткиња у функцији година студија. Другим речима, не зна се да ли су дате промене код студената последица доминантног повећања мишићне (корисне и пожељне масе) или доминантног повећања масне компоненте (штетне, некорисне и не пожељне масе), и обрнуто код студенткиња. Могуће је да је то последица комбинације више фактора, као што су:

- константно смањење фонда наставе на свим предметима области СФО, односно последица промене структуре – смањење обима, учесталости, па самим тим и квалитета и различитих позитивних утицаја дате наставе на морфолошку компоненту;

- промена модела уписа и селекционих критерија за упис на основне студије, па су и карактеристике уписаних студената као *input* у систем едукација КПА последично другачије;
- промена начина организације живота студената за време студија;
- остали друштвено-социјални или лични фактори.

У наредним истраживањима је потребно егзактно утврдити разлоге утврђених промена.

Закључак

На узорку од 267 испитаника мушког пола и 88 испитаника женског пола студената Криминалистичко-полицијске академије (КПА) из Београда, применом трансверзалне методе истраживања, извршено је дијагностиковање основних антропометријских карактеристика у функцији године студија. Основне антропометријске карактеристике испитаника су биле представљене мерама: телесне масе – ТМ, изражене у кг, као основне мере волуминозности тела; телесне висине – ТВ, изражене у цм, као основне мере лонгитудиналности тела; и телесно-масеним индексом (БМИ), израженим у kg/m^2 , као основне мере за процену телесног статуса, односно стања ухрањености.

Дефинисани модели тренда промена ТМ у функцији година студија су показали да код мушкараца долази до статистички значајног тренда повећања телесне масе на нивоу од 1.20 кг по години студија, док је код девојака утврђен обрнут тренд, односно код њих долази до смањења ТМ у функцији година студија на нивоу од – 1.24 кг по години студија, али тренд није статистички значајан.

Дефинисани модели тренда промена ТВ у функцији година студија су показали да и код мушкараца и код девојака нема статистички значајне разлике. Тренд промене висине код мушкараца од 0.21 и 0.53 центиметара код девојака по години студија се може сматрати последицом стандардне грешке методе мерења.

Дефинисани модели тренда промена БМИ у функцији година студија су показали да и код мушкараца и код девојака долази до статистички значајног константног тренда промене индекса масе тела, где је код мушкараца повећање на нивоу од 0.42 kg/m^2 (Ф однос 7.19; $p=0.008$), а код девојака смањење на нивоу од 0.56 kg/m^2 (Ф однос 8.29; $p=0.005$) по години студија.

У односу на раније спроведена истраживања и предходне генерације П, резултати показују тенденције да код студената постоји стални, вишегодишњи тренд повећања ТМ и БМИ, док код студенткиња дате промене нису уочене.

Истраживање је урађено у оквиру макро пројекта „Стратегија развоја спортиста у Републици Србији“, а под покровитељством Министарства омладине и спорта, и Олимпијској комитети Србије (допис 01 Бр. 189/1 од 3.3.2008), а као део подпројекта „Моделне карактеристике основних антропометријских показатеља и базично-моторичких способности (БМС) здравих и ућенираних младих особа оба пола – популациони показатељи Републике Србије“, одобрено од стране КПА (одлука 01 Бр. 202/1, 5.3.2008, Београд).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Australian Federal Police. (2004), Minimum Standards of Physical Fitness Physical Competency Assessment, <http://www.afp.gov.au/afp/page/> (23.11.2004).
2. Blagojević, M. (2003), Uticaj nastave Specijalnog fizičkog obrazovanja na promene morfoloških i motoričkih karakteristika studenata Policijske akademije, Beograd: MNT.
3. Blagojević, M., Dopsaj, M., Vučković, G. (2005), Specijalno fizičko obrazovanje I – udžbenik za studente Policijske akademije, Beograd: Policijska akademija.
4. Bonneau, J., Brown, J. (1995), Physical ability, fitness and police work. *Journal of Clinical Forensic Medicine*, 2: 157–164.
5. Dopsaj, M., Milošević, M., Vučković, G., Blagojević, M., Mudrić, R. (2005), Dijagnostika stanja indeksa telesne mase studenata Policijske akademije, *Sportska Medicina*, 5(4):180–191.
6. Dopsaj, M., Milošević, M., Vučković, G., Blagojević, M., Mudrić, R. (2006), Klasifikacioni kriterijumi za procenu indeksa mase tela kod studentkinja Kriminalističko-policijske akademije, *Sportska Medicina*, 6(4): 100–110.
7. Docherty, D. (1996), Measurement in pediatric exercise science. Champaign, IL: Canadian Society for Exercise Physiology & Human Kinetics.
8. Зациорски, В. (1982), Спортивная метрология. Москва: Физкультура и спорт.
9. Jukić, I., Milanović, D., Marković, G., Milanović, L., Šimek, S., Gregov, C. (2007), Scientific and practical approach to physical conditioning of athletes. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 1(1–4): 117–121.
10. Lord, V. (1998), Swedish police selection and training: issues from a comparative perspective. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 21(2): 280–292.
11. Milišić, B. (2007), Efficiency in sport and training management theory. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 1(1–4): 7–13.
12. Milošević, M. (1985), Određivanje strukture motoričkih svojstava milicionara, Zemun: VŠUP.
13. Sorensen, L., Smolander, J., Louhevaara, V., Korhonene, O., Oja, P. (2000), Physical activity, fitness and body composition of Finnish police officers: a 15-year follow-up study. *Occupational Medicine*, 50(1): 3–10.
14. Sörensen, L. (2005), Correlates of physical activity among middle – aged Finnish male police officers. *Occupational Medicine*, 55(2): 136–138.

15. Такач-Костић, М., Вукелић, М., Црквовић, Б., и сар. (1995), Емпиричан, аналитичан и критичан резиме досадашњег рада Комисије за оцену здравствене неспособности за Специјално физичко образовање, у „Зборник радова првог саветовања из Специјалног физичког образовања“, Полицијска академија, Београд, 11. новембар 1994, стр. 94–108.
16. Hair, J., Anderson, R., Tatham, R., Black, W. (1998), Multivariate Data Analysis (Fifth Ed.). USA: Prentice – Hall, Inc.
17. Heyward, V. H., Stolarczyk, L. M. (1996), Applied Body Composition Assessment. Champaign, IL: Human Kinetics.
18. Colditz, G. A. (1999), Economic costs of obesity and inactivity. Medicine & Science in Sports & Exercise, 31(11): S663–S667

THE TENDENCY OF CHANGE IN BASIC ANTHROPOMETRIC
CHARACTERISTICS OF STUDENTS OF THE ACADEMY OF
CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES DURING
THE COURSE OF STUDIES

Radivoje Janković¹¹, Nenad Koropanovski¹², Goran Vučković¹³, Raša Dimitrijević¹⁴, Dragan Atanasov¹⁵, Dragan Miljuš¹⁶, Boban Marinković¹⁷, Jelena Ivanović¹⁸, Miroljub Blagojević¹⁹, Milovoj Dopsaj²⁰

Summary: By applying transversal method of research on a sample of 267 male and 88 female students of the Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, determination of basic anthropometric characteristics in the function of the year of study was conducted. Basic anthropometric characteristics were expressed in following variables: body weight – BW, expressed in kg; body height – BH, expressed in cm; body mass index – BMI, expressed in kg/m². The obtained results showed statistically significant tendency of change in students of the ACPS during the course of studies, namely in increase of BM, as basic measure for estimation of body voluminosity (1.2 kg per a study year, F ratio 4287, p = 0.039), as well as in BMI, as a measure for the assessment of the body status, that is, the state of nourishment (0.42 kg/m² per a study year, F ratio 7.191, p = 0.008). As for female students, the obtained results showed statistically significant tendency of change, namely in decrease of BMI, as a measure for the assessment of the body status, that is, the state of nourishment (– 0.56 kg/m² per a study year, F ratio 8.290, p = 0.005). At this point, based on the research results, we can not say for sure what could be the cause of the determined trend of increase of voluminosity and body nourishment in male students, and decrease of body nourishment in female students, which should be determined in future researches.

¹¹ Teaching associate at the Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade.

¹² Teaching assistant at the Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade.

¹³ Teaching assistant at the Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade.

¹⁴ Tutor at the Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade.

¹⁵ Chief of Sport Division, Sector for Sport, Ministry of Youth and Sport of the Republic of Serbia, Belgrade.

¹⁶ Head of Department for Prevention and Control of Non-Infectious Diseases, Centre for Prevention and Control of Non-Infectious Diseases, Institute of Public Health of Serbia, Belgrade.

¹⁷ Assistant professor at the Faculty of Mine and Geology, Belgrade.

¹⁸ Professional associate at the Republic Institute for Sport, Belgrade.

¹⁹ Associate professor at the Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade.

²⁰ Assistant professor at the Faculty of Sports and Physical Education, Belgrade.

Милан Белић¹

АНАЛИЗА АТЕНТАТА НА НАЈВИШЕ ДРЖАВНЕ ПРЕДСТАВНИКЕ

Сажетак: Предмет овог истраживања је анализа атентата на највише државне представнике кроз релевантан временски период, и то с обзиром на: начин извршења, средства извршења, положај – растојање извршиоца у односу на мету напада, место извршења и мотив извршиоца.

Полазећи од тога, статистички је обрађен и графички приказан одређен број наведених параметара везаних за сам чин извршења атентата на највише државне представнике у свету, који дају јасну слику у истраживању ове безбедносне појаве и омогућавају превентивно деловање субјеката безбедности у предвиђању понашања атентатора као носилаца облика угрожавања безбедности највиших државних представника. Циљ истраживања је објашњење ове безбедносне појаве, тумачење његових својстава и битних обележја, као и узрока и последица, с циљем предвиђања његовог тока и могућих ефеката.

Кључне речи: безбедност, тероризам, убиство, атентат, оружје, *modus operandi*.

Атентат (лат. *attentatum*), се најчешће дефинише као умишљајно убиство или покушај убиства неке истакнуте личности, извршен од стране једног или више лица. Феномен атентата део је наше свакодневице. Веома је битно анализирати корене ове појаве у прошлости, његове мотиве, начин и

¹ Милан Белић, специјалиста из области тероризма и организованог криминала, Управа за обезбеђење одређених личности и објеката, МУП Републике Србије.

средства извршења, ради приправности, спремности и планирања мера и радњи заштите највиших државних представника данас.

Историјска дешавања доказују да су највиши државни представници, без обзира да ли су краљеви, председници, премијери, министри или политички и верски великодостојници, увек изложени опасности од атентата. Први поуздани подаци о овом виду политичког убиства нас воде у Атину, када су 514. године п. н. е. на дан панатенског празника, Феничани Хармодије и Аристокитон, којима су Атињани дали грађанска права, убили мачевима Хипарха, сина тиранина Пизистрата који је био на челу државне управе.

У Средњем веку преовладавали су религиозни мотиви у извршењу атентата. Тако је, на пример, римокатолички фанатик Франсоа Равајак, у намери да сузбије ширење протестантизма, убио 1598. године француског краља Анрија IV из династије Бурбона, идејног вођу протестаната, који је Нанским Едиктом осигурао протестантима верске слободе и окончао верске ратове.

Крајем XIX века, у време анархизма, атентатори су покушавали да убиством суверена изазову револуцију која ће срушити апсолутистички режим. Представницима ових идеја, као што су Михаил Бакуњин, који је пропагирао негирање законодавства, и Сергеј Генадијевић Нечајев, вођа терористичке организације „Народна воља“, убиство државника било је средство за остварење поменутих идеолошких циљева. У овако мотивисане атентате спадају: убиство цара Александра II, 12. марта 1881. године, атентат на француског председника Франсоа Сади Карноа, 24. јуна 1894. године, атентат на италијанског краља Умберта, 29 јула 1900. године (у кога је пуцао из пиштоља ткач свиле Гастон Брешчи, који је касније изјавио да је анархиста револуционар и да је убио краља зато што је он један од многих властодржаца у свету), итд.

У XX веку не само да је настављена, већ је постала и учесталија пракса убиства највиших државних представника, најчешће од стране организованих терористичких група, али и од стране појединаца гоњених ирационалном мржњом, осветом или неком опсесијом. Оно што карактерише данашњи размах тероризма јесте масовно ширење и примена атентата у политичкој борби, као средства државног насиља над другом државом, па се овај период може слободно означити као доба политичких убиства.

Брус Хофман, иначе, описује терористе „као нормалне људе који су крајње разборити и промишљени, за које је тероризам рационалан избор којем се приклањају након темељног размишљања“².

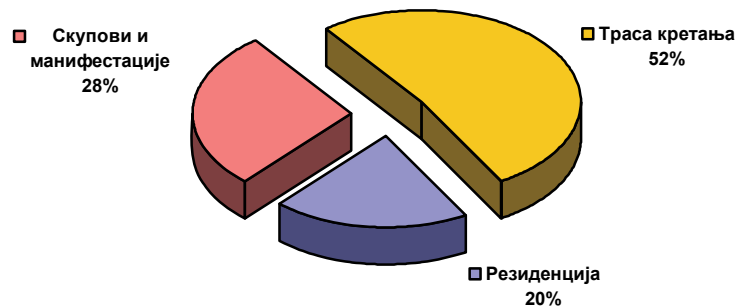
² Hoffman. B., (2000), *Унутрашњи тероризам, Inside terrorism Београд: Народна књига „Алфа“, сир. 5.*

Анализа атентата на највише државне представнике у свету фокусирана је на сагледавање 74 атентата извршених на 68 највиших државних представника (у прилогу) у односу на различите параметре. Конкретно, поменути атентати биће анализирани кроз следеће параметре: место извршења, средства која су коришћена приликом извршења, позицију извршилаца – места напада у време извршења, последице атентата и извршиоце атентата.

Анализа атентата на највише представнике држава у свету рађена је са жељом да се пружи целовит увид у атентате на највише државне представнике у свету у периоду од 1950. до 2006. године и да буде подстицај у области теорије за даља истраживања врло озбиљног феномена специфичног карактера и велике друштвене опасности.

Анализа атентата на највише представнике државе у односу на место извршења

У графичком приказу 1 дати су статистички подаци проистекли из истраживања који указују на број извршених атентата у односу на место извршења:

Слика 1

У односу на 74 извршена атентата на 68 највиших државних представника у свету, **траса кретања** је у 38 случајева била место извршења атентата, што представља **51,3%** од укупног броја атентата и од тога:

– **приликом кретања моторним возилом** на траси кретања извршено је 32 атентата, што представља 43,2% од укупног броја извршених атентата, односно 84,2% напада у односу на укупан број напада на траси кретања;

– **приликом кретања пешке** на траси кретања, извршено је укупно 13 напада, што је 17,5% од укупног броја атентата (у укупан број спада и кретање пешке на скуповима и манифестацијама).

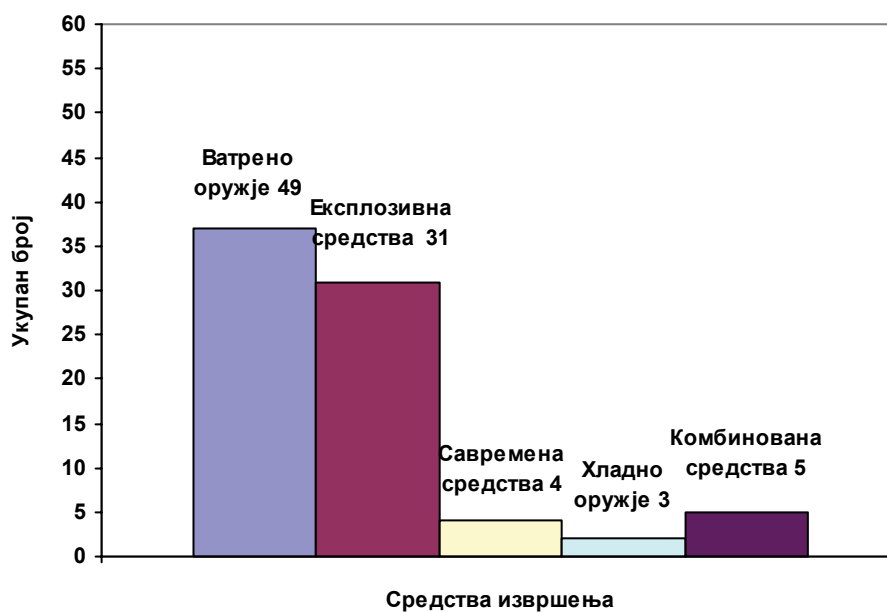
На скуповима и манифестацијама (паркови, конгреси, скупштине, верски објекти, митинзи, хотели...) укупно је извршен **21** атентат, што представља **28,4%** од укупног броја атентата.

Резиденције као место напада – атентата на највише представнике државе у свету биле су место напада у **15** случаја, што представља **20,3%** од укупног броја атентата.

Анализа напада – атентата на највише представнике државе у односу на средства која су коришћена приликом извршења

Средства у извршењу атентата којима су се кроз историју служили атентатори и терористи зависила су од развитка и напретка технике која је условљавала примену адекватног оружја. Мач, нож, отров су најчешћа средства која су коришћена у старом и средњем веку. Проналазак барута и разних експлозива битно је утицао на одабир ових средстава у извршењу атентата због њихове разорне моћи, поузданости и прецизности.

У графичком приказу 2 дати су статистички подаци који су проистекли из истраживања и који указују на укупан број примене појединих средстава у извршењу атентата на највише државне представнике.

Слика 2

Ватрено оружје као средство је било коришћено у **37** случајева у извршењу атентата на највише државне представнике, што представља 50% од укупног броја средстава коришћених у атентатима на највише државне представнике, а од тога:

– **крајко оружје** (пиштољи, револвери) коришћено је као средство извршења атентата у **21** случају, што представља 28,3% од укупног броја атентата, односно 56,7% од укупног броја атентата извршених ватреним оружјем;

– **дуго оружје** (аутоматско, полуаутоматско, пушке са и без оптике) је у **16** случајева коришћено у извршењу атентата, што представља 21,6% од укупног броја извршених атентата, односно 43,2% од укупног броја атентата извршених ватреним оружјем.

Експлозивне направе су коришћене у **31** случају као средство извршења атентата, што представља 41,9% од укупног броја средстава коришћених у извршењу атентата на највише представнике државе у свету, и то:

– **експлозивне направе које су биле постављене** (поред пута, испод пута, изнад пута и у објектима) коришћене су у **23** случаја, што представља 31% од укупног броја атентата, односно 74,1% од укупног броја експлозивних направа коришћених као средство извршења атентата.

– у **5** случајева атентата **експлозивне направе**, као средство извршења, су **бачене** на највише државне представнике од стране атентатора, што представља 6,7% од укупног броја атентата, односно 16,1% од укупног броја експлозивних направа коришћених као средство извршења атентата.

Самоубилачким акцијама уз коришћење импровизованих експлозивних направа је извршено укупно **6** атентата на највише државне представнике, што представља 8,1% од укупног броја извршених атентата, односно 19,3% атентата извршено је коришћењем експлозивних направа као средства извршења.

„Аутобомбе“, као експлозивне направе, у извршењу атентата коришћене су у **7** случајева, што представља 9,4% од укупног броја атентата.

Затљиве материје су коришћене у **2** случаја као средство извршења атентата.

Савремена средства (ручни бацачи, ракетни системи) у извршењу атентата коришћена су укупно у **4** случаја, што представља 5,4% од укупног броја коришћених средстава у извршењу атентата, и то:

Хладно оружје (нож), као средство у извршењу атентата, коришћено је у **2** случаја, што представља 2,7% од укупног броја средстава коришћених у извршењу атентата.

Комбинована средства су коришћена у **5** од **74** случаја атентата на највише државне представнике којом приликом су извршиоци користили

више од једног средства у извршењу атентата. Реч је о следећим терористичким актима:

– атентат на председника Француске, Шарла Де Гола, 1961. и 1962. године – у извршењу су коришћене: експлозивна направа, заљиве матије-рије и ватрено оружје;

– атентат на председника Египта, А. Ел Садаи, 1981. године – коришћено је ватрено оружје и ручне гранате;

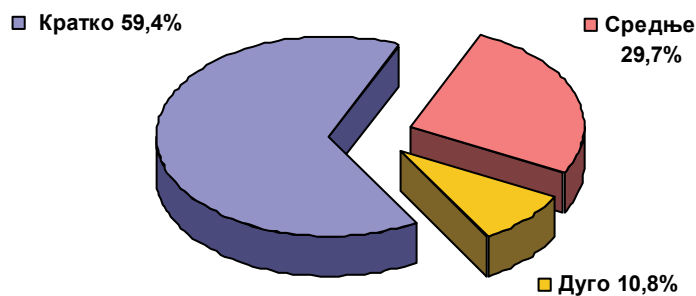
– атентат на председника Никарагве, А. Сомозу Дебајле, 1980. године – коришћено је ватрено оружје и ракетни системи;

– атентат на председника Ирана, Рафсанџанија, 1993. године – коришћена је експлозивна направа и ручне гранате;

– атентат на председника Египта, Х. Мубарака, 1995. године – коришћена је експлозивна направа, ватрено оружје и ручни баљач.

Анализа атентата на највише представнике државе у односу на позицију извршилаца – мета напада у време извршења

У графичком приказу 3 приказани су статистички подаци који су проистекли из истраживања и који указују на укупан број извршених атентата у односу на позицију – растојање извршилаца у односу на мету напада.

Слика 3

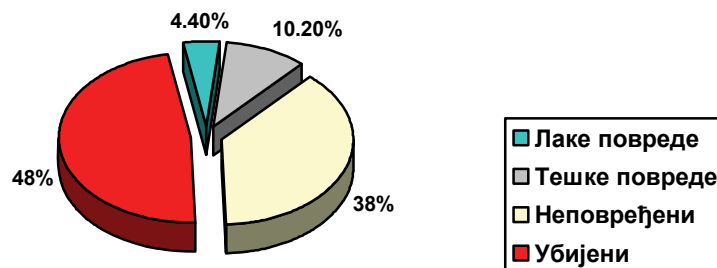
Са кратког растојања извршено је укупно 44 атентата, што представља 59,4% од укупног броја извршених атентата.

Средње растојање, као позиција извршилаца у односу на мету напада, у време извршења атентата на највише државне представнике било је у **22** случаја, што је 29,7% од укупног броја извршених атентата.

Са других растојања извршено је укупно **8** атентата на највише државне представнике, што представља 10,8% од укупног броја извршених атентата.

Анализа последица атентата на највише државне представнике

У графичком приказу 4 приказани су статистички подаци који су проистекли из истраживања и који указују на последице извршених атентата на највише државне представнике.

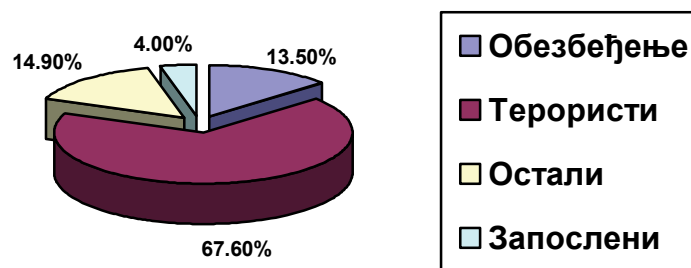

Слика 4

У атентатима на највише државне представнике, у периоду од 1950. до 2006. године (анализа 74 атентата на 68 највиших државника), убијено је или је подлегло повредама укупно **33**, што представља **48%** од укупног броја атентата. Тешке повреде приликом атентата задобило је **7** највиших државних представника, односно **10,2%**, лаке телесне повреде задобило је **3** највиша државна представника, што представља **4,4%**, и, од укупног броја обрађених атентата на највише државне представнике, **25** је остало неповређено, што представља **38%** од укупног броја атентата.

Анализа извршилаца атентата на највише државне представнике

У графичком приказу 5 приказани су статистички подаци који су проистекли из истраживања и који указују на типове извршилаца атентата на највише државне представнике.

Слика 5

Припадници специјализованих служби – обезбеђења, или овлашћена службена лица су у 10 случајева били непосредни извршиоци атентата на највише државне представнике, што представља 13,5% од укупног броја атентата.

Укупно у 3 случаја извршиоци атентата су била лица која су у време извршења била **запослена** у одређеним службама и која су имала одобрење да гравитирају и бораве у непосредној близини личности која се штити, што представља 4% од укупног броја обрађених атентата.

Појединци и групе који припадају **терористичким организацијама** учествовали су у извршењу атентата на највише државне представнике у поменутом периоду укупно 50 пута, што представља 67,6% од укупног броја обрађених атентата.

Остала лица која се појављују као извршиоци (физичка лица, лица из криминогених средина и др.) у атентатима на највише представнике државе заступљени су у 11 случајева, што представља 14,9%

Резултати истраживања

- Заједничко за све атентате на највише државне представнике је да су били раније планирани и припремљени. Место напада најчешће је одређено детаљном анализом организатора атентата. У највећем броју случајева то је место у близини места становања, места рада или „уско грло“ – критична тачка на редовној, **устаљеној траси** кретања. Случајност је искључена.

- У припреми атентата атентатори се служе осматрањем у свим фазама припреме и реализације напада. Битне информације су **систем заштите и устаљена пракса**. Терористичке или криминалне групе, поред непосредне опсервације – осматрања, информације о мети напада углавном прибављају из легалних извора као што су дневна и недељна штампа, радио и ТВ, телефонски именици, Интернет и други информациони материјали који нису поверљиве природе. Атентатори, ментално поремећене особе, такође прибављају информације о мети напада.

- Тактичке предности у оперативном припремању напада терористичких криминалних група су место и време напада, ватрена моћ, заклон, склониште, приступ мети напада, идентификација мете пре напада.

- Праћење је „најслабији“ део терористичке активности. Обично то раде слабије обучени терористи који праве грешке које се могу лако идентификовати благовременим и систематичним оперативно превентивним радом.

- Напади на штићене личности су најчешћи када су у покрету, возилом или пешке, јер непосредним опажањем могу доћи до битних информација о функционисању непосредног и дубинског обезбеђења и да при томе обезбеде четири битна елемента напада: изненађење, заштиту, контролу и бекство.

- Ретки су напади на личност која се штити за време боравка у објекту јер потенцијални извршиоци теже долазе до информација о техничким карактеристикама заштите објекта, броју људи у објекту, распореду просторија, тренутном положају личности која се штити у објекту и, за њих најважнијем – правцу извлачења после напада, осим у случајевима самоубилачких акција (нпр. атентат на председника Јеменске Арапске Републике, Ахмеда Ал Гашмија, 24. 6. 1978. године; атентат на председника Шри Ланке, Расинга Пермадаса, 1. 5. 1993. године).

- Анализом терористичких напада на највише државне представнике потврђује се да атентаторски тим функционише и распоређује се према плану напада који се састоји из више фаза: обавештајна припрема, анализа информација, провера алтернативних напада, детаљно планирање фаза самог напада, припрема извршилаца и средстава потребних за напад, планирање бекства, припрема терена за напад, напад и бекство. Групе, тимови и појединци делују унутар ћелија које функционишу независно од других ћелија, имена припадника унутар истих организација су тајна, организоване су по војном систему, постоје надређени и подређени, влада војна дисциплина, карактерише их висока стручност и оспособљеност у руковању најсавременијим врстама наоружања, познају војне вештине и тактику рада јединица за обезбеђење, одликује их висок степен конспиративности и

планско предузимање радњи у припреми атентата. Такође, карактерише их фанатичност, одлучност, лукавост и непоколебљивост. Телију воде вође организације или високо позиционирани чланови организације. Такође је карактеристична повезаност терористичких група са носиоцима транснационалног организованог криминала ради боље покретљивости, финансирања и прикривања (нпр. атентат на председника Јужне Кореје, Чун До Хвана, 9. 10. 1983. године; атентат на председника Египта, Хосни Мубарака, 6. 6. 1995. године; атентат на премијера Шпаније, Карера Бланка, 20. 12. 1973. године).

- У извршењу атентата на траси кретања атентатори користе три типа заседе:

- **мобилне заседе**, када је мета напада у покрету, или кад је стационирана али се нападачи – атентатори крећу и нису претходно смештени на фиксирану локацију (нпр. атентат на председника Републике Француске, Шарла де Гола, 22. 8. 1962. године; атентат на председника Египта, Хосни Мубарака, 26. 6. 1995. године);

- **фиксне заседе**, када је мета напада стационирана, или је елемент напада одређен за фиксну локацију;

- **импровизоване експлозивне направе** на путу најчешће су смештене на тачки сужења и увек на **најјављеној траси кретања**. Активирање импровизованих експлозивних направа се најчешће изводи путем окидача, жичано или бежично, које контролише један од чланова нападачке групе који често има „маску“ за акцију (нпр. атентат на председника Венецуеле, Рамула Бетанкура, 24. 6. 1960. године; атентат на председника Републике Француске, Шарла де Гола, 8. 9. 1961. године и 1. 7. 1966. године; атентат на премијера Шпаније, Карера Бланка, 20. 12. 1973. године; атентат на председника Бивше Југословенске Републике Македоније, Киру Глигорова, 3. 10. 1995. године).

- Највећи број анализираних атентата је извршен ватреним оружјем, на траси кретања са кратког растојања.

- Припадници безбедносних служби који су били извршиоци атентата на највише представнике државе, као средство извршења у свим случајевима су користили ватрено оружје (кратко или дуго) и то на кратким растојањима.

- Покушај атентата на највише државне представнике за време путовања ваздухопловом забележен је у случају покушаја атентата на краља Марока, Хасана, 16. 8. 1972. године (напад 5 борбених авиона ловаца мароканске армије који су били у пратњи. Организатор, генерал Мухамед Офакир, покушао да збаци краља).

- У једном од 74 анализирана случаја атентата на највише државне представнике, извршилац атентата је високи дипломатски представник (атентат на председника Јеменске Арапске Републике, Ахмеда Ал Гашмија, 24. 6. 1978. године).

- Учешће интернационалног спортисте у извршењу атентата забележено је у случају атентата на председника Египта, Анвара Ел Садата, 6. 10. 1981. године (Хусеин Абас Мохамед, носилац бронзане медаље у стрелаштву са Медитеранских игара у Сплиту, 1979. год.).

- Анализа указује да су **идеолошки мотиви** у највећем броју покретачи за извршење атентата. Извршиоци су снажно мотивисани како би промовисали своју идеологију (ЕТА, Ал-Гама, Ал Исламиа) и остварили своје циљеве. Узроци атентата могу да потичу из политичких, верских и социјалних уверења. Атентатор је уверен да мета напада угрожава принципе за које он верује да су од значаја (нпр. атентат на председника Египта, Хосни Мубарака, 26. 6. 1995. године; атентат на председника Арапске Републике Египта, Мухамеда Анвара Ел Садата, 6. 10. 1981. године; атентат на премијера Шпаније, Карера Бланка, 20. 12. 1973. године).

- **Племенско ривалство** као мотив атентата испољава се због етничких сукоба унутар група које желе да преузму власт у земљи (нпр. атентат на председника Либана, Башира Жемајила, 14. 9. 1982. године; атентат на председника Египта, Хосни Мубарака, 26. 6. 1995. године).

- **Револуционарни мотиви** група или појединаца који су фанатични у својој жељи да промене постојећу власт и успоставе нову. Мете напада представљају носиоци власти (нпр. атентат на краља Италије, Умберта I, 29. 7. 1900. године; атентат на краља Шпаније, Алфонса XIII, 31. 5. 1906. године; атентат на председника Шри Ланке, Ранасинга Премадаса, 1. 5. 1993. године).

- **Економски мотив** – (нпр. атентат на државног секретара САД, Џорџа Шульца, 8. 8. 1988. године у Боливији због учешћа у програму елиминације дрога; атентат на председника БЈР Македоније, Киру Глигорова, Скопље, 3. 10. 1995. године³).

³ На конференцији за штампу, одржаној 26. 10. 1995. године, тадашњи македонски министар полиције, Фрчковски, је изјавио да је истраја утврдила да је организатор атентата извесна „финансијско-економска група“ са седиштем у једној суседној држави“, чији је организатор по имену познат Македонској служби безбедности. Више грчких и македонских листова истиче да је реч о компанији „Мулиш групу“, чији је донедавно друштво човек, Димитар Иванов, својевремено наводно челник Првог одељења б. управе бугарске контраобавештајне службе, десетак дана пре атентата боравио у Скопљу, и да је он наводно „формирао“ ексклузивну нараву која је употребљена у атентату.

- Највећи број напада из групе **психолошки мотивисаних** атентата због менталне поремећености и емотивне нестабилности догодио се у САД, и већина нападача је била позната безбедносним структурама. Ови извршиоци обично сами раде, не тражећи никакву моралну или идеолошку подршку. Најомиљенији метод напада је ватреним оружјем из непосредне близине, тако што се умешају у масу и приближе мети напада, а проценат успешности је висок (нпр. атентати на председнике САД: Абрахама Линколна, 14. 4. 1865. године; Џејмса Гарфилда, 2. 7. 1881. године; Вилијама Мекинлија, 6. 9. 1901. године; Теодора Рузвелта, 14. 10. 1912. године; Џона Кенедија, 22. 11. 1963. године; Џералда Форда, 22. 9. 1975. године, Роналда Регана, 30. 3. 1981⁴. године. Из групе психолошки мотивисаних атентата карактеристичан је и атентат на председника Републике Француске, Жака Ширака, 14. 7. 2002. године у Паризу⁵). С тим у вези, Дејвид Ромштејн, психијатар из Чикага, сматра да су председници рањиви због тога што код грађана буде највеће наде, а ако се грађани у њих разочарају онда се код њих може јавити опасна мржња.⁶

- Америчка тајна служба (U.S. Secret Service), покренула је пројекат (ECSP- Exceptional Case Study Project) коме је главни циљ прикупљање и анализирање информација о ставовима, понашању и поступцима извршилаца напада данима и недељама пре напада. Анализирали су њихова кретања од тренутка када су почели да припремају напад до самог тренутка напада, њихове мотиве, избор места за напад, евентуалне менталне болести, усклађеност претње и намере и битна животна искуства. Закључци студије покренутог пројекта о 83 напада на истакнуте личности САД од 1949. године говоре да су сви извршиоци имали велике проблеме у низу пре него што су спровели напад. За 10% је утврђено да им је болест или несретан случај усмерио живот у последњих 12 месеци пре напада. За 20% се зна да су остали без драге особе или битног партнера у том периоду, а готово 25% је претрпело велики губитак или неуспех, који им је утицао на живот. Те животне промене усмериле су њихов живот у години која је предходила нападу. Битни резултати

⁴ Џон Хинкли, ађенђађор на ђредседника САД, Роналда Ређана, био је ођседнуђ филмском звездом Џоди Фосђер којој је у ђисмима ђисао о дођађају којим ће ђоказађи своју ђубав ђрема ђој. На дан кад је ђокушао ађенђађађ најђисао је да ће да убије Ређана само да би ђу имђресиионирао.

⁵ Ађенђађађор Максим Брунери у изђави је рекао да је желео да „ђромени свеђи“, уђврђено је да је имао ђсихичких ђроблема.

⁶ Fein, R. Vossekui, B., (1999), *Assassination in the United States: An Operational Study of Recent Assassins, Attackers, and Near-Lethal Approachers*. Washington: *Journal of Forensic Sciences*. American Academy of Forensic Sciences.

(ECSP) о понашању и особинама извршиоца су: *стйаросїй варира од 16 - 73 їод.; честїо имају добро образовање, їоїйово 50% їохађа стїудије; честїо су се селили; веђина је друшїйвено неакїйвна, али за једну їређину їо није їоїйврђено; многи имају насилничку їрошлосїй; веђина је имала бурне реакције и исїољавала бес, али је само једна їоловина имала насилничко їонашање; неколико је хайїшено збої кривичних дела, укључујући и оне са уїоїйребом оружја; многи су уїоїйребљавали оружје, али без обуке; многи су їайїили од деїресїје; многи су размишљали о самоубисїйву или їа їокушали; многи су зайїражили їомоћ од сїецијалисїйа за менїшало здравље, реїко ко је їоворио медицинском особљу о намери да убије јавну личносїй или званичника; они чији наїад није имао смрїїни исход су їре били склони делузивном размишљању, неїо они чији је-сїйе; неколико их је имало халуцинације; умерено мали број је корисїйшо дроїе и алкохол.*⁷

- **Плаћеници** – атентатори који убијају за новац (нпр. Иљїћ Рамирез Санчез звани Карлос-Шакал, организатор напада на седиште ОПЕК у Бечу 1975. године).

- **Отмица** која често предходи убиству је најсложенији метод напада, изводе га добро организоване криминалне и терористичке групе којима су у реализацији потребни обавештајни и нападачки тимови, тим за логистику и опсервацију, склоништа, превозна средства и велике суме новца (нпр. Отмица, а после 55 дана и ликвидација бившег италијанског премијера, Алда Мора, у Риму, Италија, 16. 3. 1978. године).

- **Безбедносне** – специјализоване службе у својим активностима морају увек бити благовремено информисане, акционо усмерене и мобилне према потенцијалним атентаторима. Припадници специјализованих јединица за заштиту су обучени и образовани професионалци у препознавању безбедносно индикативних појава, анализирању конкретних претњи, планирању мера и радњи у циљу заштите и коришћењу материјално-техничких средстава у реализацији саме заштите. У релизацији задатака битна је поверљивост и дискретност, орјентисаност ка тимском раду, физичка спремност, јер они морају бити иницијатори у покретању мера и радњи превентивног и репересивног карактера у циљу подизања безбедносне заштите највиших представника државе на највиши ниво.

⁷ *Fein, R. Vossekuil, B., (1999), Assassination in the United States: An Operational Study of Recent Assassins, Attackers, and Near-Lethal Approachers. Washington: Journal of Forensic Sciences. American Academy of Forensic Sciences.*

ЛИТЕРАТУРА:

1. White, J. R.; (2004), Тероризам, (Terrorism) Београд: Александрија Прес.
2. Јаневски, О.; (1987), Највећи светски атентати, Аранђеловац: Напредак.
3. Јовић, Р.; Савић, А.; (2004), Биотероризам, биолошки рат, биолошко оружје, Београд: Институт за политичке студије.
4. Lonsdale, M.; (1995), Body Guard - A Practical Guide to VIP Protection. S.T.T.U. Los Angeles, SAD:
5. Марјановић, Б.; Ђорђевић, М.; (2005), Атентати који су променили свет, Београд: Књига комерц.
6. Марјановић, Б.; (2006), Југословенски атентати, Београд: Бео књига.
7. Милошевић, М.; (2001), Систем државне безбедности, Београд: Полицијска академија, Војна штампарија.
8. Ninburg, R.; (2000), Убиства државника широм света, Израел: Преглед.
9. Conog, R.; (1996), Body Guard - The World of Protection. London: Arms and Armour Press.
10. Пејчић, Б.; (1995), Методологија емпиријског научног истраживања, Београд: Дефектолошки факултет, БИГ.
11. Рађеновић, Р.; (2003), Безбедност личности и објеката, Београд: МДД систем.
12. Симеуновић, Д.; (1989), Политичко насиље, Београд: Радничка штампа.
13. Ћирковић, С. Ц.; (2004), Балкански атентати, Београд: Народна књига „Алфа“.
14. U.S. Government office; (1964), Report of the president's commission on the assassination of president Kennedy. Washington: Government printing office.
15. Fein, R. Vossekuil, B.; (1999), Assassination in the United States: An operational study of recent assassins, attackers, and near-lethal approachers. Washington: Journal of Forensic Sciences. American Academy of Forensic Sciences, number 2.
16. Hoffman . B.; (2000), Унутрашњи тероризам , (Inside Terrorism) Београд: Народна књига „Алфа“.
17. Christopher. C. H.; (2000), Terrorism today, London: Frank Cass Publisners.

ПРИЛОГ

СПИСАК ОБРАЂЕНИХ АТЕНТАТА НА НАЈВИШЕ
ДРЖАВНЕ ПРЕДСТАВНИКЕ

01. Председник САД, Хари Труман	1950.
02. Краљ Јордана, Абдулах други	1951.
03. Премијар Пакистана, Лисагам Ал Кан	1951.
04. Председник Египта, Гамал Ал Насер	1954.
05. Председник Венецуеле, Р. Бетанкур	1960.
06. Председник Француске, Шарл Де Гол	1961.
07. Председник Индонезије, Ахмед Сукарно	1962.
08. Председник Индонезије, Ахмед Сукарно	1962.
09. Председник Француске, Шарл Де Гол	1962.
10. Председник Француске, Шарл Де Гол	1963.
11. Председник САД, Џон Ф. Кенеди	1963.
12. Председник Гане, Нкрума	1964.
13. Премијер Јужне Африке, Хендрик Френш Фервуд	1966.
14. Председник Француске, Шарл Де Гол	1966.
15. Председник СССР, Леонид Брежњев	1968.
16. Сенатор САД, Роберт Кенеди	1968.
17. Председник Сомалије, Абед Али Рашид	1969.
18. Премијер Јордана, Васпи Тал	1971.
19. Краљ Марока, Хасан	1972.
20. Премијер Шпаније, Кареро Бланко	1973.
21. Председник Јужне Кореје, Парк Џхунг Хее	1974.
22. Краљ Саудијске Арабије, Фејсал Ибн Хусеин	1975.
23. Председник САД, Џералд Форд	1975.
24. Председник Северног Јемена, Ибрахим Хамиди	1977.
25. Премијер Републике Италије, Алдо Моро	1978.
26. Председник Јеменске Арапске Републике, Ахмед Ал Гашмија	1978.
27. Командант НАТО, Александар Хејг	1979.
28. Председник Никарагве, Анастасио Сомоза Дебајле	1980.
29. Председник Сад, Роналд Реган	1981.
30. Председник Ирана, Мухамед Али Рацаи	1981.
31. Председник Ирана, Мухамед Џавад Бахонар	1981.
32. Председник Египта, Анвер Ел Садат	1981.
33. Папа Павле други	1981.
34. Председник Француске, Жискар Де Стен	1982.

35. Председник Либана, Башир Џумаил	1982
36. Председник Јужне Кореје, Чун До Хвана	1983.
37. Премијер Велике Британије, Маргарет Тачер	1984.
38. Премијер Индије, Индира Ганди	1984.
39. Премијер Шведске, Улоф Палме	1986.
40. Премијер Индије, Раџив Ганди	1986.
41. Премијер Турске, Тургум Озал	1988.
42. Државни секретар САД, Џорџ Шулц	1988.
43. Председник Пакистана, Зија Ул Хак	1988.
44. Министар одбране Колумбије	1988.
45. Шеф безбедности Колумбије, Мигуел Мазе	1989.
46. Државни тужилац Колумбије	1989.
47. Председник Либана, Рене Муавад	1989.
48. Директор Немачке националне банке, Алфред Херхаусен	1989.
49. Премијер Велике Британије, Џон Мејџор	1991.
50. Државни секретар и министар одбране Шри Ланке	1991.
51. Премијер Индије, Раџив Ганди	1991.
52. Бивши премијер Ирана, Шапур Бахтијар	1991.
53. Командант морнарице Шри Ланке, Фернандо Кланси	1992.
54. Председник Ирана, Рафсанџани	1993.
55. Председник Шри Ланке, Рансинг Пермадаса	1993.
56. Председник Алжира, Будијафа	1993.
57. Премијер Египта, А. Садки	1993.
58. Министар унутрашњих послова Египта, Хасан Ал Алфи	1993.
59. Председник Руанде и Бурундија, Жувенал Нмариамира	1994.
60. Ген. у Министарству одбране Шпаније, Франциско Вегиас	1994.
61. Председник Египта, Хосни Мубарак	1995.
62. Председник Грузије, Едуард Шевернадзе	1995.
63. Премијер Индијске Државе Пенџаб, Беант Синга	1995.
64. Председник БЈР Македоније, Киро Глигоров	1995.
65. Премијер Израела, Исак Рабин	1995.
66. Председник Турске, Демирел	1996.
67. Председник Ирака, Садам Хусеин	2001
68. Председник Д. Р. Конго, Лоран Кабила	2001.
79. Премијер Шри Ланке, Сиримаво Бандаранаике	2000.
70. Министар одбране СРЈ, Павле Булатовић	2000.
71. Председник Француске, Жак Ширак	2002.
72. Председник Владе Републике Србије, Зоран Ђинђић	2003.
73. МИП Шри Ланке, Лакман Кардиргамара	2005.
74. Шеф обавештајне службе Палестине, Тарик Абу Раџаба	2006.

ANALYSIS OF ASSASSINATIONS OF LEADING
STATE REPRESENTATIVES

Milan Belić

Specialist in the field of terrorism and organized crime

Directorate for protection of VIP persons and objects

Ministry of Interior of the Republic of Serbia

Summary: The subject of this research is the analysis of assassinations of leading state representatives throughout relevant period of time, taking into account: method of execution, means of execution, position – distance between the executor and the target, place of execution and motive of the assassin.

Starting from that point, statistically processed and graphically presented was a certain number of mentioned parameters related to the very act of assassination of leading state representatives in the world. All of this gave us a clear picture of this security phenomenon and enable preventive actions of security subjects in predicting behaviour of assassins as bearers of threats to the security of leading state representatives. The aim of this research is to explain this security phenomenon, interpret its characteristics and key attributes, as well as its causes and consequences in order to predict its course and possible effects.

Зоран Кесић¹

ИСПИТИВАЊЕ СТАВОВА СТУДЕНАТА КРИМИНАЛИСТИЧКО-
ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ О ПРИВАТНОМ ПОЛИЦИЈСКОМ
ДЕЛОВАЊУ

Сажетак: Због константног усавршавања извора и облика угрожавања са једне, и немогућности државе да заштити све потенцијалне објекте напада са друге стране, опасност по живот и имовину грађана се вишеструко увећала. Као једно од решења несклада између нивоа заштите која је појединцима потребна, у односу на онај ниво који нуди држава, појављује се тзв. „приватно полицијско деловање“ оличено у спровођењу приватног обезбеђења и приватне истражитељске (детективске) делатности. Ипак, деловање приватних субјеката у областима за које је традиционално била надлежна полиција отвара врата велике полемике, а утврђивање природе односа између јавног и приватног полицијског деловања постаје једна од најактуелнијих тема за истраживање у склопу полицијско-безбедносних наука. У овом раду представимо резултате испитивања ставова студената Криминалистичко-полицијске академије о приватном полицијском деловању, природи односа са полицијом и могућностима сарадње у поступању ова два сектора.

Кључне речи: приватно полицијско деловање, полиција, приватни сектор безбедности, испитивање, студенти Криминалистичко-полицијске академије.

¹ Асистент-приправник, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ ПРИВАТНОГ ПОЛИЦИЈСКОГ ДЕЛОВАЊА

Данашње постмодерно друштво, кога одликује висок степен развоја и нагле измене социјалне и економске структуре, суочава се са константним усавршавањем и модернизацијом извора и облика угрожавања личне и имовинске сигурности грађана. У таквим условима исконска потреба човека за задовољењем осећаја сигурности условила је пораст захтева за услугама које традиционално пружају државни органи, пре свих полиција. С обзиром да такво стање неминовно доводи до преоптерећења државног буџета, због чега трпе социјална давања, пореска политика и национална економија, у размишљању многих теоретичара преовладава мишљење да пружање безбедносних услуга треба да регулише тржиште.

Оваквим трендовима тежи се сужавању послова полиције и све већем делегирању одговорности, чиме се настоји ограничити монопол државе, која је, путем полиције и других органа формалне социјалне реакције, преваходно обављала делатност контроле криминалног понашања. Неки аутори овај процес означавају као „*приватизацију послова безбедности*“. Други, пак, сматрају да је израз „приватизација“ неодговарајући, образлажући како се полицијски послови не могу приватизовати, већ се део њихове надлежности може само поверити недржавном сектору на извршавање. Због тога се у литератури срећемо и са изразима као што су „реструктурирање“ или „мултилатерализација“ полицијског деловања (в. Кешетовић, 2004: 227-244).

Чињеница је, међутим, да је учешће недржавних субјеката у полицијском раду проширило његову границу. С тим у вези, многи аутори сматрају да израз „**полицијско деловање**“ (*e. policing*) не треба везивати искључиво за функцију државне полиције, која по њима представља само један сегмент полицијског рада схваћеног као шири друштвени процес.² Због то-

² Тако нпр. британски аутор Button (2002:6) полицијско деловање одређује као социјалну функцију која доприноси одржању појединачног социјалног реда (и мира), а коју врше бројне различите институције, установе и органи. По њему, полицијско деловање подразумева оне активности које имају за циљ да осигурају безбедност социјалног реда у одређеној средини, и то мерама и активностима које су примерене тако постављеном циљу. У том смислу, полицијско деловање се разликује од много ширег концепта социјалне контроле, који укључује готово све што доприноси (индиректно и директно) одржању, односно произвођењу социјалног реда, као што је утицај породице, школе, медија итд. У литератури се, иначе, израз „*policing*“ користи за објашњење различитих процеса. Тако нпр. Grabosky (1999:5) за скуп активности цивила у полицијском раду користи термин „трећи део полицијског рада“ (*e. third party policing*), док Stenning и Shearing (1980:220-248) за учешће приватних компанија и разних недржавних организација у контроли криминалног понашања користе термин „сиви полицијски рад“ (*e. grey policing*). Такође, ова два аутора за процес поновног оживљавања и

га све већи број аутора говори и о тзв. **приватном полицијском деловању** (*e. private policing*).

У литератури су заступљени веома различити приступи у одређењу овог појма (v. Jones and Newburn, 1998; Johnston, 1999, Loader, 2000; Bayley and Shearing, 2001; Button, 2002; Murray и McKim, 2003; John, 2005. итд.). Ипак, већина аутора сматра да у његов садржај треба уврстити само оне функције које су најближе полицијским. У том смислу, приликом дефинисања приоритет се даје приватном обезбеђењу и приватној истражитељској (детективској) делатности, у литератури познатим под заједничким називом **приватни сектор безбедности** (у даљем тексту ПСБ). Међутим, значајан број аутора у овај појам убрајају и специфичне облике деловања **грађана**, као што су суседско надзирање, патроле грађана и сл.

На основу тога можемо закључити да се у литератури разликују два основна приступа дефинисању приватног полицијског деловања, шире и уже. Према **ширем одређењу** приватно полицијско деловање би се могло дефинисати као *орјанизовано деловање добровољној и комерцијално усмереној недржавној особља, чије йримарне делайносйи укључују зашййййй личне и имовинске сићурносйи грађана*. Тако дефинисано приватно полицијско деловање сачињавају три кључне компоненте и то: 1) полицијско деловање грађана; 2) приватно обезбеђење и 3) приватна истражитељска (детективска) делатност.

Посматрано у **ужем смислу**, приватно полицијско деловање би могли дефинисати као *скуй йравно уйтемелених делайносйи, йрофесионално йййй, ван оквира надлежносйи државних орјана, које су орјанизоване ради йружјања одређених услуја зашййййй личне и имовинске сићурносйи грађана*. У овако одређен појам спадају: 1) *ућоворно обезбеђење* – делатности приватних предузећа и агенција специјализованих за пружање услуга физичко-техничког обезбеђења на уговорној основи; 2) *унућрашње (сойсйивено) обезбеђење* – делатности служби обезбеђење унутар приватних компанија и предузећа и 3) *йриваййна исйиражйййййска делайносйи*.

У раду ћемо приоритет дати приватном полицијском деловању схваћеном у ужем смислу и то превасходно због тога што су надлежност и организација овог сектора по многим карактеристикама ближи полицији него поступања обичних грађана. Наиме, полицијски рад представља занимање (професију) припадника ПСБ, док је грађанима то само добровољни задатак. Такође, постојање правних прописа, специјална обука за примену

пораст облика приватног обезбеђења крајем 60-их и почетком 70-их година прошлог века користе израз „тиха револуција у полицијском деловању“ (*e. quiet revolution in policing*), јер се, по њима, све већи раст улоге приватног сектора безбедности одвија без много уплитања са стране и без сарадње са државом.

овлашћења, поседовање службене легитимације, ношење униформе итд. усмеравају припаднике ПСБ на коришћење легалних права, док већина грађана није упозната чак ни са основним процедурама полицијског рада.

РЕЗУЛТАТИ РАНИЈИХ ИСТРАЖИВАЊА ПРИВАТНОГ ПОЛИЦИЈСКОГ ДЕЛОВАЊА

Иако приватно полицијско деловање у неким земљама већ традиционално заузима значајно место у контроли криминалитета, пораст научног сагледавања ове појаве у свету бележи се тек у последњим деценијама прошлог века. У почетку су се истраживања углавном ограничавала на „западни свет“, што је и логично, јер овај феномен вуче корене управо са тих подручја, пре свега из Велике Британије и САД. Истражујући ову област научници су обично настојали да сагледају специфичности „**индустрије приватног обезбеђења**“ (*e. industry of private security*)³, усмеравајући пажњу на утврђивање њене величине и обима пословања.⁴

³ Први пут овај термин је употребио норвешки криминолог Nils Christie у књизи „*Контрола криминалитета као индустрија*“ указујући да приватне компаније за заштиту представљају једну од најпрофитабилнијих делатности у модерном грађанском друштву (Игњатовић, 2008:12).

⁴ Тако су нпр. Cunnigham и Taylor (1985:5) проценили да у САД приближно 3 припадника приватног обезбеђења долазе на сваког полицајца, Cambell и Reingold (1994:6) наводе како је у Канади тај однос 2:1, Reynolds и Wilson (1997:219-232) сматрају да тај однос у Аустралији износи 1,5:1, док Button (2007:109-128) наводи како је на подручју Велике Британије однос 1,2:1. За разлику од ових истраживача, литвански аутор Kalesnykas (2003:21-37) је посматрао број припадника приватног обезбеђења у односу на 100.000 становника, на основу чега је добио следеће показатеље: Немачка - 217, Шведска - 184, Луксембург - 201, Данска - 193, Велика Британија - 273 припадника. Током 80-их година прошлог века спроведена је опсежна студија стања у америчкој индустрији. Као резултат истраживања, 1985. године је објављен *Hallcrest-ов извештај I: Приватно обезбеђење и полиција у Америци*. Према наводима из овог извештаја 1.1 милион људи било је запослено у приватном обезбеђењу, а скоро 22 милијарде US\$ је потрошено за приватно обезбеђење. Као допуна овог истраживања, 1990. године је објављен *Hallcrest-ов извештај II: Трендови приватног обезбеђења 1970-2000*. у ком је наведено да је потрошња за приватно обезбеђење 1990. године порасла на 52 милијарде US\$, да је број запослених достигао цифру од 1.5 милиона, чиме је однос броја припадника између приватног обезбеђења и државне полиције износио приближно 3:1 (v. Cunningham, Strauchs and van Meter, 1991). Са друге стране, канадски аутор Papen (2003) је, за потребе истраживања приватног полицијског деловања у Квебеку, користио званичне податке Министарства унутрашњих послова, према којима је обим пословања у периоду између 1982. и 1995. године порастао са 500 милиона на милијарду канадских долара, док је у 2003. години достигао суму од 1,5 милијарде долара. Подаци објављени од стране Министарства указују да је укупан број агенција за обезбеђење, које поседују дозволу за рад, у периоду између 1973. и 2002. године порастао са 96 на 233. У сагледавању обима пословања индустрије приватног обезбеђе-

Међу ретким истраживањима приватне детективске делатности издвајамо оно које су током 90-их година прошлог века на подручју Велике Британије спровели Gill и Hart. Истраживање је имало двојак циљ. Први, да се скупе општи подаци о броју приватних истражитеља, њиховој професионалној биографији и образовању, врстама активности и коришћеним методама, најчешћим клијентима, ценама њихових услуга и њиховом укупном годишњем обртну капитала. Други, да се обезбеде контакти са испитаницима и да се подстакне њихово даље учешће у детаљнијим истраживањима о овој теми (v. Gill and Hart, 1997:549-566).

За разлику од истраживања на подручју земаља са деценијском традицијом у постојању приватног полицијског деловања, у постсоцијалистичкој Европи се, све до краја прошлог века, аутори фокусирају на државу и **јавно полицијско деловање** (*e. public policing*). Међутим, под снажним утицајем либерализације државне политике и својинске трансформације, која је започета 90-их година прошлог века, да би кулминацију доживела преласком у нови миленијум, потреба за реструктурирањем полицијског деловања се бележи и у тзв. „земљама у транзицији“. Тада се иначе и примећује тренд повећања, пре свега, приватних предузећа за пружање услуга обезбеђења у овим земљама, чиме и научно сагледавање проблематике приватног полицијског деловања и дефинисање његовог места и улоге у контроли криминалитета добија све више на значају.⁵

Код јужнословенских народа истраживање приватног полицијског деловања нарочито је изражено на подручју Републике Словеније, где је у току протекле деценије организовано неколико научних саветовања и стручних скупова посвећених овој проблематици.⁶ У последњих пет годи-

ња на подручју Европске уније незаобилазан је извештај „Конфедерације европских безбедносних система“ (*e. Confederation of European Security System – CoESS*) из 2002. године, према којем у 24 земље чланице ове организације послује чак 27.318 приватних безбедносних компанија, које запошљавају скоро 1.200.000 људи (v. Final report of a project for CoESS/UNI Evropa, 2002).

⁵ Истражујући ову појаву у Литванији Kalesnykas је утврдио да су прва два приватна предузећа за пружање услуга обезбеђења лица и имовине основана 1994. године, да би 1998. њихов број порастао на 44. Према подацима из јула 2001. године, ПСБ у овој држави је имао 7.365 припадника, тј. око 75 припадника на 100.000 становника. Како истиче овај аутор, приватна предузећа специјализована за пружање услуга обезбеђења углавном се ангажују на заштити станова и кућа – 39,19%, пословних просторија – 17,04%, личности 0,16%, пословних и технолошких тајни 0,51% и финансијских институција, њихових огранака и удружења 0,59%. Структурна одељења приватних компанија, тј. сопствено обезбеђење углавном организују банке (59,72%), индустријске компаније (11,31%), остале компаније (6,24%), институције за забаву (0,47%) и појединци – физичка лица (0,71%), (v. Kalesnykas, 2003:21-37).

⁶ Овом приликом истичемо емпиријску студију коју је крајем 90-их година прошлог века спровео словеначки аутор Meško са сарадницима. Резултати су показали

на и у Србији се бележи све већа заступљеност систематских и монографских дела, чланака и реферата са научних саветовања из области приватне безбедности. Таквом тренду нарочито је допринело писање Миће Бошковића, Милана Милошевића, Душана Давидовића, Желимира Кешетовића, Зорана Кековића, Горана Матића, Горана Мандића и других наших аутора чији радови се налазе у попису коришћене литературе. Када је реч о истраживању приватног полицијског рада на подручју Републике Србије, скрећемо пажњу на резултате упоредног приказа ПСБ на подручју Југоисточне Европе у склопу ког је обрађено и стање у нашој земљи.⁷

Ипак, већина наших аутора бави се превасходно проучавањем приватног обезбеђења, док су други облици приватног полицијског рада (приватно истражитељско деловање и полицијско деловање грађана) поприлично занемарени. Самим тим је литература из ових области оскудна, а стручна јавност ускраћена у сагледавању егзактних показатеља и могућности вредновања успешности деловања грађана и приватних истражитеља у контроли криминалног понашања. Додајући томе да ПСБ на подручју Србије делује већ више од десет година у својеврсном правном вакууму, са свим последицама које такво стање носи са собом, проблем се још више усложњава, а значај научног истраживања те проблематике добија на актуелности.

РЕЗУЛТАТИ ИСПИТИВАЊА СТАВОВА СТУДЕНАТА КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ О ПРИВАТНОМ ПОЛИЦИЈСКОМ ДЕЛОВАЊУ

Деловање ПСБ у областима за које су традиционално били надлежни полицијски службеници отвара врата велике полемике. Grabosky (1999:5) скреће пажњу на актуелне трендове у полицијском деловању, који се крећу у правцу: 1) удруживања јавних и приватних истрага; 2) циркулације персонала између приватног и јавног сектора; 3) изнајмљивања или предаје одређених овлашћења приватном сектору и 4) ангажовања полиције од стране приватних лица. Оваква пракса је у многим државама условила

огромне препреке у разумевању између припадника полиције и ПСБ, а да се стање неће битије променити у будућности види се из ставова студената Полицијске академије, чије испитивање је такође спроведено у склопу ове студије (v. Meško, Nalla and Sotlar, 2005:133-144).

⁷ v. SALW and Private Security Companies in South Eastern Europe: A Cause or Effects of Insecurity, South Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons (SEESAC) – in: Димитријевић И. (ed.): Упоредни приказ приватног сектора безбедности у Југоисточној Европи (превод), Клуб студената Факултета безбедности, Београд, 2006.

бројне административне и функционалне проблеме у координирању рада између јавног и приватног сектора. Управо је због тога утврђивање природе односа између полиције и ПСБ постало једна од најактуелнијих тема за истраживање у склопу полицијско-безбедносних наука. У досадашњим истраживањима овог проблема утврђено је да природа односа између јавног и приватног полицијског деловања умногоме зависи од индивидуалне перцепције и личних искустава припадника полиције и ПСБ. Њихови ставови се крећу од хармоничног међуделовања до тоталне негације заједничког опстанка.⁸

С обзиром да ће садашњи студенти Криминалистичко-полицијске академије чинити окосницу руководства српске полиције у будућности, испитивање њихових ставова о ПСБ и односу са полицијом може делимично осликати стање ове проблематике у будућем периоду. Конкретно истраживање се заснивало на примени технике испитивања – анкета, којом смо настојали утврдити ставове испитаника о ПСБ и могућностима сарадње између полиције и ПСБ.

ПОДАЦИ О ИСПИТАНИЦИМА

Проучавану популацију сачињава 197 студената и 69 студенткиња или, прецизније, по годинама студија: 105 студената друге године, 82 студента треће године и 79 студената четврте године Криминалистичко-полицијске академије.⁹ Када је реч о завршеној средњој школи, утврђено је да је 75 студената завршило Средњу школу унутрашњих послова (СШУП), 84 гимназију, 41 техничку (електро, машинска и сл.), 31 економску и 35 остале средње школе (медицинску, пољопривредну итд.).

⁸ Bailey (1989:524) сматра да се веза најчешће кида услед недостатка обостраног поштовања у коме већином предњачи полиција. Разлог полицијске недмености овај аутор тражи у ставу по коме они себе виде као традиционалну, добро истренирану и мотивисану групу професионалаца, што се не може рећи за „њихову нерођену браћу“. Миггау и McKim (2003:635-646) истичу како нарушавању односа највише доприноси чињеница да већина држава не захтева квалификације сличне полицијским за припаднике ПСБ. Раздор и проблеми делом потичу од озбиљног неразумевања за обостране мисије и функције, јер већина установа приватног сектора не укључује инструкцију или оријентацију у тренирању регрута за кооперативни рад. Тиме се, по речима ових аутора, спречава значајна, ефективна сарадња и координација између две групе у неким јурисдикцијама.

⁹ Студенте прве године нисмо анкетирали због тога што се, према наставном плану и програму КПА, научне дисциплине, које су у непосредној вези са предметом овог истраживања, изучавају тек од друге године студија. Самим тим, студенти прве године нису упознати са кључним категоријама конкретног испитивања.

Интересантан је податак према коме од 266 анкетираних студената њих 79 имају претходно искуство на пословима безбедности. Од тог броја, њих 57 је радило у полицији до 5 месеци (одрадили су део приправничког стажа од завршетка СШУП до почетка школске године на Полицијској академији), 15 испитаника је радило у полицији до 2 године, а 2 испитаника преко 2 године. Четири испитаника, који су завршили друге (цивилне) средње школе, навели су како имају претходног радног искуства у ПСБ на пословима обезбеђења објеката (банке, пословни објекти, угоститељски објекти и сл.). Међутим, они нису прецизирали колико је трајало њихово ангажовање на тим пословима. Поред њих, приликом анкетања је и једна студенткиња навела поседовање претходног искуства на пословима безбедности и то 16 месеци рада у униформисаној полицији опште надлежности.

СТАВОВИ ИСПИТАНИКА О ПРИВАТНОМ СЕКТОРУ БЕЗБЕДНОСТИ

Делокруг рада ПСБ

Истражујући делокруг рада ПСБ бројни аутори су у склопу истраживања настојали сагледати став припадника полиције о процесу преношења дела надлежности са државног на недржавни (приватни) сектор. Користећи исти приступ респодентима је постављено следеће питање: *„Да ли, по вашем мишљењу, постоје одређени полицијски задаци који би могли бити поверени на извршавање приватном сектору безбедности (уколико постоје наведиће о којим задацима се ради)?“*

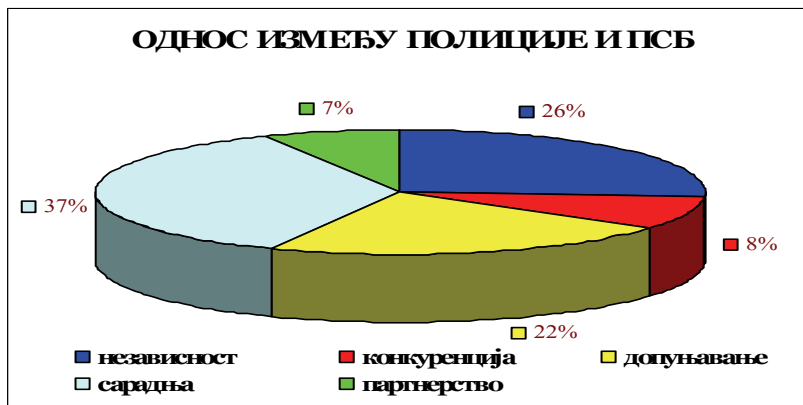
На основу добијених резултата утврдили смо да је 239 испитаника одговорило потврдно, док њих 27 сматра да не постоје такви задаци. У највећем броју случајева (близу 70%) као полицијске задатке који би могли бити изведени од стране ПСБ испитаници су наводили: обезбеђење личне сигурности приватних лица, обезбеђење имовине приватних лица, обезбеђење јавних скупова мањег ризика и обезбеђење транспорта вредности. Преостали респоденти су наводили делатности прикупљања информација у приватним истрагама и потрагу за несталим лицима и/или украденим стварима.

Општи став о ПСБ

Чињеница да су се ставови припадника јавног и приватног сектора у ранијим истраживањима кретали од хармоничног међуделовања до тоталне негације заједничког опстанка утицала је на формулацију следећег питања које гласи: *„Како доживљавање постојање приватног сектора безбедно-*

сйи у нашој земљи?“ Испитаницима су понуђени следећи одговори: 1) независност – не меша се у ингеренције полиције; 2) конкуренција – директно се меша у ингеренције полиције; 3) комплементарност – допуњава рад полиције; 4) кооперативност – сарадник полиције у одређеним областима и 5) партнерство – равноправан полицији у решавању заједничких задатака.

Након обрађених података дошли смо до следећих резултата: 68 испитаника је одговорило „независан“, 21 „конкуренција“, 60 „допуна“, 99 „сарадник“ и 19 „партнер“, што је прецизније представљено на следећем графikonу:

Похвале и замерке ПСБ

Као битан показатељ става студената КПА о раду ПСБ издваја се њихова спремност да похваљују и критикују стање у овом сектору. Због тога је испитаницима постављено, пре свега, питање: „Који сејменй рада йривайној секйора безбедносйи би йосебно йохвалили?“, а као понуђене одговоре су имали: 1) немам похвале; 2) висок ниво обучености припадника; 3) поседују савремена материјално-техничка средства и 4) професионалност у раду. Поред понуђених одговора респоденти су имали могућност да наведу неку другу похвалу, која није била међу понуђеним. Анализом добијених одговора дошли смо до следећих резултата: 147 испитаника „нема похвале“, 9 „висок ниво обучености“, 95 „савремена материјално-техничка средства“ и 20 „професионалан приступ раду“.

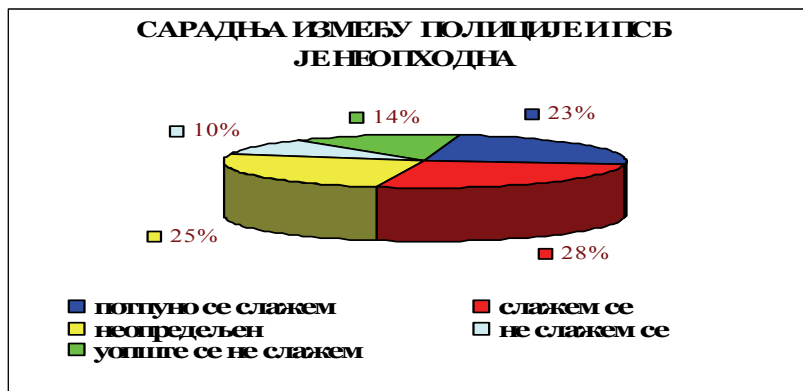
Након утврђивања похвала ПСБ, респодентима је постављено следеће питање: „На који сејменй рада йривайној секйора безбедносйи имайе йосебне замерке?“. Испитаницима су понуђени следећи одговори: 1) немам замерке; 2) недовољна оспособљеност припадника за рад; 3) превас-

ходно их интересује профит и 4) нејасан законски основ њиховог деловања. Као и код претходног питања и овде су респоденти имали могућност да, поред понуђених, наведу и неки други одговор. Анализом одговора утврђени су следећи резултати: 10 испитаника „нема замерке“, 82 „недовољна оспособљеност“, 35 „превасходно их интересује профит“ и 69 „нејасан законски основ“. Преостала 72 испитаника су одговоре на ово питање изнели у виду следећих формулација: слаба контрола рада ПСБ; непостојање универзалних критеријума за пријем у радни однос; запошљавају нестручна лица, пензионере и лица са криминалном прошлошћу; недовољна практична обука; арогантни су и „пуни себе“, мисле да су изнад закона; лоше су организовани; поткупљиви су; неозбиљно схватају обавезе итд.

СТАВОВИ ИСПИТАНИКА О САРАДЊИ ИЗМЕЂУ ПОЛИЦИЈЕ И ПРИВАТНОГ СЕКТОРА БЕЗБЕДНОСТИ

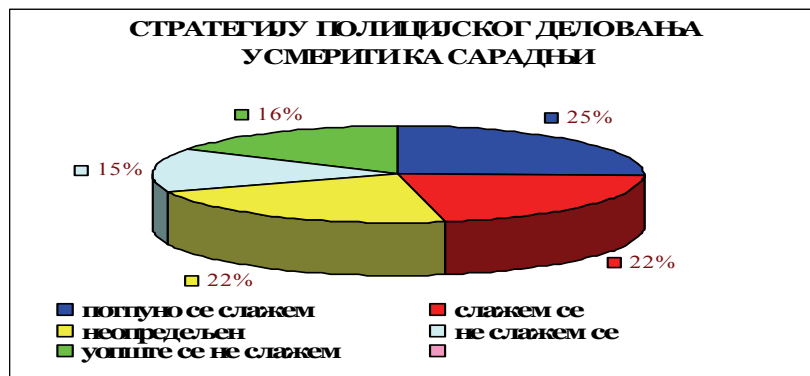
Питања за утврђивање ставова о сарадњи формулисана су у виду констатација, а респоденти су ниво слагања са констатацијом исказивали заокруживањем броја од 1 до 5, где су одговори скалирани на следећи начин: 1) потпуно се слажем; 2) слажем се; 3) неодређен(а); 4) не слажем се и 5) потпуно се не слажем.

Прва констатација: „Сарадња у осигувању између полиције и приватног сектора безбедности је неопходна.“ Након обрађених података утврђени су следећи резултати: 68 испитаника „попутно се слажем“, 74 „слажем се“, 70 „неодређен“, 25 „не слажем се“ и 30 „уопште се не слажем“. Процентуална заступљеност одговора је представљена на следећем графикону:

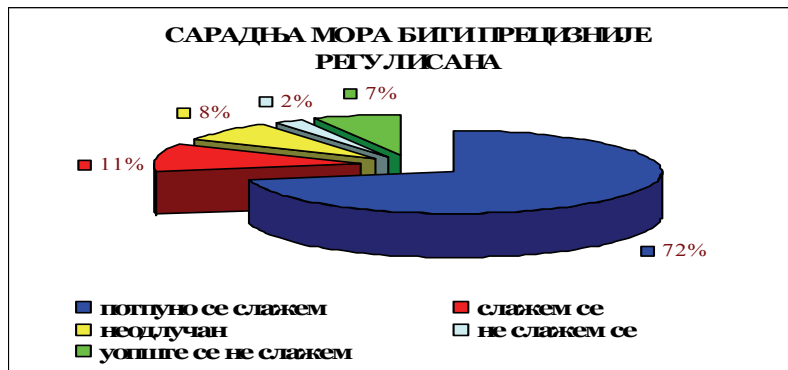
Посматрајући добијене резултате запажамо како се већина испитаника – 51% (потпуно – 23%, односно делимично – 28%) слаже са констатацијом, у односу на 24% оних који се не слажу. Међутим, посебан проблем представља велик број испитаника (25%), који су неопредељени у исказивању свог става. Овакво стање може да буде последица њихове резервисаности према самом испитивању или је, можда, производ одређених предрасуда и заблуда које стварају према ПСБ. Да би се ови недостаци отклонили, мишљења смо да је у будућности неопходно предузимати читав низ едукативних и кооперативних програма, али и нормативних интервенција. Само тако би могли уверити „неодлучне“ полицијске службенике (студенте КПА), али и припаднике ПСБ, да добро одмерен баланс и спремност на сарадњу, прецизно утврђене надлежности, одговорности и подела рада, стварају услове за већу ефикасност како у превенцији, тако и у репресији криминалитета.

Друга констатација: „Стратегија полицијског деловања мора бити усмерена ка унапређивању сарадње између полиције и приватног сектора безбедности.“ Анализом одговора утврђени су следећи резултати: 66 испитаника „попутно се слажем“, 57 „слажем се“, 62 „неопредељен“, 37 „не слажем се“ и 41 „уопште се не слажем“.

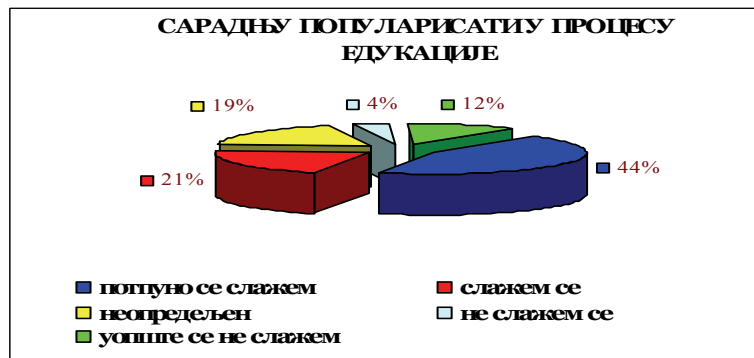
Примећујемо да је и по овом питању дошло до поделе мишљења. Као и код претходне констатације и овде су спорни одговори студената, који су били „неодлучни“ у изношењу својих ставова. Међутим, уколико занемаримо тих 22% испитаника, већи број преосталих респодената се слаже (47%), у односу на 31% оних који се не слажу да стратегија полицијског деловања мора бити више усмерена ка унапређивању сарадње полиције и ПСБ. Овде, пре свега, мислимо на популарисање координације рада и ширење садејства у извршавању заједничких задатака, поступање обједињено јединственим плановима, заступање принципа кооперативности у супростављању криминалитету итд.

Трећа констатација: „Сарадња између полиције и приватног сектора безбедности мора бити прецизније регулисана у оквиру посебног подзаконског акта.“ Анализом одговора полицијских службеника утврђени су следећи резултати: 200 испитаника „попутно се слажем“, 28 „слажем се“, 21 „неопредељен“, 5 „не слажем се“ и 13 „уопште се не слажем“.

За разлику од претходне две констатације, овде веома лако можемо приметити да се највећи број испитаника потпуно слаже (72%) како је сарадњу између полиције и ПСБ неопходно потребно прецизније регулисати посебним подзаконским актом. У том акту, по нашем мишљењу, требало би прецизирати задатке, овлашћења, права и обавезе свих учесника укључених у процес планирања, организовања и спровођења заједничких активности.

Четврта констатација: „У процесу едукације и обуке припадника полиције и приватног сектора безбедности треба популарисати идеју сарадње и координације рада између ова два сектора.“ Након обрађених одговора утврђени су следећи резултати: 123 испитаника „попутно се слажем“, 48 „слажем се“, 51 „неопредељен“, 10 „не слажем се“ и 28 „уопште се не слажем“.

И по овој констатацији већи број испитаника је изразио потпуно (44%), односно делимично (12%) слагање са констатацијом, у односу на оне који се с тим не слажу (23%). Овде је битно напоменути да се приликом осмишљавања и организовања едукативних програма настоје избећи досадашњи пропусти у организовању наставе (преоптерећеност непосредних извршилаца великим обимом послова, сувопарно градиво у ком доминирају теоријске теме на уштрб унапређивања практичног поступања, незаинтересованост, али и необученост предавача итд.). Ради популарисања идеје кооперативности у раду државног и недржавног сектора безбедности требало би размотрити и могућност организовања заједничких курсева за припаднике полиције и ПСБ, као и увођење нових или обogaћивање програма у већ постојећим наставним предметима који се изучавају у образовним установама полиције и центрима за обуку припадника ПСБ-а.

ЗАКЉУЧАК

У поређењу са резултатима сличних истраживања спроведених у свету, чини нам се да ситуација у нашем случају и није баш толико црна. На основу добијених резултата утврдили смо да значајан проценат (око 70%) испитаника сматра да постоје одређени полицијски задаци (најчешће су у питању послови обезбеђења), који би могли бити поверени на извршавање приватном сектору безбедности. Благонаклон став студената види се и по томе што највећи проценат испитаника ПСБ доживљава као сарадника полиције, док најмањи број сматра да овај сектор представља директну конкуренцију полицији. Добијени резултати, међутим, показују да су испитаници спремнији да критикују и износе замерке на рад ПСБ, него да их похваљују. Ипак, на основу резултата овог испитивања сасвим је извесно да је сарадња између полиције и ПСБ неопходна, али је за њено унапређење потребно предузети још читав низ концептуалних, нормативних и едукативних мера и радњи.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Bailey W. G.** (ed.): The Encyclopaedia of Police Science, New York, Garland, 1989.
2. **Bayley H. D. and Shearing D. C.**: The New Structure of Policing – research report, Washington, 2001.
3. **Button M.**: Private policing, Willan Publishing, London, 2002.
4. **Button M.**: Assessing the regulation of private security across Europe, European Journal of Criminology, Vol. 4, No. 1 (2007), pp. 109-128.

5. **Gill M. and Hart J.:** Exploring investigative policing – A Study of Private Detectives in Britain, *British Journal of Criminology*, Vol. 36, No. 4 (1997), pp. 549-566.
6. **Grabosky N. P.:** The Future of Crime Control, 3rd National Outlook Symposium on Crime in Australia, Canberra, 22-23 March 1999.
7. **Давидовић Д(ушан):** Алтернативни чиниоци безбедности (хрестоматија), Факултет безбедности, Београд, 2006.
8. **Кешетовић Ж.:** Реструктурирања полиције и тешки облици криминала – у: Радовановић Д. (ed.): Тешки облици криминала, Београд, 2004, стр. 227-244.
9. **Игњатовић Ђ.:** Криминологија, Београд, 2008.
10. **John E. E.:** Conceptualizing the Private Police, *Utah law review*, No. 2 (2005), pp 573-617.
11. **Johnston L.:** Private policing in context, *European Journal on Criminal Policy and Research*, Vol 7, No.2 (1999), pp. 175-196.
12. **Kalesnykas R.:** Место и улога приватног обезбеђења у полицијском деловању земаља у транзицији, НБП, бр. 2 (2003), стр. 21-37.
13. **Loader I.:** Plural policing and democratic governance, *Social and Legal Studies* No. 9 (2000), pp. 323-345.
14. **Meško G., Nalla M. and Sotlar A.:** Cooperation of Police and Private Security Officers in Crime Prevention in Slovenia – in: Marks E., Meyer A. and Linssen R. (ed): *Quality in Crime Prevention*, Munich, 2005, pp. 133-144.
15. **Murray T. и McKim E.:** Полиција и приватни сектор безбедности: Шта доноси будућност?, *Безбедност*, бр. 4 (2003), стр. 635-646.
16. **Paper W.:** Private security, partner in internal security, Québec, 2003.
17. **Reynolds C. and Wilson P.:** Private Policing: Creating New Options – in: D. Chappell and P. Wilson (eds): *Australian Policing: Contemporary Issues*, Sydney: Butterworths, 1996, pp. 219-232.
18. **Stenning P. C. and Shearing C. D.:** The quiet revolution - The nature, development and general legal implications of private policing in Canada, *Criminal Law Quarterly*, Vol. 22, 1980, pp. 220-248.
19. **Swanton B. (1993):** Police & Private Security: Possible directions, Trends & Issues in crime and Criminal justice, Canberra.
20. **Cambell G. and Reingold B.:** Private security and public policing in Canada, Canadian Centre for Justice Statistics, Ottawa, 1994.
21. **Cunningham W. C., Strauchs J. J. and van Meter C. W.:** Private Security: Patterns and Trends, Washington DC: U.S. Government Printing Office, 1991.
22. **Cunningham W. C. and Taylor H. T.:** Crime and Protection in America: A Study of Private Security and Law Enforcement Resources and Relationships, Washington DC: U.S. Government Printing Office, 1985.

SURVEY OF ATTITUDES OF STUDENTS OF THE ACADEMY OF
CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES TOWARDS PRIVATE
POLICING

Zoran Kesić, MA

Teaching assistant at the Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: Due to the constant perfection of the sources and forms of threats on the one hand, and incompetence of the state to protect all potential objects of attack on the other hand, danger to life and property of the citizens has increased multiple times. As one of the solutions for the discord between the level of protection that individuals need and the level of protection that the state offers, the so-called “private policing” emerges, manifested in private security and private detective work. However, activities of private subjects in the field for which the police was traditionally responsible, opens the door of great controversy, and determination of nature of relations between the public and private policing becomes one of the most current subjects of research in police and security studies. In this paper, we will present the results of a survey of attitudes of students of the Academy of Criminalistic and Police Studies towards private policing, nature of its relation to the police and possibilities for cooperation of these two sectors.

ПРИКАЗ

Славица Динић¹

ЂОРЂЕ ИГЊАТОВИЋ, ПРАВО ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА,
БЕОГРАД, 2008.

У едицији Правног факултета Универзитета у Београду 2008. године објављено је друго издање уџбеника „Право извршења кривичних санкција“, аутора проф. др Ђорђа Игњатовића. Књига има укупно 211 страна, а састоји се од две тематске целине и то: 1. Право извршења кривичних санкција као наука и 2. Право извршења кривичних санкција као грана позитивног права.

На почетку првог дела Игњатовић се бави појмом и предметом науке права извршења кривичних санкција, као једном од дисциплина унутар пенологије схваћене у ширем смислу. По њему, ова наука критички проучава извршење кривичних санкција и сродних мера које судски органи одређују учиниоцима кривичних дела, чиме им одузимају или ограничавају одређена права или им намећу одређене обавезе (стр. 7). За предмет ове науке аутор одређује норме којима се уређује поступак извршења кривичних санкција.²

Метод науке права извршења кривичних санкција представља друго питање којем Игњатовић посвећује пажњу. Овде аутор истиче значај примене правних метода делећи их на сазнајне и техничке.

У склопу трећег питања писац анализира место права извршења кривичних санкција у систему наука, сагледавајући њен однос преваходно са материјалним кривичним правом, кривичним процесним правом и извршним кривичним правом. Он, међутим, напомиње како је ове дисциплине готово немогуће одвојити јер произилазе једна из друге. У циљу избегавања свођења материје извршење кривичних санкција на правну догматику и

¹ Дипл. официр полиције, МУП Републике Србије.

² У кривичне санкције Игњатовић убраја: казне (казна затвора, новчана казна), мере безбедности, мере упозорења и васпитне мере.

настојања њеног позиционирања у реалне оквире, Игњатовић посебно инсистира на повезаности науке права извршења кривичних санкција са криминологијом.

На крају првог дела уџбеника аутор даје приказ најзначајнијих радова из области извршења кривичних санкција. Игњатовић, при том, истиче како су, за разлику од стања у свету, а нарочито у англофонским земљама, на нашем подручју, осим коментара ЗИКС-а, овакви радови права реткост. Истом приликом напомиње како се већина аутора у свету бави проучавањем извршења казне затвора запостављајући проблематику извршења других кривичних санкција.

Други део – Право извршења кривичних санкција као грана позитивног права – подељен је у две целине: 1. Међународни извори права извршења кривичних санкција и 2. Домаћи извори права извршења кривичних санкција. Овај део уџбеника, који иначе представља већински део (стр. 19-195), сачињавају, пре свега, текстови правних прописа.

Говорећи о међународним изворима „Права извршења кривичних санкција“ аутор упознаје читаоца са садржајем универзалних декларација и других правних аката из којих се црпи легалност и легитимност заштите лица над којима се спроводе кривичне санкције. У релевантне документе који су повезани са предметом овог рада аутор убраја: 1. Стандардна минимална правила о поступању са затвореницима; 2. Конвенција против мучења и других облика окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања и казни или поступака; 3. Правила за понашање лица у служби закона; 4. Мере за заштиту права лица осуђених на смртну казну; 5. Начела медицинске етике за здравствено особље; 6. Стандардна минимална правила УН за малолетничко правосуђе; 7. Правила Уједињених нација о заштити малолетника лишених слободе; 8. Стандардна минимална правила УН-а о алтернативним мерама; 9. Смернице УН-а за превенцију малолетничке делинквенције; 10. Повеља УН-а; 11. Универзална декларација о правима човека; 12. Међународни пакт о грађанским и политичким правима и 13. Конвенција о правима детета.

Од докумената регионалних организација – Савета Европе писац издваја: 1. Европска правила о затварању (овај документ не представља обавезу држава потписница да са њим усагласе своје унутрашње право); 2. Европска конвенција о превенцији мучења и нехуманих и понижавајућих поступака и кажњавања (за разлику од претходно наведеног, овај документ је обавезујући за земље потписнице) и 3. Европска конвенција за заштиту људских права (такође се сврстава у категорију обавезних докумената).

Након излагања садржаја и основних принципа међународних докумената, Игњатовић пажњу усмерава на анализирање значаја судске праксе

као специфичног извора права извршења кривичних санкција. Овде се аутор позива на неке од најпознатијих пресуда Европског суда за људска права (*European court for human rights* - ECHR). Чињеница је да наш правни систем не познаје судску праксу као извор права. Међутим, Игњатовић напомиње да анализирање праксе ECHR-а може да буде од нарочите користи за усвајање одређених ставова и правних механизма у решавању спорова између наших грађана и државе, чиме би пратећи трошкови били знатно умањени.

Све домаће изворе права извршења кривичних санкција Игњатовић дели у две групе и то: примарне и секундарне. У излагању аутор најпре говори о секундарним изворима, мислећи при том на уставне одредбе, норме материјалног кривичног права и норме кривичног процесног права. Овде аутор нарочито указује на проблематику норми кривичног процесног права, чије сагледавање отежава чињеница честог мењања садржаја Законика о кривичном поступку (ЗКП) у последњих неколико година. Поред тога, Игњатовић указује и на неколико спорних решења најновијег ЗКП-а, где нарочито скреће пажњу на проблеме везане за одређивање притвора. По њему, неприхватљиво је решење по коме мера притвора може трајати осам и више година, чиме мера обезбеђења присуства окривљеног у поступку може трајати дуже од просечне изречене казне затвора у Србији.

У примарне изворе убројани су прописи који уређују општи модел извршења кривичних санкција (Закон о извршењу кривичних санкција - ЗИКС и Правилник о кућном реду у казнено-поправним заводима и окружним затворима) и прописи који уређују извршење санкција према малолетницима (Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетника - ЗМУКД).

ЗИКС и ЗМУКД следе стандарде садржане у међународним документима (препоруке Светске организације, Савета Европе и Европског суда за људска права). Једно од ретких одступања од овог правила, како аутор запажа, тиче се ЗМУКД, који предвиђа забрану ношења ватреног оружја унутар завода и установа у којима се извршавају заводске мере или казна малолетничког затвора. Овакво решење није у складу са међународним препорукама које предвиђају забрану ношења и употребе ватреног оружја у установама у којима су смештени малолетници (стр. 182).

У даљем излагању Игњатовић истиче нека спорна решења ЗИКС-а скрећући, при том, пажњу на терминолошку недоумицу израза „посебна права осуђеног лица“. По њему је адекватнији био израз „погодности осуђених“, а који је егзистирао у претходном тексту ЗИКС-а. Он сматра да овакво решење не ствара само етимолошки, већ и концептуални проблем, јер осуђено лице може схватити да има „посебна права“ на одређене погодности и да њихово остварење затражи судским путем (стр. 190).

Такође, Игњатовић указује и на неусклађеност ЗИКС-а и Правилника о кућном реду у казним установама у погледу права осуђеног на обавештавање. Како истиче аутор, према ЗИКС-у осуђеник ово право има у неограниченом обиму и из неограничених извора. Међутим, према Правилнику, о коришћењу књига и других средстава јавног обавештавања одлучује управник завода лично, чиме је могућност осуђених лица за додатним образовањем и обавештавањем условљена субјективним чиниоцима.

По речима писца, ЗИКС је „*Magna carta*“ права осуђених лица свуда у свету, тј. њиме се штите основна права осуђеника. Због тога аутор напомиње да би одређена питања, која нису у тесној вези са правима осуђених, убудуће требало изоставити из овог Закона (стр. 179).

У Закључним разматрањима (стр. 197-202) Игњатовић износи став да проблем извршења кривичних санкција у кривичноправном систему Републике Србије свакако није у нормама које регулишу ову област, већ у имплементацији тих норми на конкретне случајеве у пракси.

УПУТСТВО АУТОРИМА

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Часопис Криминалистичко-полицијске академије „Наука, безбедност, полиција“ (НБП) објављује оригиналне научне, стручне и прегледне радове из области криминалистике, безбедности и полицијских послова, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње, на српском језику, ћиричним писмом, у обиму 12–15 ауторских табака. Радови страних аутора објављују се, по правилу, на енглеском језику.

Оригинални научни радови, поред података о аутору, треба да садрже: кратак сажетак до 10 редова (1.000 карактера) кључне речи (4–6 речи), као и списак коришћене литературе. Такође, рад треба да садржи нешто дужи резиме, до 25 редова (2.500 карактера), који презентира основне ставове аутора о обрађиваној теми. Уколико аутор не преведе рад на енглески језик, превођење резимеа рада обезбеђује Редакциони одбор часописа. Радови који не спадају у категорију оригиналних научних радова (прилози, прикази, осврти, истраживања, међународна сарадња, и др.) не морају садржати све ове елементе.

Текст рукописа треба припремити у компјутерској верзији (Word, формат А-4, Times New Roman, ћирилични фонт, 12 pt, стандардне маргине). Научни, стручни и прегледни радови са прилозима не смеју прелазити обим од једног ауторског табака (16 страница двоструког прореда – око 30.000 карактера). Уз обавезан диск или дискету, Редакционом одбору доставити и два примерка рада отштампана на папиру, са свим потребним прилозима.

Препоручује се да се приликом цитирања аутора, њихова имена пишу у оригиналу са годином објављивања рада и бројем странице у загради, а уколико се цитира више од два аутора, онда се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, онда се уз наредне радове додају абecedна слова поред године (на пример: 1994а, 1994б, итд). У списку литературе радови се наводе у оригиналу са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то: презиме, почетно слово имена, година рада, наслов рада, назив часописа, број тома, странице (од – до), а када је реч о називи-ма књига, још и име издавача и место издавања.

Приспели радови подлежу уређивачкој обради и анонимној рецензији.

Евентуалне примедбе и сугестије уредника и рецензента достављају се аутору.

Рукописе слати на адресу:

- Криминалистичко-полицијска академија, 11080 Београд, Цара Душана 196, Земун, Република Србија
- Academy of Criminalistic and Police Studies, 11080 Belgrade, Cara Dušana 196, Zemun, The Republic of Serbia

с напоменом: За уредника часописа НБП.

Редакциони одбор